

VIGILIA

1976
január

Szennay András:
Reménységünk alapja

Teilhard de Chardin:
Világmindenségem

Rónay György:
Bálint Sándor

Székely László:
**A vallási néprajz új
útjai és feladatai**

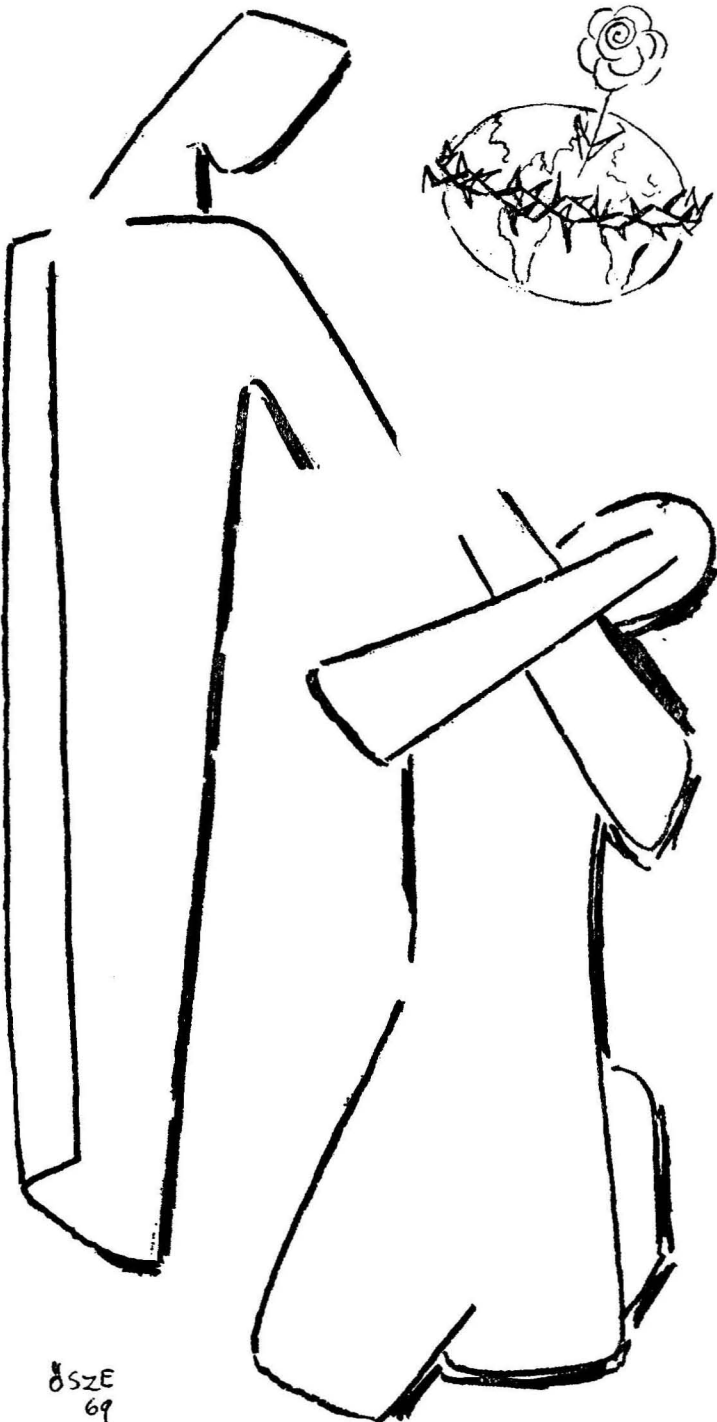
Dévényi Iván:
Derkovits Gyula

Hegyi Béla:
**Beszélgetés Derkovits
Gyulánéval**

Egri Csaba:
Vége van (elbeszélés)

Eugenio Montale, Pálos Rozita
és Urr Ida **versei**

Vasadi Péter:
Malom a pokolban

1

Vigilia

XLI. ÉVFOLYAM

1. SZÁM

SZENNAY ANDRÁS	Reménységünk alapjai. Teológiai alapvetés a reménység dimenziójában — — — — —	1
GOJÁK JÁNOS	Hívők a szocialista társadalomban — — — — —	6
TEILHARD DE CHARDIN	Világmindenségem (2) (<i>Rezek Román</i> fordítása) — —	11
URR IDA	Madarak, Az állat száma 666 (versek) — — — —	18
DÉVÉNYI IVÁN	Derkovits Gyula — — — — —	20
EUGENIO MONTALE	A génusz, A másik (versek, fordította <i>Rónay György</i>)	24
SCHRAM FERENC	A szentek tiszteletének népszokásai XVII. századi énekeskönyveinkben — — — — —	31
SZÉKELY LÁSZLÓ	A vallási néprajz új útjai és feladatai — — — —	35
RÓNAY GYÖRGY	Bálint Sándor — — — — —	42
TÓTH SÁNDOR	Kriza János és a kortárs eszmeáramlatok. Egy szimpozion krónikája — — — — —	45
EGRI CSABA	Vége van (elbeszélés) — — — — —	48
VASADI PÉTER	Malom a pokolban... — — — — —	50
FAZEKAS RITA	Vázlat az őszre (vers) — — — — —	51
PÁLÓS ROZITA	Nehéz, Anyám tavaszban üldögél, Mostanában, Reggeltől-estig (versek) — — — — —	52
K É P E K	Vörös Ferenc munkája a 19., Gancz Miklós grafikái a „Derkovits emléke” sorozatból a 25., 26., 30. oldalon és a hátsó II. borítón, Borsowszky Jolán rajza a 68. oldalon.	
	A VIGILIA BESZÉLGETÉSE	
	Derkovits Gyulánéval (<i>Hegyi Béla</i>) — — — — —	25

NAPLÓ

Magyar Ferenc köszöntése — 53; *Siki Géza*: Verseskönyvek (Dudás Kálmán és Pálós Rozita kötetei) — 54; *Nádas Péter*: Egy színészről gondolatai életről, halálról — 56; *S. G.*: Szereti ön Bachot? — 61; *M. G.*: Pasolini és a megváltás — 62; *R. L.*: A Bartók összkiadás új lemezei — 64; *Tóth Sándor*: Farkas Ferenc 70 éves; Koncertekről — 66; Tájékozódás — 68; Zsinatutáni értelmező kisszótár — 69; *Idegen nyelvű tartalomjegyzék* — 71; *A Vigilia hírei* a hátsó borítón.

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Laptulajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 188-098, 185-414. Postacím: 1364. Budapest, Pf. 111. Terjesztő, előfizetés és templomi árusítás: *Vigilia* kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A *Vigilia* csekk számla száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda. Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjesztő a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest Pf. 148. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 11,80 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Atutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a *Vigilia* című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 12.— Ft. Előfizetés: egy évre: 140.— Ft. félévre: 70.— Ft. negyedévre: 35.— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

REMÉNYSÉGÜNK ALAPJA

TEOLÓGIAI ALAPVETÉS A REMÉNYSÉG DIMENZIÓJÁBAN

Az alapozó hittudomány (theologia fundamentalis) viszonylag még fiatal teológiai tudományterület, mely a hagyományos, de egyre inkább háttérbe szoruló szemléletben a hitvédelem (apologetika) feladatát látta el. Ma már közhelekként hat, hogy a negatív jellegű védekezés helyét joggal foglalta el a pozitív törekvésből ihletett alapozás. Ezt az alapozó munkát a szakemberek hosszú évtizedeken át úgy igyekeztek elvégezni, hogy egyrészt bemutatták: az Isten kinyilatkoztatta önmagát, szölt az emberhez, másrészt igazolták, hogy az ember felismerheti, sőt de facto fel is ismerte, hogy az Isten feltárta előtte az üdvösséghez vezető utat. Jézus Krisztusban, aki az út, az igazság és az élet, Istennek végső üzenete, személyes igéje érkezett el hozzánk és él meg éltet ma is az egyház közösségében.

Bármennyire is látjuk azonban, hogy az apologetikus, hitvédő, illetőleg a kinyilatkoztatás lehetőségét és tényét igazoló módszereknek nagy volt, és az utóbbinak még ma is nagy a jelentősége, mégsem térhetünk ki a megállapítás elöl, hogy az isteni kinyilatkoztatásnak nem lenne értelme számunkra, ha nem lenne egyszersmind létünknek, egzisztenciánknek kielégítő magyarázója. Bármennyire is élünk az isteni misztérium árnyékában, létünk elviselhetetlen lenne, ha legalább olykor-olykor fel nem csillanna valami számunkra a napfény derűjéből, mely rávilágít létünk értelmére, alapjaira, egzisztenciánk alapvető kérdéseire. Változatlanul állíthatjuk tehát, hogy az alapozó hittudomány a kinyilatkoztatással foglalkozik, de azt sem hagyjuk figyelmen kívül, hogy ennek a teológiai munkának a történetében a kinyilatkoztatás *mibenlétének* kérdésére már eddig is szinte számtalan választ kaptunk. Hogy csak a legújabb időkre utaljunk, ilyen megállapítások láttak napvilágot: A kinyilatkoztatás a bibliai írónak *egykor* elhangzott, vagy leírt emberi szavában megnyilatkozó, de a jelenben hozzánk szóló isteni üzenet (K. Barth: *Kirchliche Dogmatik I.* München, 1932); a minden emberi végességtől, különösképpen a halál kötelékétől felszabadító erő (R. Bultmann: *Der Begriff der Offenbarung im N. T.*, Tübingen, 1929); a bűnök megbocsátásában rejlő felszabadító hatalom (E. Brunner: *Offenbarung u. Vernunft*, Zürich, 1941); a fájdalom és öröm változásaiban mindent bevilágító meglátás (H. B. Niebuhr: *The Meaning of Revelation*, New York, 1955); Isten csodás tetteinek feltárása (W. Bulst: *Offenbarung*, Düsseldorf, 1960); Isten önküüresítő halála (T. J. J. Altizer: *The Gospel of Christian Atheism*, Philadelphia 1960); Isten és ember találkozás (L. Latourelle: *Théologie de la Révélation*, Paris, 1963); Krisztus feltámadásának titka és annak hirdetése (W. Pannenberg: *Offenbarung u. Geschichte*, Göttingen, 1963); a megszentelő kegyelemben való részesedés (J. Ratzinger: *Offenbarung u. Überlieferung*, Freiburg. i. Br. 1965); Isten reményteli ígérete (J. Moltmann: *Theologie d. Hoffnung*, München, 1966); Istennek az embert üdvözíteni akaró hívása (G. O'Collins: *Theology and Revelation*, Cork, 1968); az isteni természetben való részesedés és a megtestesült Igének az emberek közti lakozása (II. vatikáni zsinat, *Dei Verbum*).

A sokoldalú és minden bizonnyal még gyarapodó megfogalmazás a kinyilatkoztatás misztériumának mélységét és alapvető természetét sejteti. E ténynek — melyet feltétlenül vonzónak és örvendetesnek tartunk — köszönhető, hogy az embert megszólító Istenről, a kereső-ikutató emberről és az ember világaról szóló hittudományi eszmélkedések nem válnak elvont filozófálgatássá, hanem az Isten és ember közti kapcsolat egyre elmélyülő felismerésévé és tudatosításává. (vö. Horváth T.: A kinyilatkoztatás teológiája, Róma, 1975).

Az elmondottak már elégségesen utalnak arra is, hogy a kinyilatkoztatással foglalkozó, az alapozást végző *teológiai munkának* változatlanul feladata marad, hogy mind ősi, mind az újabb emberi tapasztalatokra ügyelve, a kellőképpen még ki nem dolgozott, fel nem tárt utakat kritikusan megvizsgálja, artikulálja, hogy kérdésekben fejzeze ki a problémákat, majd válaszokat fogalmazzon meg. E teológiai munka nem öncélúan keresi az újat, hanem Jézus felszabadító üzenetét és emlékezetét kívánja az egyházi és egyházon kívül is élő közösségek elé tárni. Keresztény *egzisztenciánk, életünk* nyerhet így újabb és újabb erősítést,

tájékoztató és irányt szabó útmutatást. Az ti, hogy mi fontos vagy kevésbé fontos, esetleg jelentéktelen a theologia fundamentalis számára — eleve véglegesen el nem dönthető. A fentebb említett kísérletek — köztük néhány rendkívül sikerrel — igazolják, hogy az alapozó hittudomány számos úton tudja ma is megközelíteni célját, a kereszteni hívő meggyőződés alapozását. Sőt, egyenesen kísérletezésre kényszeríti a mindenkori „recherche du temps”. Nem ugyan azért, hogy feltétlenül alkalmazkodjék vagy esetleg teljesen alávesse magát a kor divatjának, hanem hogy hiteles újabb tapasztalatok nyomán újra és újra az örök Logoszt szólaltassa meg. Minden teológiai munkának ma is az evangélium szolgálatában kell állnia, minden teológusnak szól ma is Szent Pál felszólítása: „Hirdesd az evangéliumot, állj elő vele, akár alkalmas, akár alkalmatlan” (2 Tim 4,2). Kritikusan és önkritikusan kell vállalni ezt a munkát. Óvakodni kell a lélektelen, olykor már egyenesen apatikus racionalizmus veszélyétől. Az alkotó fantáziát, a gondolat- és érzelme gazdagságot az élet számos területén igényeljük, sőt megcsodáljuk — csak teológiánkból lenne mindez száműzve? Igazat kell adnunk J. B. Metznek, aki nemcsak a rácsodálkozásnak és reménynek, a hívő bizalomnak és jövőbe nézésnek, hanem még az örömmek, a szomorúságnak és gyászoknak is életteret biztosít a korszerű alapozó teológiai munkában (vö. Concilium, 1974. 5. szám Bev.).

Mindezek előrebocsátásával igyekszünk a következőkben rövid vázlatossággal egy valóban korszerűnek mondható, de ugyanakkor ősi biblikus talajban gyökerező gondolatot előtérbe állítani, amidőn a *kinyilatkoztatásról, mint a kereszteni reményről szóló híradásról* ejtünk néhány szót. Már gondolatmenetünk kezdetén előreveti fényét — semmiképp sem árnyékát — a csúcson álló feltámadott Krisztus, akiről végső soron szól, aki felé vezet minden alapozó teológiai ismeret. Az a Krisztus, aki már megjárta előttünk a nagy utat, aki feltámadásában „elsőszülötté lett” a halandó testvérek között, és aki utat mutat számunkra a felszabadító, és csakis a szabadság és remény dimenziójában mérhető, felismerhető jövőbe. A mi jövőnkbe.

E jövőbe pillantásunk — már most leszögezhetjük — nem irreális utópia, egyszerűen azért, mivel soha nem tévesztjük szem elől, hogy a Feltámadott azonos a Megfeszítetttel. Jézus számára, aki földi életében a „remény embere” volt, de facto a szenvedés útja és a halál kapuja volt, a belépést biztosító bizonyosság az Atya dicsőségébe. Ha a kereszteni ember hitvallást tesz, akkor ma is e reményben fogant vallomásban kiáltja világga: *Halálotat* hirdetjük Urunk és hittel valljuk *feltámadásodat*, amíg el nem jössz. A szentpéteri felszólításra: „Legyetek mindig készen rá, hogy mindenkinek megfeleljetek, aki csak kérdezi: mi az alapja reményeteknek” (1Pét 3,15) — ma sem mondhatunk többet. fontosabbat, mint ezt a reménységben született, a halál realitásából az el nem múltó élet valósága felé mutató hitvallást.

Úgy véljük, hogy csakis a *reáliák talaján* álló, de *radikális reményben* fogant alapvetés tudhat a *hívő döntések* során a végső beteljesülés felé mutatni, sőt ahhoz elvezetni. A reménység dimenziójában vigasztaló és provokáló, döntésre felszólító erők indítására támaszkodhatunk, mely egyéni és közösségi hívő életünkben egyaránt nélkülözhetetlen.

Erről a reménységről, mely bázisa lehet egész — a jövő, a beteljesülés felé mutató — teológiánknak, *konkrét módon* lehet és kell is szólnunk. A jelen órában természetesen nem úgy, hogy kibontjuk egész Credónkat, hitvallásunkat, de mindenesetre azon a módon, hogy röviden rámutatunk:

1. *Istenünk*, akitől minden kegyelem ered, a *reménység Istene*. Nemcsak az ószövetségi remény válik akaratának erejében, irányítása nyomán valósággá, hanem

2. végső, személyes üzenetében *Jézus Krisztusban* kiteljesül, aki élete példájában tárta elénk a reményből élő és felszabadult embert, és akinek életében a remény úgy konkretizálódott, hogy az minden ember számára érvényes és kívánatos indítássá, erőforrássá, sőt létértelmezővé vált. *Ebben a Jézusban* már előttünk áll saját reményünk, sorsunk és jövőnk.

Reménységünk alapja, hogy a világba érkező Jézus egész földi életében az Atyában reménykedve lett úrrá az emberi szorongáson, félelmeken és reménytelenségen, így győzhette le a halált. *A halált Jézus végső soron a reményben radikalizálta, azaz gyökerében változtatta meg*. Őbenne és általa a halál már nem vég, hanem kezdet: *az élet kapuja*. Jézus élete, halála és feltámadása

egyaránt igazolta, hogy Isten az örök élet, az élet pedig erősebb, mint a halál. Az örök élet felé mutató minden hittudományos alapozás és igazolás abban a felismerésben gyökerezik, hogy Isten az Úr, ő az Élet, — s hogy ez az Élet Jézusban megjelent közöttünk.

3. Az első Jézus-közösség, a tanítványok, az ősegyház ismételtlen kifejezték, hogy Jézus örömhíre, az Atyának benne önmagát kinyilvánító emberszeretete felülmúlhatatlan. Ebben és csakis ebben képvisel abszolút értéket kereszténységünk. A Krisztus-közösséget akkor is, ma is az eljövendő életbe vetett reménység, a feltámadás hite, az újra érkező Jézus-várás kapcsolta egybe. Ezért maradt a kisdéd nyáj élő, mindig megújulni vágyó és megújulásra képes közösség. Ez a közösség örvendő közösség ma is, mivel a reményből él és ezt a reménységet terjeszti a világban. Ez a közösség nem a maga igazát hirdeti és védelmezi, hanem az élő Istenét, aki a „reménység Istene”, és „eltölti békével és örömmel a hitben, hogy a Szentlélek erejében bővelkedhessék a reményben” (vö. Róm 15,13). Istenünk, Jézus Krisztusnak Atyja, a mi Atyánk nem az emberi családások és tanácstalanság nyomán kitalált vagy kikényszerített hézagpótló, hanem az az élő Valóság, akinek neve kitörölhetetlen betűkkel van beírva az emberiség szenvedés- és reménységtörténetébe. Igaz ugyan, hogy e név olykor fényesen villan fel, máskor elhomályosul, egyszer térdet hajtának hallatára, más esetben meg káromolják, megtagadják, visszaélnek vele, sőt ideig-óráig el is feledik — mégis kitörölhetetlen az ember lelkéből, gondolatvilágából.

A reménységünkről szóló üzenet, a kinyilatkoztatás azonban erőtlen marad mindazok számára, akik nem akarják elismerni, hogy maga az ember is misztérium, titokkal terhes valóság, aki sokkal nagyobb annál, semhogy elégséges legyen önmagának. Az evilágon túlnézni nem akaró, a csakis konzumszükségleteit, földi igényeit kielégítő ember számára a reménység Istene „északfok, titok, idegenség” marad. A reményünk Istenéről szóló hirdetés, a kinyilatkoztatás felfoghatatlan, sőt megközelíthetetlen marad azok számára, akik a totális evilági alkalmazkodást, a totális evilági igényeket teszik meg életük értelmező alapjává és normáivá.

Ugyanakkor reménységünk Istene munkára küldő, aktivitásra serkentő Isten. Soha nem hagy nyugton pihenni. Olykor éhséget támaszt bennünk, melynek ösztönzésére jobban kívánjuk mindennek értelmét felfogni, máskor szomjúsággal gyötör, hogy az igazságot és igazságosságot szomjazzuk, biztosítsuk önmagunk és nyújtuk mások számára. *Sperare contra spem* — ez Isten gyermekeinek, a keresztény közösségnek az élő Isten felé forduló, róla tanúságot tevő, az értelmetlenségekben is értelmet kereső és felfedő, a keresztény örömhírt hirdető s egyben igazoló lelki-szellemi attitűdje, alapmagatartása.

*

Korunkban a Jézus felé érdeklődve fordulók száma egyre gyarapszik. Emberszereteté, önzetlen odafordulását a szegények és elesettek felé nemcsak újra felfedezik, de olykor már el is túlozzák azzal, hogy csak a forradalmárt, a jótévőt, a humanistát látják meg benne. Igaz, a szemnyitogatáshoz olykor ez jó, talán szükséges is lehet. A földi reménység, a szabadító utáni vágy az élet kitaszítottai, az elnyomottak számára mindig biztatást jelent. Mégis, a valódi reményt felcsillantó, a reményt ébresztő Jézus csakis akkor áll elének, ha képesek vagyunk felfedezni, hogy szavában, tetteiben, szenvedésében, halálában és feltámadásában mérhetetlenül több nyilatkozott meg számunkra, mint pusztán emberi példa, embersors, emberi biztatás vagy emberi jószág. Ebbe a Jézusba vetett reménynek megvan a maga — hogy úgy mondjuk — stílusa, a maga útja. Istennek emberré lett Igéje ugyanis nem a siker útját járta, és nem ezen az úton hív és kínál evilági eredményeket. Nem, mivel földi mértékek szerint ő maga sohasem volt győző, nem is remélt evilági győzelemben. Élete lemondásokkal volt tele. Egyszerűségben indult útjára, mely kegyetlen szenvedésbe torkollt. Mégis, éppen ebben a lemondó, szenvedő Jézusban, az ő szavának és tetteinek erejében válhat a mi életünk is reményből fakadó létté és kinyilatkoztató szava szerint csakis az ő országában lesz a visszavonhatatlan béke osztályrészünk.

A szenvedés és halál útját előttünk megjáró Jézus azonban arra is figyelmeztet, hogy ne passzív csodálkozással vagy ésszerűtlen bizalommal vessük te-

kintelünket keresztjére. Egyenesen nem tűri, hogy szenvedéstörténetéből úgy igyekezzünk reményt kovácsolni, hogy elfeledjük a világban számunkra olykor csak anonim módon jelenlévő, máskor húsba-vérbe vágóan ható szenvedést. Bármennyire is „spes unica” számunkra Krisztus keresztje, az ő szenvedésének fája nem takarja el a milliányi keresztet, és jajkiáltása nem nyomja el a mérhetetlenül sok panaszt. Jézus földi útját és keresztútját nem hozhatjuk reménységünkkel kapcsolatba úgy, hogy közönyösen hagyjon a kívülállók, az idegenek szenvedése. Nem találhatjuk meg a halálon át az élet felé vezető kaput, ha csakis magunk akarnánk azon átlépni. Nem juthatunk el Urunk örömébe úgy, hogy ha nem veszünk részt Krisztusnak *mások számára* üdvösséget biztosító szenvedésében, ha nem terjesztjük ki mi is mindenki felé karunkat, mint ő tette a kereszten.

A Feltámadott áttörte a földi korlátokat. El *kellett* ugyan szenvednie sok mindent, át *kellett* lépnie ugyan a halál kapuján, de mindezt azért vállalta, hogy a mi számunkra biztosítsa Isten gyermekeinek szabadságát. Ez a *másokért vállalt* élet és halál, ez a szolidaritás arra ösztönöz, hogy ne zárkozzunk be önös világunkba, hanem mások számára is fel tudjunk tárni valamit a Krisztus által kitárt remény és szabadság dimenziójából.

Hogy a szenvedéseken át a halálból az életre jutunk, ezt csakis a *hitben* tudjuk megragadni, a *reményben* vállalni és a *szeretetben* átélni. Mindazok pedig, akiket a hit, remény és szeretet éltet, *közösséget vállalnak, közösségbe tömörülnek: az egyház közösségébe*, melyet joggal nevezhetünk a *reménykedők szeretetközösségének*. E közösség szemét az újra elérkező Krisztusra szegezi, az abszolút jövő felé tekint. *Jel-funkciója* mindenekelőtt abban áll, hogy Isten elérkező országát készíti elő, afelé mutat. Nem emberi erőlködés, nem jogszok által szerkesztett alkotmány tartja életben, hanem *Jézus Krisztus*, akinek megváltó művében és Lelkének összetartó erejében él és hat világunkban. Nemcsak emberi tömörülés, nem egyesület vagy érdekközösség, hanem Istennek Jézusban meghívott és a Szentlélekben összetartott vándorló népe. Saját történetét úgy tárja a világ elé, mint Istennek üdvösségre vezető nagy kalandját, közösen vállalt útját az emberiséggel. Mint az üdvösség történetét, amely nem párhuzamosan halad az emberiség története mellett, hanem abban él, azzal él, benne formálódik és hatékony.

Az egyháznak, Isten vándorló népének természetesen van *evilági története* is. Ez rendkívül hullámozó lehet, s hogy mégis, — minden hullámvölgy és -hegy mellett — folyamatos, hogy az egyház alapítása óta mindig jelen van az emberiség családjában: ez is arra mutat, hogy evilági története is az elérkező Isten felé fordulóknak, a reménykedőknek a története. Ha a vándoregyház csakis önmagára tekintene, mi más lehetne sorsa, mint az alig leplezett kétségbeesés, esetleg csendes melankólia, vagy egoisztikus és irreális, mivel csakis hatalmi pozíciókat szem előtt tartó optimizmus. Isten felé menetelni, Isten országának elérését remélni, előkészítésének munkáját vállalni, eléréséért teljes bizalommal imádkozni — ez csakis a remény éltető mozgásában és a szeretet erejében válhat valóra. A reménykedők nagy közössége sohasem alakulhat az önzők és hatalomra törők sekélyes gyülekezetévé, mivel mindig a halálból az életbe átlépni készülő közössége marad.

A jelen helyzetben, azaz a *történelmi mában az egyház teológiájának* is tanúságot kell tennie reményéről, feleletet kell adnia a felmerülő kérdésekre, melyek végső soron mind reményéről faggatják. Amint már Péter apostol idejében, úgy ma is reánk nehezedő kötelesség, hogy megfeleljünk mindenkinek, akik reményük felől érdeklődnek (vö. *1Pét 3,15*). Korunk rendkívül differenciált és társadalmi-politikai feszültségekkel terhes helyzetében sem a kicsinyhitűség, sem az ezoterikus elzárkózás, sem pedig valamiféle különleges elit-világba való menekülés nem lehet az egyház teológiájának és teológusának magatartása. És ugyancsak nem lehetett sem régen, még kevésbé ma definíciókkal és tótelek hirdetésével hitet ébreszteni, reményt kelteni. Reménységünk útja, egyházi életünknek és azon belül teológiai megújulásunknak útja az emberélet realitását veszi számba; olyan tapasztalatokat, melyek híján a valóságtól elszakadt világban csupán erőlködhetnénk, hogy még ideig-óráig fenntarthassuk magunkat.

Mindig, de az adott korban és helyzetben különösképpen csak a hívő meggyőződésből fakadó és átélt remény vezethet — a számvetés, a számonkérés tu-

domásul vétele, a feleletek keresése nyomán — a megújulás útjára. Ez vonatkozik az egész egyházi életre, s azon belül az egyház konkrét valóságától elszakíthatatlan teológiai munkára is. Csakis a reménységből fakadó és annak kiteljesedése felé vezető alapo- zó munka során találhatunk olyan válaszokat, amelyek a kétségek és csalódások, a közöny mellett és ellenére újra utat találnak az *emberszivekhez*, az emberi *értelemhez*. A reményből élő egyházi élet és tudományosság szükségszerűen korszerű is lesz, — a reményt veszített, a rezignáló, a csakis a régít ismételtető, az újat meghallani és feltárni nem képes teológia viszont lassan holttá, amorffá válik. Ha valamit is adhat teológiánk még a világnak, hát akkor ezt az abszolút jövőt feltáró, afelé mutató *reménységet nyújt-hatja*. Ennek a reménynek feszítő, sőt szétfeszítő ereje van, mivel soha nem elégszik meg a már meglévővel, mivel mindig magasabbra és többre tör. Nem szűnik meg figyelmeztetni, hogy „*quae sursum sunt sapite*” — mert bármennyire is értékeljük a világot, fogadjuk is el annak relatív önállóságát és értékeit, nem rekedhetünk meg az evilágiságban. Ha valaha adósa volt a teológia a világnak, az embereknek, hát ma az, — de abban és úgy, hogy a *reménység deficitjét igyekszik kiegyenlíteni, felszámolni*. A jelennel szemben viselt felelősség problémája voltaképp *keresztény identitásunk* alapkérdésére redukálható: vajon valóban tanúságot teszünk-e keresztény reményünkről a világban úgy, hogy nemcsak szólnak, nemcsak válaszokat adunk, hanem *életünk is tanús-kodik* annak igazáról és hitelre méltóságáról.

Joggal és köteleességszerűen szólnak manapság *krízisjelenségekről* egyhá-zunkban és teológiánkban. A krízis gyökerét azonban nem abban jelölhetjük meg, hogy vajon elégséges módon alkalmazkodtunk-e a világhoz. Természetesen az alkalmazkodás ésszerű szükségszerűségéről sohasem feledkezhetünk meg, hiszen nem a testen vagy a világon kívül kell tanúságtételünk feladatát végez-nünk. Minden jelenkori krízisnek végső gyökere azonban az, hogy nem al-kalmazkodunk kellőképpen annak szavához és életéhez, akikből minden remé-nyünk forrászik: Jézus Krisztushoz és evangéliumához. Talán itt van a mag-va annak a problémának is, melyet szintén nem hallgathatunk agyon, hiszen egyre többen fogalmaznak így: *Jézust — őt igen, de az egyházat — azt nem*. Vajon miért hat ma olyan sokak számára modernebbül a régen közöttünk járt Jézus, mint mi magunk, az ő egyháza? Miért érzi, sőt tudja olyan sok ember, hogy több emberszeretetet kap a távollévő, a csakis reményben megjeleníthető Jézustól (akiben valóban Isten jósága és emberszeretete jelent meg a földön), mint a jelenlévő, de olykor csak fájdalmasan megtapasztalható, érzékelhető egyháztól?

Csakis hitben fogant reményünk tehet képessé rá, hogy Jézus Krisztus éle-te, gondolat- és érzésvilága járja át újra egyházát; s hogy mindazok, akik Jé-zus Krisztusban keresztkeltek meg, valóban várományosai lehessenek ne csak halálának, de győzelmének, az életre való feltámadásának is. Ugyanakkor ez a remény nem válik fellengzős magabiztosságnak vagy elbizakodottságnak a fel-szítójává; ellenkezőleg, ennek erejében lehetünk újra reálisan néző, szerény em-berekké és — a legutóbbi zsinattal szólva — leszünk képesek elismerni, hogy a bűnök, sőt bűnösök egyháza vagyunk és maradunk. Így már nemcsak má-sokra, az ún. „bűnös világra” hárítjuk a felelősséget, hanem napról napra mi magunk igyekszünk jobban, hogy az Isten országának közeledtét meghirdető Jézus megtérésre felszólító szavát meghalljuk és megszívleljük.

Krisztusban, aki szenvedett, meghalt és feltámadt, csillan fel minden *teoló-gus és teológia* reménye. Ő a hittudományos munkának is vezérszillaga. Min-den egyházi, következésképp teológiai megújulás is csak úgy indulhat el útjára és erősödhet meg, ha Istennek Jézusban személyesen elérkezett végső üzene-tére ügyel, ha ennek a kinyilatkoztató üzenetnek elmélyültebb tanulmányozása nyomán igyekszik sorait újra átrendezni, feladatát végezni. *Az egyház útja, a teológia és teológus útja — a reménység útja*. Értelmi erőfeszítésünk, érzelmi kálváriánk sohasem idegen Jézusnak keresztútjától. Újra és újra alázatosan elismerjük, hogy csak nagyon keveset ismerünk a valóságból, a teljes valóság-ból.

De vajon — kérdezhetné valaki — milyen teológia és *milyen teológiai alapo-zás* az, amely ilyen komor színekkel szól feladatáról? Vajon mégis a pesszi-mizmus életfilozófiájának lenne szószólója? — Nem, a fenti gondolatmenet — úgy véljük — ennek épp az ellenkezőjét igazolhatja. Ugyanakkor azonban —

bármennyire igyekszünk is felfedezni *a reménység dimenzióját*, bármennyire tekintünk is *az Élet teljessége felé* — teológiánk sem emberi naivitásnak, sem irreális optimizmusnak nem válhat áldozatává, vagy szószólójává. De még kevésbé eshet abba a triumfalizmustól felélesztett hibába, hogy apokaliptikus kárörömmel tekint a világra, a „beati possidentes” módján magára hagyva azt. Erzi és meggyőződéssel vallja elkötelezettségét környezetünkkel, társadalmi életünkkel és evilági feladatainkkal kapcsolatban, de nem kevésbé erős meggyőződéssel és elkötelező erővel tárja a remény hitvallását a világ, az embertársak elé. Minden nemes humanista törekvést nagyra becsül, az igazságosságért, békéért vállalt és végzett munkát tiszteletben tartja, sőt mindebben részt is vesz — ugyanakkor azonban nem szűnik meg *a világ elé tárt hitben fogant reménységét*. Istennek „új eget és új földet” ígérő szava olyan reményt ébreszt az emberszívekben, melynek nyomán már kevés lesz a csak látható, csak érzelhető.

Isten, Jézus és egyház — és mindez *a reménység* jövő felé mutató, a beteljesülést feltáró *dimenziójában*. A theologia fundamentalisnak, az alapozó teológiának ún. klasszikus felosztása, rendszere — mint azt vázlatosan igyekeztünk bemutatni — egyáltalán nem merev. Tág teret enged annak, hogy az élet nehézségeit, a szenvedés útját és a halál titokzatosságát ismerő Krisztus felé fordulva — újra átgondoljuk alapozó munkánkat és azt — a Feltámadott-ra mutatva — *a reménység dimenziójával* tájítsuk ki.

Befejezésül még arra szeretnék röviden utalni: Isten személyes üzenetére adott válaszuk, Krisztus-hitünk nem határait jelöli ki reménységünknek. Ellenkezőleg, kezdete, bizakodó indítéka reményünknek. A Zsidó-levél szerzőjét idézve: „A hit szilárd bizalom abban, amit remélünk, meggyőződés arról, amit nem látunk” (11,1). A reménység dimenziója felszabadít, új távlatokat nyit elénk. Kétségtelen, hogy a Jézus Krisztusba vetett hit áll mindenekelőtt. De — J. Moltmannal szólva — az sem kétséges, hogy ebben a hitben a primátus, az elsőbbség a reményé.

GOJÁK JÁNOS

HIVŐK A SZOCIALISTA TÁRSADALOMBAN

Írásunk az egyház tanítóhivatalának megnyilatkozásait vizsgálja. Azokat, amelyek hozzánk, a szocialista társadalomban élő keresztényekhez szólnak és az adott társadalmi valósághoz való viszonyunkat kívánják tisztázni. Azt keresik, hol a helyünk, mi a szerepünk, mi a feladatunk a szocialista társadalomban.

Elég sok cikk és tanulmány foglalkozott már és foglalkozik még a jövőben ezzel a kérdéssel. Ismételten idézték már azokat a megnyilatkozásokat, melyeket a dolgozatban mi is felvontatunk. Ezekkel tehát nem mondunk újat. Ami viszont — legalábbis sokak számára — új, az az ilyen megnyilatkozásoknak új perspektívába való helyezése, az ismert mozaikkockák újszerű összerakása.

I.

Mielőtt a témánkkal kapcsolatos dokumentumokat megvizsgálánk, a társadalmi-politikai-gazdasági valóságot érintő egyházi megnyilatkozások értékeléséről kell beszélnünk.

Alapvető megállapítás, hogy az ilyen jellegű megnyilatkozások történetiek. Ami annyit jelent, hogy nem állnak téren és időn kívül. És nem rendelkeznek valamiféle idő feletti elvont érvénnyel. Egy adott korban hangzanak el, egy adott kor emberéhez szólnak. Egy adott történelmi helyzetet tartanak szem előtt. Egy adott szituáció elemzéséből születnek. Egy adott területen, adott körülmények között élő keresztények számára kívánnak eligazítással szolgálni. Mintegy választ adnak arra a kérdésre, arra a hívásra, amit egy adott társadalmi-gazdasági-politikai valóság tesz fel. Következésképpen az eligazítás érvényes-

ségének határai egybeesnek az elemzett és figyelembe velt valóság határainal. Éspedig térben és időben egyaránt. Vagyis az ilyen egyházi eligazítás azokat a híveket köti, akik az elemzett társadalmi-gazdasági keretben élnek és addig köti őket, amíg az elemzett valóság — az emberi történéseknek adott fázisa — fennáll. Ha tehát az adott valóság megváltozik, a vonatkozó eligazítás is érvényét veszti. Persze továbbra is fennmaradnak azok az alapelvek, kinyilatkoztatott hittartalmak, melyekre az adott eligazítás épül. A neves holland teológus, P. Schillebeeckx ezt így fogalmazza meg: „A konkrét eligazítások tehát nem érvényesek egyszer s mindenkor, és még nyilvánosságra hozataluk pillanatában sem érvényesek mindenütt, mivel a körülmények a különböző helyeken alapvetően eltérhetnek egymástól. Ezért az ilyen jellegű dokumentumok természetüknél fogva nagyon hamar túlhaladottá válhatnak társadalmunk példátlan mobilitása miatt. Makacsul rájuk hivatkozni esetenként csak fékezheti a társadalom fejlődését. Mindez a történeti döntés fogalmából következik.” (1)

Az világi valóságok értelmezésével kapcsolatos egyházi eligazítások történeti jellegére *Az egyház a mai világban* című zsinati konstitúció, pontosabban a konstitúció címéhez fűzött megjegyzés is utal. Egyértelműen megfogalmazva a legutolsó, az 1971 májusában kiadott szociális enciklika, az *Octagesima Adveniens* tartalmazza. A Szentatya az apostoli levél bevezetőjében foglalkozik a történetiség kérdésével. Megállapítja, hogy az utóbbi évtizedek során különböző társadalmi-gazdasági szisztémák jöttek létre. Ennek következtében a keresztény hívek földünk különböző pontjain eltérő társadalmi, gazdasági és politikai keretek között élnek. „Az ennyire eltérő körülmények miatt nagyon nehéz mindenre érvényes javaslatot tenni és minden helyzetre érvényes megoldást nyújtani. Erre nem is törekszünk, ez nem is feladatunk. A keresztény közösségek dolga, hogy országuk helyzetét a tények elemzése alapján megvizsgálják, az evangélium örök igéinek fényében megvilágítsák elvi megfontolásait, a helyzetmegítélés normáit és a tennivalókat az egyház szociális tanításából mérítve.” (2) Ezek a szavak természetesen nem azt jelentik, hogy az egyház tanítása hitelét veszítette, hogy minden cseppfolyóssá vált. A Szentatya idézett nyilatkozatát magyarázva, P. Sorge, a római La Civiltà Cattolica főszerkesztője éppen ezt emeli ki: „Nyilvánvaló, hogy VI. Pál pápának ez a nyilatkozata nem vonatkozik az elvekre és a tanításra: az alapvető elvek örök érvényű és egyetemessége, melyeket Krisztus a magisztérium éber őrizetére bízott, minden vitán felül áll. A pápa szavai a tennivalók síkjára vonatkozik, a politikai és gazdasági döntések területére, melyek mindig egyediek és esetlegesek.” (3)

Az eddig elmondottakból sok minden következik. Először: az evangéliumban gyökerező keresztény elvek felette állnak térnek és időnek. Ezek felett isteni jogon és különleges isteni közreműködéssel, a legfőbb magisztérium őrökdi. Másodsor: a tennivalók, egy adott társadalmi-gazdasági-politikai valósággal kapcsolatos állásfoglalás tekintetében nem létezik változhatatlan és mindenütt egyformán érvényes egyházi eligazítás. Az ilyen jellegű állásfoglalások érvénye szorosan kapcsolódik ahhoz a valósághoz, amelyre vonatkozik. Harmadsor: a társadalmi-gazdasági-politikai kérdésekben a helyes cselekvési modell megállapítása annak a keresztény közösségnek, püspököknek, papoknak és híveknek a feladata, amely abban az adott helyzetben él. A közösség együttesen dönt abban a kérdésben, hogyan lehet az adott társadalmi, politikai és gazdasági életben a keresztény elveket érvényesíteni. És negyedsor: a hívek és papok keresztény lelkiismeretében fogant döntését szükségképpen az evangélium, Jézus Krisztus szava inspirálja. A Szentatya azt is kiköti, hogy az ilyen döntés az egyház szociális tanításának megfelelően. Utóbbi kijelentését másképpen fogalmazva talán így lehetne visszaadni: beleférjen abba a keretbe, amit az egyház tanítóhivatala megszab. Ugyancsak jelentős megfontolás az is, amire Schillebeeckx utal, nevezetesen, hogy egy adott történelmi valósággal kapcsolatos keresztény állásfoglalás nem jelenti az adott történelmi állapot konzerválását, nem lehet a fejlődés kerékkötője. A jobb, a különb, az igazságosabb, emberibb társadalom felé a keresztény ember minden körülmények között nyitott marad. Érte dolgozik, afelé tör. Legvégül még egy szempont: az adott helyzetben élő keresztények döntése nyilván nem tévedhetetlen és nem is kötelez feltétlenül. Csupán egy lehetséges cselekvési modell — de keresztény cselekvési modell, melynek megbízhatósága jóval nagyobb, mint amikor egyes keresztények a közösségtől függetlenül alakítják ki állásfoglalásukat.

Az elmondottakat magunkra alkalmazva következik, hogy a helyes cselekvés normáját itt a magunk helyzetében nekünk, magyar katolikusoknak, püspököknek és híveknek közösen kell megtalálni. Természetesen az evangélium inspirációjára és az egyház ide vonatkozó tanításának keretei között. A magunk megfontolt és kielégt állásfoglalása nyilvánvalóan csak a sajátos magyar helyzetben érvényes. Nem mond semmit a más társadalmi, gazdasági és politikai viszonyok között élő hívő embereknek.

Előfordulhat, hogy a más társadalmi viszonyok között élő keresztény elutasítja a mi állásfoglalásunkat. Ha ezt teszi, azért teszi, mert a maga helyzetéből ítél, és nem veszi figyelembe azokat a sajátos körülményeket, melyek között a magyar katolikusok élnek. Nagyon is érthető emberi gyengeség ez. Hajlamosak vagyunk ugyanis arra, hogy a magunk magatartás-modelljét általános érvényűnek tartsuk és reflektálatlanul, ösztönös módon kiterjesszük azokra is, akik más típusú társadalomban élnek. Aztán szemrehányást teszünk nekik, mert nem követik a mi felfogásunkat. Mély meggyőződésünk, hogy az emberiség csak most kezdi megtanulni, hogyan éljünk a pluralista világban, amelyben eltérő társadalmi és gazdasági rendszerek, különböző politikai képződmények, sokszor elentétes világnézetek szorosan egymás mellett léteznek.

II.

De térjünk vissza e megfontoláscok és megszorítások előrebocsátása után a címben felvetett témához, és kérdezzük meg, hogy a szocializmusban élő magyar katolikusok számára milyen társadalmi magatartás-modell érvényes. Az adott gazdasági-társadalmi-politikai valósághoz való viszonyunkat vizsgálva azt kérdezzük tehát, hogy a magyar egyház állásfoglalásai sorában milyen eligazításra bukkanunk.

Hazánkban forradalmi átalakulással új gazdasági-társadalmi struktúra jött létre. A hagyományos államforma helyébe pedig a népköztársaság államrendje lépett. Egyháznak kezdetben elutasította ezt a gyökeres átalakulást.

Az új valósághoz való alkalmazkodás első lépése éppen ezért az adott államrend elismerése volt, mindazoknak a köteleességeknek és feladatoknak elfogadásával együtt, amelyek ebből az elismerésből következnek. Ennek a lépésnek a szó szoros értelmében vett korszakalkotó jellegét elvitatni nem lehet, még akkor sem, hogyha 1950-ben, a személyi kultusz éveiben következett be. Az elismerést és az ebből folyó köteleességeket rögzítő okmányt az egyház képviselőjében Grösz József kalocsai érsek, állami részről pedig Darvas József valóság- és közoktatásügyi miniszter irták alá. A megállapodás első mondata: „A Püspöki Kar elismeri és állampolgári kötelességének megfelelően támogatja a Magyar Népköztársaság államrendjét és alkotmányát.” És a híveket is arra szólítja fel, „hogy mint állampolgárok és hazafiak minden erejükkel vegyék ki részüket abból a munkából, amelyet a Népköztársaság kormányának vezetésével a magyar nép egésze végez” az életszínvonal emeléséért és a szociális igazságosság érvényesítéséért.

Az egy évvel később, 1951. július 3-án kelt püspökkari nyilatkozat ugyan csak az állam iránti lojalitást hangsúlyozza és ígéri. Hivatkozva a hit elveire és Isten parancsára, „melyek szerint annak az államnak, ahol élünk, kötelességteljesítő polgárai vagyunk, annak törvényeit tartjuk be”, a püspökök a következő nyilatkozatot teszik: „Kijelentjük, hogy a magyar államot, a Magyar Népköztársaságot szeretett hazánknak ismerjük, a törvényeit megtartjuk és megtartatjuk.”

Egyházunk irányítóinak idézett nyilatkozatai azt a ma már magától értetődő tényről rögzítik, hogy a magyar katolikusok készséggel veszik ki részüket a „földi város” építésében az adott történelmi valóság keretében. Alaposabban elemezve a nyilatkozatokat, mondanivalójukat pontokba is foglalhatjuk.

A legelső és legfontosabb a Magyar Népköztársaság államrendjének és alkotmányának elismerése. Úgy is fogalmazhatjuk, hogy a magyar katolikusok a forradalmi erőszak útján létrejött népi demokratikus államot a magukénak tudják és vallják. Az alkotmányt és az állam törvényeit magukra és híveikre nézve kötelezőnek ismerik el. Ma ezt az elismerést már természetesnek tartjuk. Akkor, az ötvenes évek legelején, a személyi kultusz és a hidegháború korszakában azonban más volt a helyzet. Gondoljunk csak arra a vonakodásra, amely-

lyel az állampolgári eskü letétele járt. A Szentszék hosszan tartó tárgyalások után 1964-ben járult hozzá jóváhagyólag és helyeslően az állampolgári eskü letételéhez.

A második tény, amit a nyilatkozatok tartalmaznak, ma ugyancsak magától értetődő. Nevezetesen az az ígéret, ha tetszik felszólítás, hogy a katolikus hívek vegyenek részt abban a munkában, amely a kormány vezetésével az életszínvonal emeléséért és a nagyobb szociális igazságosságért folyik. Egy 1958. október 17-én kiadott körlevélben valamivel több áll az elismerésből is és a differenciáltabb megközelítésből is. Ebben a körlevélben olvassuk: „Szívesen helyeseljük tehát és támogatjuk az országgyűlés és a helyi tanácsok minden olyan munkáját, amely az emberek gondjainak és bajainak enyhítését és az állampolgárok javát szolgálja.” Egyházi vezetőinknek nyilatkozatai tehát elfogadják azt a programot, amit a kormány illetékes szervei a lakosság jólétének növeléséért, mind a gazdasági életben, mind társadalmi síkon szerveznek és irányítanak. És felszólítják a híveket, vegyenek részt ezek megvalósításában.

Erdemes néhány vonással azt is rögzíteni, hogy mi nincs bent az idézett nyilatkozatokban.

Nincs és nem lehet benn a materialista világnézet, a párt ideológiájának elfogadása és helyeslése. És nincs bent a materialista ideológia támogatására hívó felszólítás. Ez összeegyeztethetetlen a katolikus ember hitével, meggyőződéssel. Ezt az állami és pártzervek sosem kérték és nem is várták el katolikus embertől. Nem tartalmazzák ezek a megnyilatkozások azon intézkedések helyeslését sem, melyek a materialista ideológia elterjesztését célozzák és a valóságos hit pozícióját gyengítik. Nem tartalmazzák nyilvánvalóan azon törvényszerűségeket helyeslését sem, melyeket a személyi kultusz éveiben kellett elviselni.

Összefoglalva a mondottakat: a püspökök a Magyar Népköztársaságot hazájuknak vallják. Ígérik, hogy becsületesen és odaadón fáradoznak annak felvirágoztatásán. Ugyanezt várják el minden hívő embertől.

De létezik olyan szolgálat, olyan jellegű közreműködés is, amely az egyház szorosan vett küldetéséből következik. És ez a keresztény etikai értékek megvalósítása, az ember átnemesítése. Erről azt mondják a püspökök: „Mi, katolikusok keresünk és találunk ebben az új világban olyan pontokat, amelyek lehetővé teszik számunkra a nem pusztán passzív szemlélődést, hanem az aktív tevékenységet is a közös érdekében. Ilyen aktív tevékenységet akarunk kifejteni a közösségi gondolatnak az evangélium szellemében való ápolásával. Sürgetjük a szociális erőnyeket, így: a lelkiismeretes köteleességteljesítést, a közvagyon védelmét és megbecsülését, a szorgalom és takarékoság erényét, a lemondás szépségét magasabb rendű célok érdekében. Ugyanakkor küzdeni kívánunk a közösség ellen irányuló bűnök és hajlamok ellen, amilyenek: az egyéni önzés minden fajtája, a kapzsiság, az irigység, az iszákosság, erkölcstelenség, a mértéktelen élvezethajhászás és szórakozási vágy.” (4)

Ez utóbbi, küldetésünkben fakadó közreműködésünk az új, a közösségi ember kialakításában az évek folyamán egyre szélesebb teret és nagyobb hangsúlyt kap a püspökök megnyilatkozásaiban. Jogos öntudattal állapítja meg ezért a Szent István jubileumi évet megnyitó közös körlevél: „Egyházunk tehát, amikor ezeket az evangéliumi eszméket hirdeti, és ezekre neveli híveit, népünk érdekét szolgálja és nemzetünk virágzását mozdítja elő. Éppen ezért katolikus egyházunk ma sem érzi magát idegen testnek a nemzet életében, hanem annak építő eleme akar lenni.” (5)

Meggyőzően fogalmazza meg Bánk József egri érsek ugyanezt a gondolatot az 1974. február 19-i eskütétel alkalmával mondott beszédében: „Úgy érezzük — mondja —, hogy mint katolikus főpapok hasznos szolgálatot tehetünk hazánknak. Csak egy-két dolgot említek. Azzal, hogy hűséggel ragaszkodunk egyházunkhoz, egyidőben híven szolgáljuk hazánkat is. Az erkölcsi elvek — köztük a Tízparancsolat — hirdetésével a munkamorált, a közjót, népünk boldogulását, fejlődését mozdítjuk elő. A család és a házasság szilárdságának szorgalmazásával a társadalom alapsejtjét szilárdítjuk meg és a jövőt szolgáljuk. A béke hirdetésével és munkálásával pedig a népek békés együttműködését szorgalmazzuk.” (6)

Az utóbb idézett nyilatkozatokhoz aligha kell hozzátenni valamit. Elemezni sem szükséges őket. Világosak, meggyőzőek, önmagukért szólnak. Tanúsítják, hogy Isten népe felbecsülhetetlen szolgálatot tesz magyar hazánknak, szociális-

ta társadalmunknak, amikor a keresztény etikai értékek, a krisztusi életforma meghonosításán fáradozik.

Amikor tehát azt vizsgáljuk, hogy egyházunk felelős vezetői miben látják a hívő emberek tennivalóit szocialista társadalmunkban, ezt a két szférát kell megkülönböztetnünk. Egyrészt állampolgári kötelezéseinket, az anyagiak, az evilági kötelezettségek síkján, olyanokat, amelyek az életkörülmények átalakítására, megjavítására vonatkoznak. Másrészt az etikai szférát. Sürgető feladatunk magának az embernek átalakítása. Felfogásának, beállítottságának, jellemének átnevesítése. Míg az előző, mint evilág polgára kötelez bennünket, az utóbbi már elsődrendűen keresztény küldetésünkől fakad, Krisztushoz való tartozásunk szabja meg.

III.

A következőkben azt kívánjuk bemutatni, hogy a magyar püspökök vázolt állásfoglalása megegyezik az egyház legfőbb tanítóhivatalának intencióival. Ez kitűnik azokból a beszédekből, melyeket a Szentatya a háború utáni első nemzeti zárandoklat résztvevőihez intézett, valamint abból az apostoli levélből, melyet a millennium alkalmával írt. Ez a levél és a beszédek is hozzánk, a szocialista társadalomban, a népi demokratikus államrend keretében élő katolikusokhoz szólnak. A mi körülményeinket tartják szem előtt. Nekünk kívánnak eligazítást nyújtani.

A Szentatya is az állam törvényeinek tiszteletben tartására buzdít. Hogy e tekintetben mennyire következetes, kitűnik abból, hogy a papoktól még a lelkipásztori szempontból hátrányos állami rendelkezések betartását is megkívánja. Ezeket mondja: „A hit és a buzgóság felszítására van szüksége a papoknak, hogy minden olyan lelkipásztori segédeszközt és lehetőséget felhasználjanak, melyet a magyar törvények megengednek.” (7)

Külön figyelmet érdemelnek azok a kijelentések, melyek a „földi város” építésére szólítják fel a katolikusokat. Ez az építés elsősorban persze mindennapi tennivalóink, kötelezéseink buzgó teljesítéséből áll. Az Apostoli levélben ezt olvashatjuk: „A hit arra serkent és indít bennünket, hogy evilági kötelezéseinknek buzgón eleget tegyünk és így egy új világot teremtsünk...” (8) Ez a felszólítás nemcsak a napi feladatok lelkiismeretes elvégzésére vonatkozik, tehát a mindennapi munkánkra, hanem vonatkozik a társadalommal szemben fennálló egyéb kötelezettségeinkre is. Életünknek egyéb szférái is vannak. A keresztény ember azokból sem maradhat ki. „A keresztények feladata ugyanis az, hogy a maguk adott helyzetében építsék a világot, szolgálják a közjót mind szociális, mind kulturális téren.” (9)

Úgy tűnik, hogy a Szentatya teljes értékű jelenlétet kíván a hívektől. Úgy is fogalmazhatunk: a szocialista társadalom iránti elkötelezett jelenlétet sürgeti. Olyat, amely felelősséget érez az őt környező valóságért és azon fáradozik, hogy jobbá, különbbé tegye azt az ember javára. Azt is tudja, hogy a keresztények a mi körülményeink között talán fokozott mértékben hajlamosak a visszahúzóásra, az elzárkózásra. Könnyen elbátortalanodnak, elcsüggednek a nehézségek és akadályok láttán. Nem szabad engedniük ennek a kísértésnek. A Szentatya szava nagyon határozott, amikor az első magyar zárandoklat tagjainak lelkére kóti: „Nem szabad idegenként visszahúzódni a világtól, hanem meg kell változtatni, át kell alakítani és tökéletessé kell tenni, becsületesen együttműködve mindazokkal, akik tisztességgel ugyanezért a célért küzdenek.” (10) Úgy véljük, ezek a szavak félreérthetetlenül az aktív helytállást, az elkötelezett jelenlétet sürgetik. Azt kéri, hogy társadalmunk sikereit, eredményeit, de gondjait és hibáit is a magunkénak érezzük, és amíg örülünk az elsőnek, azon fáradozzunk, hogy az utóbbin javítsunk, változtassunk.

Az evilági feladatokban való helytállás egválttal az apostolkodásnak is eszköze. Ezért is figyelmeztet erre a Szentatya olvan határozottan: „Tegyetek tanúságot evilági kötelezéseitek becsületos és példamutató teljesítésével is...” (11)

Még nagyobb nyomatékkal szólít fel az etikai értékek meghonosítására, megélésére. A magyar zárandokokhoz intézett beszédében mondja: „Mindon keresztény legyen a jó és igaz munkálója, példamutató a testvéril szeretetben és a társadalmi szolidaritásban: legyen az emberi személy jogainak védelmezője, kezdve létezésének első pillanatától. legyen a zaklatottságban és a szenvedések közepette is a reménység hirdetője.” (12)

Az új szociális életfelfogás, a közösségi ember kimunkálásában a keresztényeknek, éppen vallásos meggyőződésük alapján, jelentős szerepük van. Keresztényi küldetésük ugyanis arra indítja őket, hogy levessék a szűk önzést, a kispolgári törtetést és anyagiasságot és a közösséget szolgálják, megélve azt a testvéri szeretetet és összetartozást, amelynek alapja és mércéje Jézus Krisztus. Éppen ezeket az etikai értékeket vetíti a Szentatya a magyar katolikusok elé a már idézett Apostoli levélben. Kiegészítve még olyan értékekkel, mint az emberi élet tisztelete, az emberi méltóság megbecsülése, a lelkiismereti szabadság, a szociális igazságosság, az őszinte és igazságos béke.

Igen nagy feladatok ezek. A mérce magasra van helyezve. Jézus Krisztus bennünk dolgozó kegyelme szüntelenül újabb meg újabb erőfeszítésekre sarkall, hogy a magunk átforgatásával hassunk környezetünkre, átnemesítsük magunkat, környezetünket és ezáltal szebbé, jobbá tegyük a világot. Meghátrálnunk, elcsüggednünk nem szabad. „A keresztény hívő ugyanis nem mondhat le arról a törekvésről, hogy ennek a földi életnek egyre tökéletesebb formát adjon.” (13)

Az elmondottakból kitűnik, hogy a Szentatya mintegy jóváhagyja a magyar püspökök állásfoglalását és útmutatását. A magyar keresztényeknek ezek szerint az adott állami-gazdasági-társadalmi keretben lojálisan, becsületes odaadással azon kell fáradozni, hogy az életet szebbé, könnyebbé tegyék. Elsőrendű feladatuk, hogy az új közösségi gondolkodás és életmód megerősödését elősegítsék. Elsősorban persze saját életük példájával. A mi adott helyzetünkben mindez szükségképpen azt is jelenti, hogy együtt kell dolgozni a más világnézetűekkel.

Irodalom: 1. Schillebeeckx: Portée theologique des declarations du magistère en matière sociale et politique. Concilium. 1968. 36. 42. o. — 2. OA. 4. AAS. 63 (1971) 403. o. — 3. Civiltà Cattolica. 1971. okt. 16. 119. o. — 4. A magyar katolikus püspöki kar körlevele. 1958. okt. 17. — 5. A magyar katolikus püspöki kar körlevele a Szent István jubileumi év megnyitására, 1970. júl. 23. — 6. Új Ember, 1974. márc. 3. — 7. Osservatore Romano, 1972. május 22–23. — 8. AAS. 62 (1970) 583. o. — 9. AAS. 62 (1970) 583. o. — 10. Osservatore Romano, 1972. május 25. — 11. AAS. 62 (1970) 584. o. — 12. Osservatore Romano, 1972. május 25. — 13. AAS. 62 (1970) 584. o.

TEILHARD DE CHARDIN

VILÁGMINDENSÉGEM (2)

II.

VALLÁS. AZ EGYETEMES KRISZTUS

Ha a Világegyetem múltjának elképzeléséről van szó, akkor igen valószínűnek mutatkoznak azok a perspektívák, amelyeket a rekurrencia törvénye (amit teremtő Egyesülésnek nevezünk) tár elénk. De ezek a távlatok kissé fantasztikusnak tűnnek, ha a jövő titkai felé fordulunk. Azt elfogadni, hogy az emberi monások valami felsőrendű szerves szintézis elemei — azt állítani, hogy az a rendeltetésük, hogy a mi lelkünknel szellemibb lélek testét alkossák: mindez túlságosan meghaladta képzeletünket, s ezért szükségesnek érezzük, hogy néhány pozitív adattal támogassuk zavaró extrapolációinkat, előretekintő következtéseinket.

Vágyai és vonzódása nevében sok pogány misztikus ingadozás nélkül tette meg a döntő lépést: ráhagyatkozott annak a hitnek igézetes mélységére, amely szerint a Világnak lelke van. A Kereszténynek viszont csak el kell gondolkoznia Hitvallásáról s az elfogadott Kinyilatkoztatásban máris minden reményt fölülmúló megvalósulást talál arra a reményére, amelynek küszöbére logikusan vezette őt a filozófia. Ebben a fejezetben arra szeretnék rámutatni, hogy a Kereszténység annyira megkapja teljes értékét a teremtő Egyesülés eszméinek ke-

retében, hogy a teremtő Egyesülés elméletét már nem olyan filozófiának kell tekintenünk, amelyet megerősítenek és felváltanak a keresztény szempontok, hanem inkább azt érdemli meg, hogy a Megtestesülés hitének filozófiai kiterjesztéseként tekintsük.

Egyszerűsítés céljából nevezzük ómegának azt a legfelső rendű kozmikus Végpontot, amelyet a teremtő Egyesülés feltárt. Mondanivalóm lényegét három pontba foglalom:

A) A kinyilatkoztatott Krisztus nem más, mint az ómega.

B) Krisztus éppen ómegaként mutatkozik minden dologban megtapinthatónak és kikerülhetetlennek.

C) S végül: mivel Krisztus ómega lett, ezért Megtestesülésének küzdelmes munkája révén Reá hárul az a feladat, hogy meghódítsa és lélekkel járja át a Világegyetemet.

A/ Krisztus nem más, mint ómega

Ennek az alapvető állításnak igazolására elég utalnom Szent János, de főleg Szent Pál szövegeinek hosszú sorára, ahol nagyszerű kifejezések erősítik meg Krisztus fizikai hatalmát a Világmindenség fölött (1). Itt most nem sorolhatom el ezeket a szövegeket. Mind visszavezethető erre a két lényeges állításra: „In eo omnia constant”: mindent Ő tart szilárd létben (idézet a Kolosszei levélből 1,17) és „Ispe est qui replet omnia”: Ő teljesít be mindent (a Kolosszei levélből 2,10; vö. az Efezusi levélben 4,9), s ezért „Omnia in omnibus Christus”: minden(ki)ben Krisztus a minden (a Kolosszei levélben 3,11). Ez pontosan az ómega meghatározása!

Igen, én is jól tudom: a félnék szellemek azt képzelik, hogy két egerúton kibújhatnak e sokszor ismételt állítások hatalmas realizmusa alól: vagy azt erősítgetik, hogy Szent Pál Krisztusának kozmikus jellemvonásai csak az Isten-ségre vonatkoznak; vagy pedig azzal próbálják gyöngíteni e szövegek erejét, hogy feltételezik: csak jogiak és erkölcsiek, a tulajdonosnak, családapának vagy vállalati főnöknek jogait jelentik azok a kötelékek, amelyek a Világ függőségét, Krisztus hatalmát fejezik ki. Ami az első egerutat illeti, egyszerűen csak utalok a szövegösszefüggésre, amely világos és határozott: már a Kolosszei levélben (1,15) s az azt követő szövegben Krisztus kifejezetten Isten-Emberként áll Szent Pál szeme előtt; a megtestesült Krisztusban formálódott ki a Világegyetem. Ami pedig az Apostol szavainak legyöngített magyarázatát illeti: ezt én egészen egyszerűen elvetem, mert kevéssé felel meg annak a szentpáli szellemnek, amely Leveleinek egészét áthatja; s nem felel meg az én egyetemes Világképemnek sem. Arról viszont lemondok, hogy megtérítsem azokat, akik ennek a meggyőződéssemnek ellene vannak. Ahhoz a szilárd állásponthoz érkeztem el, hogy az Emberek két, egymásra vissza nem vezethető kategóriába tartoznak: vagy „fizicisták” (ezek a „misztikusok”), vagy jogi szemléletűek. Az első számára a lét csak akkor szép, ha szerves kapcsolatban mutatkozik; tehát (2) a szuverén hatalommal vonzó Krisztusnak fizikailag kell ragyognia. A másik csoportba tar-

(1) Lásd Szent Pál Leveleit, főleg: a Római levél 8,18, s köv.; 14,7; 14,9; az első Korinthusi levél 4,22.; 6,15. s köv.; 10,16.; 12,12. s köv.; 15,23—29.; 15,39. s köv.; a második Korinthusi levél 3,18.; 4,11.; 5,4.; a Galatákhoz írt levél 3,27. és 28.; az Efezusiakhoz írt levél 1,10.; 19—23.; 2,5.; 2,13.; 2,14.; 3,6.; 3,18.; 4,9.; 4,12.; 4,13.; 4,16.; a Filippi levél 2,10.; 3,10.; 3,11.; 3,20—21.; az első Kolosszei levél 1,15—20.; 1,28.; 2,9.; 2,10.; 2,12.; 2,19.; 3,10.; az első Tesszalonikai levél 4,17.; a Zsidókhöz írt levél 2,7—8., stb.

(2) Jogos az az elgondolás, amely föltételezi, hogy Krisztus Valóságát fokozatosan határozza meg a mi Eszményünk növekvő igénye. Azt állítanunk, hogy „ez szebb, mint az: tehát ez Krisztushoz tartozik, az meg nem” — ezt állítanunk nem azért van jogunk, mert Krisztus az abszolút legeslegszebb létező (egyáltalán volna-e értelme ennek?), hanem mert hozzánk viszonyítva Ő a legszebb (hiszen Ő teljesít be minket). — A keresztény gondolkodásmód nehéz feladata (a dogma fejlődésének rugója) éppen az, hogy Krisztusban mindig meg tudjuk őrizni a következő három jelleg teljességét: egyszerre történeti s ugyanakkor egyetemes és eszményi létező. Az „eszményi” létező: egyfajta egyetemes létmód; olyan valaki, aki minden korban megfelelhet az Emberiség vágyainak. Azt is mondhatnánk — az előző állítással párhuzamosan —, hogy Krisztusnak egyetemesnek kell lennie, mert a mi eszményképünk az, hogy ilyen legyen.

tozó emberek szemében viszont a létező nyugtalanítóvá válik, mihelyt magában rejt valami hatalmasabbat és kevésbé meghatározhatót, mint a mi emberi társadalmi kapcsolataink (már ami ezekben mesterféséges). S ezért számukra Krisztus csak uralkodó király vagy földesúr. Ezek az emberek (a jogász szelleműek) nem elég logikusan követik kegyelemtanukat, mert a „misztikus” jelzót (a misztikus testben) mindig csak úgy fogják értelmezni, mint családi vagy baráti közösségnek egy kissé fölerősített analogikus fogalmát. Az előzőek viszont (a fizicisták) a „misztikus” jelzőben olyan fizika-fölötti, hüperfizikai (szuper-szubsztanciális) viszony kifejezését látják, amely erősebb s ennek alapján jobban liszteleben tartja az egységbe foglalt egyedek vonásait, mint az élő szervezet sejtjei között működő viszony. A jogász szelleműek és a fizicisták sosem fogják egymást megérteni. E két magatartás között nem észelvek alapján kell dönten, hanem egyszerűen azért, mert az ember lát. Jómagam régesrég és visszavonhatatlanul döntöttem. Ösztönszerűen vagyok fizicista. S ezért ha Szent Pált olvasom, szavai mélyén kiáltó erővel ragyog a megtestesült Ige egyetemes és kozmikus hatalma.

Azt se felejtjük el, hogy a Kozmoszt semmiképp sem lehetett volna elgondolni, megvalósítani egy legfelső szilárd lelki Központ nélkül. Nemcsak a teremő Egyesülés sajátos formulái miatt, de akármelyik helyes Metafizikában is képtelenség volna elgondolni egy atom vagy egy monász-csoport elszigetelt megteremtését. Amit a Teremtés először elhatározott és meg is alkotott, az éppen az Egész, és csak benne és utána a többi, a részletek. Akárhogy is képzel-nénk el, a Világnak föltétlenül központosítottnak kell lennie, hogy elgondolható legyen. Következésképp: annak a ténynek, hogy csúcspontján az ómega van, semmi köze sincs ahhoz a tényhez, hogy „természetfölötti magaslatú”. Éppen az alkotja a Világ „csodálatos szépségét”, hogy az egyetemes Központ helye nem az Isten és a Mindenség között létező akármelyik felsőrendű létezőnek jutott osztályrészül, hanem hogy maga az Istenség foglalta el s ezáltal „in et cum Mundo” (a Világban és a Világgal) bevezetett minket immanenciájának hármus mélységébe.

Ezt azért szögeztem le, hogy határozottabban jellemezzem teológiai álláspontomat. Ezek után pedig most már közelebről, fizikai erejében szemléljük Jézus Misztériumát.

B/ Az Ómega-Krisztus befolyása. Az Egyetemes Elem

Mivel megláttuk, hogy Szent Pál Krisztusa (a misztikusok nagy Krisztusa) egybeesik az egyetemes végponttal, az ómegával, amelyet filozófiának meglátott, ezért legnagyobb és legsűrűtőbb vonásaként azt ismerhetjük fel, hogy fizikai és legmagasabb fokú befolyása van a kozmikus valóságra (minden elemére, kivétel nélkül).

Azt már elismertük, hogy az egyszerű, józan ész számára a Világegyetemen minden csak valami szintézist teremtő elem által, azaz egy lélek révén, vagyis főntről érhető, élő, szilárdan létező. A Kozmoszban minden elem ontológiailag függ össze egymással, valódi létének (vagyis tudatának) növekvő rendje szerint; s az egész Kozmoszt, mint egyetlen nagy tömböt, fenntartja, alakítja, „informálja” egy felsőrendű és egyetlen Monász hatalmas energiája, amely minden alája tartozó létezőnek megadja végleges érthetőségét, tetterejét és visszaható képességét.

Nos hát, ezt az energiát, „qua sibi omnia possit subdicere” (amely által képes mindent áthatni hatalmas erejével — amint Szent Pál mondja a Filippi levélben, 3,21.), ezt az erőt kell ingadozás nélkül elismernünk a megtestesült Igében, mert másképp olyan Világot hagynánk növekedni, mindent elborítani Jézus alakja körül, amely szebb, méltóságteljesebb, szervezesebb és inkább méltó imádásra, mint Ő! — Jézus nem volna Szent Pál Istene, de az én szívem Istene sem, ha nem mondhatnám a legparányibb, leganyagibb Teremtőnyre: „Ezt a dolgot nem tudom másképp megragadni, megérteni, nem is érinthet meg engem teljesen, ha nem szerepel Annak a Valakinek hatásaként, aki teljes valóságot, végső meghatározást ad annak a természetes Egésznek, amelynek ez a dolog is része.” Mivel Krisztus az ómega, ezért az ő emberfeletti természetének hatása fizikailag valóságosan itatja át a Világegyetemet, még anyagi ve-

lejét is. A megtestesült Ige jelenléte egyetemes Elemként jár át mindent. Minden dolog közös mélyén ez a jelenlét ragyog, mint végtelenül bensőséges Központ s ugyanakkor végtelenül távoli Központ is (mert majd az egyetemes be-
teljesüléskor lesz végleges Központ).

A Világegyetemet éltető, szervező befolyás, amelyről beszéltünk, lényegében kegyelem. De már kezdjük észrevenni, hogy a Kegyelemnek ezt a csodálatos valóságát a teremtő Egyesülés szempontjából mennyivel nagyobb feszültségűnek s messzebbre kiterjedőnek kell tekintenünk, mint ahogy általában szoktunk. A teológusok igyekeznek kifejtetni, hogy a kegyelem mindig valamiképp meghagyja saját magunk létét, s ezért besorolják az „akcidensek” (a járulékok) nyomorúságos kategóriájába, a hangok, a színek vagy a lélek jó tulajdonságai mellé. A teológusokat szolgálai módon kötik meg filozófiai kategóriáik, ezért csinálnak a kegyelemből valami lényeg-alatti (infraszubsztanciális) dolgot (a misztikusok állandó gyakorlatával ellentétben (3).) Láttuk már, hogy ez azért van így, mert nem akarnak elfogadni befejezetlen, rangsorban elhelyezkedő szubsztanciákat, azaz Szubsztanciákból álló Szubsztanciákat. Mi viszont ezt az új lét-fajtát Világképünk alapjára állítjuk, s ezért azt mondjuk, hogy a kegyelem mibennünk nem kevésbé bensőséges, nem is kevésbé lényeges, mint az Emberiség. Sőt még bensőségesebb és még lényegesebb. Amikor a kozmikus Anyagba és a szentségi vízbe merülve megkereszteltetünk, akkor mi még inkább Krisztus vagyunk, mint saját magunk. S éppen ezért remélhetjük, hogy valamikor teljesen saját magunkká leszünk, mert e kettős Keresztség révén kapjuk meg azt, hogy Krisztus mindenekfölött uralkodik mirajtunk.

Ezt mondhatjuk a Kegyelem fizikai feszültségéről. „Morfogenetikusk” (átalakító) erejének kiterjedése pedig határtalan. Krisztus az ómega, tehát szervező hatását lényünknek nemcsak egyik egyszerű zónájára terjeszti ki, nemcsak a szentségi viszonyoknak és erényes „habitusainknak” területére. Hogy lelünk csúcán önnönmagával egyesíthessen minket, be kellett töltenie azt a szerepet, hogy teljes egészünkben segít minket sikerre, még testünket is. Vezérlő és informáló (átalakító) hatása ezért járja át a sokféle emberi munka, az anyagi determinizmusok és a kozmikus kibontakozás teljes skáláját. A Világegyetemnek ezeket az alsóbb fajta mozgásait „természetesnek” szoktuk nevezni. Pedig igazában még a legjobban megtapintható valóságukat is célszerűség, természetfölötti élet járja át, hiszen Krisztus a Kozmosz Feje. Körülöttünk minden fizikailag valóságosan „Krisztusivá lesz”, és minden egyre jobban lehet krisztusivá. (Ezt majd látni fogjuk.)

Könnyen megérthetjük, hogy ebben a „pán-krisztusi tanban” egyáltalán nincs hamis panteista vonás. A panteizmus hibája rendszerint az, hogy az egyetemes Központot a tudat alá és a monászok alá állítja, s ezért az „ómegát” szemleli szétesés, felolvadás, tudattalanság, kisebb erőfeszítés központjaként tekinti. Ha viszont helyreállítjuk a dolgok valódi perspektíváját — mint ahogy mi tettük —, akkor azonnal eltűnik mindez a nehézség. Mivel a mi ómegánk — Krisztus — a tudatos szellemivé alakulás legfelső végpontján van, ezért az Ő egyetemes befolyása egyáltalán nem old szét, hanem megszilárdít; nem kever össze, hanem erősíti, személyi tulajdonságaiban differenciálja a lelket; nem zsbibasztja homályos vagy lusta egyesülésbe, hanem egyre magasabbra hajtja a tevékenység határozott útjain. Eltűnt a hamis panteizmusok veszélye. De meg is őrizzük a vallási életnek azt a pótolhatatlan erejét, amelyet a panteisták jogtalanul sajátítanak ki maguknak.

Körülöttünk Krisztus fizikailag-valóságosan dolgozik, hogy mindent irányítson. Szüntelenül élteti — de nem zavarja meg — a Föld minden mozgását, kezdve a legutolsó atom mozgásától egészen a legmagasabb misztikus szemlélődésig; a levegőt átjáró legkisebb redzüléstől egészen a legóriásibb életaramig és szellemi szárnyalásig. S ugyanakkor fizikailag-valóságosan kap is valamit mindegyikből: ami jó csak létezik a Világegyetemben (mindaz, ami fáradozva tart az egységesülés felé), azt a Megtestesült Ige szinte saját táplálékául fo-

(3) Bár Szent Tamás azt állítja, hogy a kegyelem valamiféle minőség („akcidens”), hiszen a léleknek ragyogó díszé, mégis előszeretettel nevezi új természetnek is, amely „az embert valamiképp részesíti az isteni természetben, valamiféle új születés és új teremtődés révén” (Summa Theologica, I—II., q. 110., art. 4.).

gadja, magához asszimilálja, átalakítja, istenivé teszi (4). Ilyen óriási lefelé és fölfelé szálló kettős mozgással folyik a Pléróma alakulása (vagyis a Világégyetem érési folyamata). Ha a hívő ember ezt tudatosítja, kimondhatatlan fényre és erőre talál törekvése irányításában és táplálásában. Az egyetemes Krisztusba vetett hit kimeríthetetlenül termékeny az erkölcs és a misztika területén. Majd külön fejezetben fogjuk tanulmányozni látásmódunknak ezeket a gyakorlati következményeit. Egyelőre csak azt kérdezzük, hogy milyen állomások során alakult ki, miféle működésből áll az a csodálatos ciklus, amely egész története folyamán dinamikusan köti össze az Eget és a Földet, a Szellemet és az Anyagot.

C/ A Világot az Egyetemes Krisztus járja át étellel

Igen nagy munkájába kerül, hogy az ómega a legfelső szerves egységbe központosítsa a Sokféléit. Minden egyes elem a maga foka szerint vesz részt ebben a fáradságos szintézisben. De annak az erőfeszítésnek, amely az egységesítés legfelső Végpontjára hárult, minden más küzdelemnél nagyobbak kell lennie. Az Ige Megtestesülése ezért volt végtelen sok küszködéssel és szenvedéssel tele. Méltán szimbolizálja a Kereszt.

A Megtestesülés első aktusát, a Kereszt első megjelenését az jelzi, hogy az isteni egység a Sokfélének alsó mélységeibe merül. Semmi sem léphet a Világ-egyetembe, ha nem belőle, ebből a Világmindenségből jön elő. Minden csak az Anyag útján vegyülhet a dolgok közé: azáltal, hogy kiemelkedik a sokaságból. Lehetetlen volna elképzelni, hogy Krisztus valami mellékúton lopakodott volna a Világba. A Megváltó csak úgy hatolhatott a Kozmosz szövetanyagába, csak úgy áradhatott a Mindenség vérébe, ha előbb az Anyagba ojtódott, hogy aztán megszülessék belőle. „Integritatem Terrae Matris non minuit, sed sacrauit”: a Megváltó nem csökkentette, hanem megszentelte a Föld-Anyja teljességét. Krisztus csecsemő-kicsinysege a bölcsőben, meg az a sok-sok, jóval fontosabb kis dolog, ami megelőzte megjelenését az Emberek között: nemcsak alázatosságra intő erkölcsi figyelmeztetés; de mindenekelőtt a születés törvényének alkalmazása, s ennek következtében azt is jelenti, hogy Jézus végtelen hatalmába veszi a Világot. Mivel Krisztus az Anyagba ojtódott, ezért már soha többé nem választható el a Szellem növekedésétől; annyira velejévé vált a látható Világnak, hogy sohasem szakítható ki belőle, mert másképp megrendülne a Mindenség alapja.

Józan filozófiában fölvehetjük ezt a kérdést: hátha a Világ minden egyes eleme egészen a Múlt végső határáig fúrja le gyökereit. Ezt a titokzatos előbb-létezés mennyivel inkább elismerhetjük Jézus számára! Nemcsak „in ordine intentionis” (az elhatározás rendjében), de „in ordine naturae” (a természet rendjében) is „omnia in eo condita sunt”: minden Őbenne kapta meg alapját. Azok a csodálatos idők, amelyek az első Karácsonyt megelőzik, nem üresek, belőlük sem hiányzik Krisztus; őket is hatalmas befolyása járja át. Fogantatását készíti elő a kavargó kozmikus tömegek, és ennek érdekében rendeződnek a bioszféra első életárjai. Születésének előkészítése miatt gyorsul meg az ösztön fejlődése, s a Földön érte feslik ki a gondolat virága. Balgatatag módra ne türelmetlenkedjünk amiatt, hogy időtlen időig kellett várnunk a Messiás eljöveteleire. Hogy Jessze törzse kihajthasson s az Emberiség kivirágozhasson, ahhoz sok minden kellett: az ősember gigászi és névtelen küszködése, Egyiptom hosszan érlelődő szépsége, Izrael nyugtalan várakozása, a keleti misztikák lassan fől szálló illata, a görögök agyonfinomult bölcsessége. Mindez az előkészület kozmikus biológiailag volt szükséges, hogy Krisztus az Emberiség színpadára lépessen. S mindezt a munkát az Ő lelkének aktív és teremtő hajnala serkentette, mert ez az emberi lélek volt arra kiválasztva, hogy új étellel járja át a Mindenséget. Amikor Krisztus megjelent Mária karján, az egész Világot kezdte magasba emelni.

Számára akkor kezdődött a küszködés és a keresztre-szegezethez vezető második fázisa. Mi csak ezt tudjuk egy kevéssé megérteni, mert csak ez felel meg jelenlegi tudatállapotunknak: az emberi együttműködés („szün-pateia”) fázisa —

(4) Összegezve: ha így értelmezzük Krisztust, Ő az a millió (=erőtér), akiben és aki által számunkra konkrét formában realizálódik az isteni határtalanság (elvont) jellege.

az Anyagba-ajtódás („Kenózis”) fázisa után. Hogy Krisztus meghódítsa az emberi életet, hogy saját életében vegye hatalma alá, ahhoz nem volt elég, hogy csatlakozzék hozzá, hanem magához is kellett asszimilálnia, vagyis meg kellett tapasztalnia, át kellett élnie, le kellett igáznia saját maga mélyén. Tehát nem értenénk meg történeti létezését, meghamisítanánk és elprofanizálnánk, ha csak gigantikus párharcot látnánk benne, amely a legfelső egység Királya és az egyesítésre szoruló Sokféle között játszódott le.

Krisztus először is saját magában tapasztalta meg az *egyéni* emberi szívet, azt, amely kínjainknak és boldogságunknak forrása. De benne nemcsak egy ember volt, hanem az *Ember*; nemcsak a tökéletes, az ideális Ember, hanem a totális Ember; az, aki saját tudata mélyén minden ember tudatát egyesítette. Ezért az egyetemest kellett megtapasztalnia. Próbáljuk csak egyetlen Óceánba gyűjteni mindazt a rengeteg szenvedést, reményt, félelmet, küszködést, boldogságot, aminek minden egyes ember csak egy kis cseppje. Ebbe a határtalan tengerbe merült Krisztus, és minden pórusan át az egészet szívta magába. Hatalmas Szívébe ezt a háborgó tengert hagyta özönlöni, s aztán saját életének ritmusához mérten fogta igába szilaj habjait és árvait. Ez a jóságos és imádkozó Krisztus szeretettől izzó életének értelme. Ez az Ő agóniájának megfejt-hetetlen titka. S ez Kereszt-halálának mindent fölülmülő érdeme is.

A halál önmagában csak botránykő és bukás. Az elemek vak visszavágása az autonómiájukat zavaró lélek ellen, amikor még nem kerültek eléggé a szellem uralma alá. Úgy lép a Világba, mint a legszánalmasabb gyöngöses s a legkomiszabb ellenség. De leverő ősi terhe ellenére is felhasználásra kerülhet és minden reményt túlszárnyaló értelmet kaphat a teremtő Egyesülés útjain. A létező számára a halál rendszerint azt jelenti, hogy visszahull a Sokfélebe. De lehet számára az az újraöntés is, amely nélkülözhetetlen, ha magasabbrendű lélek uralma alá kerül. A kenyeret megesszük s látszólag felbomlik bennünk; pedig igazában testünkkel válik. Miért ne lehetnének olyan szélszakító pontok, amikor az elemeket továbbra is uralma alatt tartja egy olyan egység, amely csak azért veti őket szét, hogy újraöntse? Minden egyesülésben ugyanezt látjuk: az az elem, amely az egyesítő hatás alá kerül, csak akkor válik eggyé az uralkodó elemmel, ha előbb megszűnik önmaga lenni. Könnyen megértjük, hogy amikor a világ végleg egyesül Istennel az ómegában, akkor — hogy istenivé váljék — el kell veszítenie látható formáját, mindegyikünkben meg a világ teljes egészében is. A keresztény ember szemében az emberi halál ezt az életet fakasztó szerepet tölti be, mert Jézus halála erre képesíti.

Hogy a fiziológiai halál (ami bennünk a Sokféle hatalmának maradéka) az egyesülés eszközeivé változhatassék, ahhoz az volt szükséges (fizikailag megkívánt feltétel volt), hogy azok a monások, amelyeknek el kell viselniök, fogadják alázatosan, szeretettel és főleg nagy-nagy bizalommal. Kellett, hogy értelmünkkel és vitálisan győzzük le azt a borzadályt, amit a szétesés vált ki bennünk. — Krisztus teremtette meg látásmódunknak és rettegésünknek ezt a nagy pálfordulóját, mert saját magán tapasztalta meg az egyéni halált és szentül viselte el a Világ halálát. Legyőzte a halált. Fizikailag tette átváltoztató erejűvé. S a halál révén Jézussal Istenbe hatolt a Világ.

S aztán Krisztus föltámadt. — Igen sokat bajlódunk azzal, hogy a Föltámadást hitvédelemre használható és pillanatnyi eseménynek tekintsük, mint Krisztusnak valamiféle kis egyéni bosszúját a sír felett. Pedig a Föltámadás egészen más valami, és ennél sokkalta több. Krisztus Föltámadása világrengető esemény: azt jelzi, hogy Krisztus végleg kezébe vette azt a hatalmat, hogy egyetemes Központként hasson. Azelőtt inkább olyan volt, mint magzatelemeit fátárságosan összegyűjtő lélek. Most már úgy ragyog az egész Mindenségen, mint magabiztos öntudat és teljhatalmú erő. Kiemelkedett a Világból, miután benne keresztelkedett meg. Előbb még a Föld pokoli fenekéig hatolt, most már az égbe ér fel: „Descendit et ascendit ut repleret omnia”: leszállt és fölemelkedett, hogy betöltsön mindent (az Efezusi levélben, 4,10). Amikor szembenézünk a Világegyetemmel, amelynek fizikai és szellemi határtalanságát egyre szédtöbbnek látjuk, s ha elérjük, mert egyre több és több növekvő energiát és dicsőséget kell Mária fiára ruháznunk, hogy ezentúl is jogosan imádhassuk — ilyenkor gondoljunk a Föltámadásra.

A Megtestesülés a Teremtés látható arcéle: a Teremtéshez hasonlóan, szintén a Világ egész tartamára terjed ki. Jelenleg hogyan jut el hozzánk az egye-

temes Krisztus befolyása? Az Eucharisztia által. De az Eucharisziát is egyetemes hatalmával és egyetemes realizmusában kell felfognunk.

A keresztyén hit kezdettől fogva Krisztus megváltói és egyesítő aktusának természet szerű folytatását, meghosszabbodását látja és boldogan imádja az Eucharisziában. De vajon elmondhatjuk-e, hogy ezen a téren (mint sok más téren is) teljesen kielégíti a hívek vallási igényét az a magyarázat, amelyet manapság egyes formulák adnak a Szentáldozás után vágyódó ember növekvő vonzalmára? Ugye, hogy a Szent Ostyát (vagyis Krisztus valóságos jelenlétét) még ma is igen gyakran úgy mutatják be, mint valami helyhez kötött és külső elemet, amelyhez — még ha naponta áldozunk is — igazában csak néha-néha közeledünk, vagyis ennek következtében szinte mindig távol kell élnünk tőle? Hogy méltóképp értelmezzük azt az alapvető helyet, amelyet az Eucharisztia valóban elfoglal a Világ üdvrendjében, és hogy kielégítsük azoknak jogos vágyát, akik szeretik Jézust és ezért egy pillanatig sem bírnak létezni Rajta kívül, azt gondolom, hogy a keresztyén gondolatvilágban s a keresztyén imaéletben nagy helyet kell adnunk az Eucharisztikus Jelenlét valóságos és fizikai kiterjedésének.

Igen, a Szent Ostya először és elsősorban az az anyagtöredék, amelyben — az átlényegülésnek köszönhetően — a Megtestesült Ige Jelenléte közöttünk „ver gyökeret”, „kapaszkodik meg”, vagyis a Világegyetemnek emberi zónájában. A Szent Ostyában valóságosan szilárdul meg Krisztus személyes energiaközpontja. S mint ahogy sajátos értelemben „testünk”-nek nevezzük szellemi sugárzásunknak helyi központját (bár lehet, hogy testünk nem nagyobb mértékben miénk, mint akármilyen más anyag), hasonlóképpen azt kell mondanunk, hogy Krisztus Teste kezdetben *elsősorban* a kenyér és a bor színeire korlátozódik. De vajon Krisztus megmaradhat-e erre az elsődleges Testre korlátozva? Nyilvánvaló, hogy nem. Mivel Ő mindenekelőtt ómega, azaz a Világ egyetemes „formája”, ezért csak akkor találhatja meg szerves egyensúlyát és teljességét, ha misztikusan magához asszimilál mindent, ami körülveszi. (Főntebb már mondtuk, hogy milyen fizikántúli, hüperfizikai értelmet kell adnunk a „misztikus” szónak.) A Szent Ostya izzó tűzfészekhez hasonlít, ahonnan sugároz és szétterjed a láng. Mint ahogy a száraz bozótba dobott szikrát csakhamar széles tűzkör veszi körül, akként a szentségi Ostya a századok során (mert csak egyetlen Szent Ostya van, amely egyre növekszik az egymásra következő papok kezében), ez a Kenyér-Ostya egyre bensőségesebben veszi magát körül valami végtelenül nagyobb Ostyával, amely nem kisebb valami, mint maga a Világegyetem: az a Mindenség, amelyet fokozatosan magába szív az egyetemes elem. Tehát amikor elhangzanak a szentségi szavak: ez az én Testem, akkor a „Hoc” (ez) „elsősorban” a kenyeret jelenti. De „másodlagosan”, a természet második fázisában, a szentség anyaga maga a Világ, amelyben az Egyetemes Krisztus emberfölötti jelenléte szétárad, hogy beteljesítse ezt a Világot. A Világ az a végleges és valóságos Ostya, ahová lassacskán leszáll Krisztus; s ezt Ő „saját természetének” beteljesítéséig folytatja. Öröktől fogva egyetlen szó és egyetlen működés tölti be a dolgok egyetemességét: „Hoc est Corpus Meum” (ez az én Testem). Minden csak azért dolgozik a teremtsében, hogy közlőrl vagy távolról a Világegyetem konszekrációját segítse előbbre jutni.

Ha helyesen értjük meg ezt az igazságot, akkor benne találhatunk legszilárdabb alagra és legerősebb vonzásra ahhoz, hogy dolgozzunk a jó és a haladás érdekében.

(Folytatjuk)

SZÁMUNK ÍRÓI. — *Eugenio Montale* olasz költő 1896-ban született; 1975-ben kapta meg az irodalmi Nobel-díjat. Válogatott versei magyarul Kálnoky László és Lator László fordításában *A magnólia árnya* címmel jelentek meg 1968-ban az Európa kiadásában.

Goják János plébános a Tolna megyei Győre községben. Első szakdolgozatában az ókeresztyén kor apologetikus problémáival foglalkozott. Rómában szociális témakörből írta meg disszertációját.

M a d a r a k

A madarak nem panaszkodnak
de szívceppet sem vehetnek
be
kórházuk sincs ahol két szárnyuk
egy pillanatra
megpihenne.

A madár szíve addig üt csak
ameddig gyógyszer nélkül
birja
zuhanásuknak szörnyű hangját
sokáig őrzi
nyárfa
nyírfa.

Mi nem vagyunk madarak
látszik
mert beszédjük a latin
szókat
az egyik neve teát
takar
a másik meg zavaros
oldat.

Kettőnk között
nincs nagy
különbség
szívdobogásunk
magyarázzuk,
rimben
szólunk
vagy
rimtelenül
ami
érthető
az
a
lángunk.

A z állat száma 666

Hol viselte számát
az állat?
a fejen és a balkaron,
ki jelölte meg,
melyik század?
ki tudta, hogy a
szörny nem ember,
ismerhette a
koponyákat.

*

6—66 csak annyit láttam
lapozgatva
a bibliában

Hosszan taglalta
János könyve
rettenhetetlen
biztonsággal
jön a fenevad a
tengerből
hét fejével és tíz
szarvával
a szarvakon tíz korona ül
párducszerű, a lába medve,
szája oroszlán, nagy erejét
a sárkányok véreből vette

az egyik fején sebhely
látszik
halálos seb volt nem is régen,
de meggyógyult
csodálják ezért
a nagyerejű sárkány-
vezért

és uralkodik, mint egy
király,
pedig fenevad a
javából
népeket pusztít gázzal,
tűzzel
nem hiszi azt, hogy volt
egy jászol

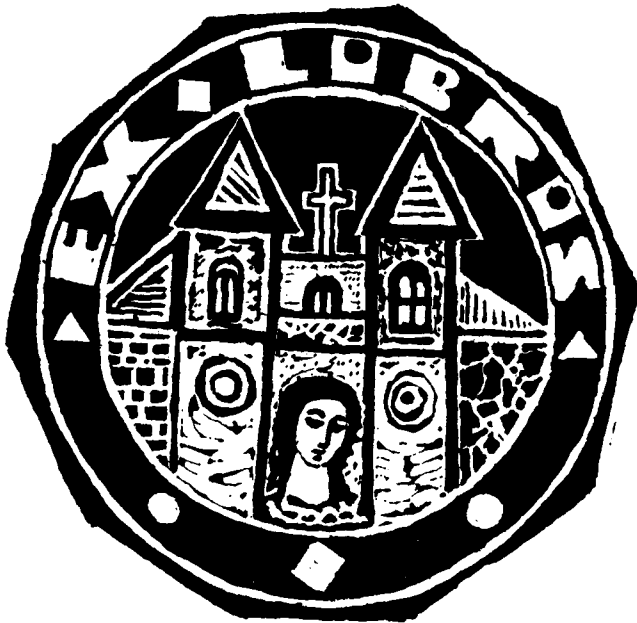
s feltűzi számát híveinek
a homlokára, balkarjára
az atomfelhő
tépi le csak
és ez a dráma

*

mennyi is volt az állat száma?
és mikor tudták jövetelét?
nézzétek meg
a bibliába'
olvasható
a fenevadnak
rettenhetetlen
pusztulása

*

utána csend és hárfazene
szóródik szét a láthatárról
nem kell már nap
nem kell már holdfény
fehér karika
tüze lángol.

Vörös Ferenc munkája

DERKOVITS GYULA

„Össze kell kötni a képzőművészetet a mondanivalóval, mert az embernek biztosan van közölnivalója. Mint festőnek és mai embernek, érzem, kötelességünk az életünk és társadalmunk jelenségeit maradóan nélkül kifejezni; azt hiszem, teljesítem is ezt...”

(Derkovits Gy.: Katalógus-előszó, 1927)

„Derkovits Gyula ama ritka festők közé tartozik, akik semmiféle megalkuvást nem viseltek el, — sem művészi stílusban, sem világszemléletben.”

(Hamvas Béla — Kemény Katalin: Forradalom a művészetben, 1947)

„Az elmúlt évtizedekben milyen sok megfakult, izetlenül, az idő rostáján kihullt; Derkovits megmaradt, nőtt, túlnőtt a korán és hazai jelentőségén.”

(Fülep Lajos: Derkovits Gyula, 1955)

Derkovits Gyula — a két világháború közötti magyar festészet és grafikai művészet egyik legkiválóbb egyénisége — 1894-ben született Szombathelyen, sokgyermekes kisiparos családban. Az apa — aki asztalosmester volt — fiát is erre a pályára szánta. Derkovits Gyula — három elemi iskolai osztály elvégzése után (magasabb iskolai végzettségre később sem tett szert...) — inas lett apja műhelyében.

Érdeklődése a képzőművészet iránt korán megmutatkozott; a munkaidő alatt vagy a munka befejezése után szívesen rajzolgatott és faragott... Az asztaloszakma alig érdekelte. „Fájó szívvel gondoltam és vágytam az ecsetre, a rajzolásra...” — olvassuk a művész egyik önéletrajzi visszaemlékezésében, amelyet a Magyar Nemzeti Galéria adattára őriz. A 10-es évek elején — szombathelyi kereskedőcsaládok megbízásából — néhány portrét fest s lemásolja Munkácsy Golgotáját; e munkák természetesen technikailag még igen kezdetlegesek. 1913-ban inasévei véget értek, és apja műhelyében segéd lett.

1914-ben — elégedetlen lévén életének alakulásával — megjelenik a sorozó bizottság előtt, s kéri katonai szolgálatra való behívását. Rövid kiképzés után a keleti frontra kerül, s itt hamarosan súlyosan megsebesül. Béna balkarral és tuberkulózistól megtámadott tüdővel szerel le; egészségét, testi épségét soha többé nem nyeri vissza. Egy bécsi hadikórházban lábadozik; gyakori látogatója a Kunsthistorisches Museumnak, — főként id. Pieter Brueghel munkáit csodálja és tanulmányozza.

1916-ban tér haza Bécsből. Csekély hadirokkant segélye még a létminimumot sem biztosítja, így — béna balkarjával — újra asztalosmunkát kénytelen vállalni, hogy meg tudjon élni. Közben budapesti képzőművészeti esti rajztanfolyamokon képezi magát. 1916-ból, 1917-ből több munkáját ismerjük („Beszélgetők”, „Várakozó parasztok”, „Cölöpverő”, „Zsákhordás” című rajzok, „Önarckép” című akvarell); ezekben még mindig sok a gyámoltalanság, a rajzi bizonytalanság, de már szembetűnő bennük az éles megfigyelés adománya és a kisemberek, a munkások, a parasztok sorsával való azonosulás. Derkovits már legkorábbi munkáiban is „az utca és a föld fia”-ként áll előttünk...

1917 őszén megismerkedik Kassák Lajossal, akit — rajzaival a hóna alatt — felkeres a „Ma” szerkesztőségében. Kassák Derkovits grafikaiban tehetséget lát, a rajzok egy részét értékesítés céljából magánál tartja, s a fiatal művészt — további stúdiómk céljából — a Kernstok Károly által vezetett Haris közti szabadiskolába irányítja.

Összes tanítómesterei közül Kernstok Károlynak — akinek korrektúráját 1918—19-ben vette igénybe — köszönheti a legtöbbet. Kernstok egyrészt mint

nagy műveltségű, széles látókörű, kora új szellemi áramlataira szeizmográfként rezonáló ember, másodjára mint az akadémikus festészet kiüresedett normáin fölünyesen felülemelkedő, Cézanne és a „Vadak” („Les Fauves”) művészetét becsülő és megértő festő, harmadrészt mint vérbeli, szuggesztív *művész-pedagógus* gyakorolt Derkovitsra döntő hatást. Gerő Ödön, a század elejének megbízható ítéletű művészeti kritikus a Kernstoknak Derkovits művészi kibontakozásában betöltött szerepét ezekkel a — nem túlzó — szavakkal fogalmazza meg: „A nagytehetségű dilettánsból Kernstok mellett lett genialis művész...”

Az 1919-es Tanácsköztársaság idején Derkovits Kernstok nyergesújfalusi művésztelepének volt a tagja. Itt ismerkedett meg későbbi feleségével, Dombay Viktóriával, a nyergesi kolónia modelljével. Derkovits és „Viki” sorsa röviddel ezután összekapcsolódott, s felesége mindvégig hű társa, támasza, gyakori modellje és — ha kellett — ápolója volt a művésznek.

A 10-es évek második felében készült Derkovits-munkák (legtöbbjük rajz) a művész felkészülésének, a *métier* elsajátításának, a repülést megelőző szárnypróbálgatásoknak dokumentumai; *Derkovits* valójában 1920 körül *válík figyelemre-méltó művésszé*. Első jelentős alkotói korszaka 1920-tól 1922/23-ig tart; idillikus, paradicsomi-árkádiai hangulatú képeket fest ezekben az esztendőekben („A forrás” 1920, „Nyár” 1921, „Koncert” 1921, „Duó” 1922, „Anyák” 1922, „Nagy fa alatt” 1922, „Zongorázók” 1923). Példaképei, ihletői Hans von Marées, Pierre Puvis de Chavannes, a „Nyolcak”-csoport festői (Kernstok, Pór Bertalan) és az „aktivista” művészek (Uitz Béla, Kmetty). Az elveszett éden újramegtalálásának vágya, az ember és a természet zavartalan összhangja utáni nosztalgia jellemzi e műveket, amelyek Rousseau és Tolsztoj eszmevilágával mutatnak rokonságot. A képeken legtöbbször szép, fiatal, mezítelen női alakokat látunk, vízparton vagy fák alatt; mások állatait legeltető, tilinkózó, ruhátlan pásztorfiú vagy a zenélés varázsának magukat önfeledten átadó leányok a festmények és rajzok modelljei.

Ez idő tájt bibliai témák is foglalkoztatják Derkovitsot („Golgota”, „Menekülés Egyiptomba”, „Háromkirályok”, „Frigyláda”, „Lót részegsége”, „Heródes lakomája”). A művész 1922-ben festi meg „Utolsó vacsora” című kompozícióját, amelyen — az ikonográfiai hagyományokkal ellentétesen — a borotvált arcú, álló helyzetű Krisztust csak *négy* — ülő, lehajtott fejű — tanítvány veszi körül. A tájképi és figurális elemeket nemes egységbe fogó nagyigényű festmény — amely Krisztus-ábrázolás is, de egyúttal önarckép is — már nem Marées-nak és Puvis-nek, hanem a Cézanne elveiből táplálkozó korai kubizmusnak befolyását mutatja.

A korabeli magyar társadalmi valóság mélyebb megismerésének hatására a szociális, filozófiai és esztétikai kérdéseken sokat meditáló fiatal festő 1922/23 körül elfordul a hajdan volt archaikus kor szelíd és harmonikus világát visszaálmodó, romantikus és szecessziós reminiszcenciákkal átszőtt festészetétől. 1922-ben a budapesti Belvedere galériában megrendezi első gyűjteményes kiállítását, s ezzel véget is ér művészetének első periódusa, amely néhány poétikus, érzelemgazdag akt-kompozícióval („Koncert” 1921, „Anyák” 1922, „Nagy fa alatt” 1922) és az őszinte pátoszú „Utolsó vacsora”-val ajándékozta meg festészetünket.

A művész munkásságának második szakasza az 1923 és 1927 közötti évekre esik. Ezeket az esztendőket — mecénása: Hoselitz Ernő nagyiparos jóvoltából — túlnyomórészt Bécsben tölti Derkovits. Itt 1925 elején önálló kiállítása nyílik a Weihburg-galériában, s összeköttetésbe kerül Schöntag Alfréd mérnökkel, a bécsi magyar kommunista szekció egyik vezetőjével. Az 1920-as évek második felében több grafikai művet készít az illegális kommunista párt felkérésére, 1930-ban azonban — a nagy letartóztatások idején — megszakad kapcsolata a kommunista mozgalommal.

Második alkotói periódusának fő művei az 1923-as „Élet és halál” (a kép két modellje Derkovits nagybeteg bátyja és annak felesége), a „Halottsiratás” (1924), a „Siratóasszonyok” (1926), a „Menekülés” (1926), a „Tűzvész” (1927) és néhány újabb önarckép. Halál, üldözöttség, sorscsapások, természeti és társadalmi katalizmák, meggyötört emberek félelmet, rémületet tükröző arcvonásai jelennek meg e képeken, amelyeknek keserű élményalapját a történelmi közelmúlt eseményei (első világháború, Prónay-, Héjjas-, Ostenburg-féle embertelenségek stb.) szolgáltatták. Az idill, az archaikus kor apoteózisa továtűnt... A „Halottsiratás” című kép csuklóján és bokáján megkötözött, meggyilkolt emberalakja a Dunába

ölt szociáldemokrata újságírók: Somogyi Béla és Bacsó Béla mártíriumára utal; a 20-as évek eleji dacos, magabiztos kifejezésű önarcképeket olyan portrék váltják fel, amelyekről — mint Körner Éva, Derkovits monografusa oly érzékletesen írja — egy „kétségbeesett, kifosztott tekintetű ember” tekint reánk, — egy olyan ember, aki megtapasztalta az Inferno bugyrainak minden iszonyát. Derkovitsnak a 20-as évek derekán (1923—1926) Bécsben, majd a hazatérése utáni évben (1926—1927) született munkáiban már „forró életigazság” (Rabinovszky Máriusz) parázslir. E műveit — amelyek egyes formai eszközeiket tekintve a weimari Németország expresszionista művészeinek (Erich Heckel, Ernst Ludwig Kirchner stb.) munkáira emlékeztetnek — budapesti kiállításokon (csoport-kiállítás a Belvedereben 1924, gyűjteményes tárlat a Mentor-galériában 1925) is bemutatta a művész.

Derkovits harmadik, utolsó előtti, életművének bűvárai által találóan „szigorú”-nak nevezett korszaka 1927-től 1930-ig terjed. Ezeknek az éveknek chef d'oeuvre-jei az „En és a feleségem” (1927), a „Tüzevő vándorartisták” (1927), a mesterien komponált „Szólóevő” (1929), a „Mi ketten” (1929), a három halas csendélet (1928, 1929, 1930) és a „Hajnal” című (sajnos, egyelőre rejtőző) akt-ábrázolás 1929-ből. Barna, zöld, kék, sárga és vörös — dús, telített, de nem izzásig hevített — színek, a művészi mondanivalót erősítő, merész elvágások, érett, biztos szerkesztő-képesség, határozott, összefogott formák jellemzik e három-négy esztendő termését. A művek modellje leggyakrabban Viki, a feleség és maga a művész. A festményeken megörökített környezet a külvárosi utca, a munkások lakta bérházak udvara, főként azonban Derkovits szegényes otthona. (Fruchter Lajosnak, Derkovits képei gyűjtőjének emlékirataiban ezt olvassuk: „A nedves, egészségtelen lakásban — amelyhez fárasztó lépcső vezetett — a szükség nyomai feltűnően mutatkoztak.”)

Nyílt forradalmi riadó nincsen e művekben, a művész előadásmódja visszafogott, fegyelmellett (szenvedélyes hangot egyedül az 1930-as „Kilakoltatási végzés” üt meg, a gyanútlan madárka felé sunyin lopakodó macska vésztlőslő jelképével), de ha a műalkotást nem csupán témája alapján, hanem a mű egészéből (és a művek láncolatából) sugárzó emberi magatartás alapján közelítjük meg, akkor nyilvánvaló, hogy egy — a polgári világrenddel radikálisan szembenálló, avval nem egyezkedő — szocialista festő gondolatvilágát fejezik ki e kompozíciók, amelyek „szigorúak” mind szerkezetük feszességét, szilárdságát, mind a korrallal, a fennálló hatalmi rendszerrel szembeni oppozíciójukat tekintve.

A festmények áttételesebb társadalmi mondanivalójával szemben viszont a grafikákban közvetlen politikai állásfoglalás nyilatkozik meg. 1928-ban készíti el Derkovits a Dózsa-fametszeteket, majd 1930-ban a hasonló tárgyú rézkarc-sorozatot. A Dózsa-ciklust az illegális kommunista párt ösztönzésére metszette a művész, szélesebb körű terjesztésére azonban csak Derkovits halála után került sor. Kassák Lajos — „Képzőművészetünk Nagybányától napjainkig” című könyvében (1947) — Derkovits Gyulá „legszebb munkái” közé sorolja e lapokat, amelyekben — a történelmi téma mögött — félreérthetetlen aktualitás, agitatív szándék, a jelen vérző sebeinek felmutatása, a Horthy-éra vezetőinek tetemre hívása morajlik. Derkovits e sorozatával megteremtette s mindjárt európai szintre emelte a modern magyar fametsző-művészetet. (Grafikai művészetünkben ugyan is Derkovits előtt a fametszet, a xilográfia alárendelt szerepet játszott.)

A mester utolsó, negyedik, az életmű legmagasabb lépcsőfokát, a derkovitsi művészet gyönyörű kiteljesedését jelentő alkotói korszakának (1930—1934) munkái („Halásus” 1930, „Kenyérért!” 1930, „Vasút mentén” 1932, „Hídépítők” 1932, „Három nemzedék” 1932, „Artisták” 1933, „Híd télen” 1933, „Anyá gyermekével” 1934) retorikamentes vallomások a magyar nemzet túlnyomó többségének a két világháború közötti kiszolgáltatottságáról, jogfosztottságáról. E képeknek — a korábbi művekhez képest halkabb, lágyabb, líraibb — koloritjában és szimbólum-sugalló motívumaiban (egy darab kenyér, olvasó munkás, csendőrcsákó, katona puskával, Marx-kép a falon, halott tüntető a hóban, ölsére emelt kés a halásus kezében, levágott borjú, fásult pillantású cirkuszi mutatványosok, proletár-Madonna stb.) ott érezzük a művész szívének heves dobogását. Kevés olyan művészt ismerünk a művészettörténetben, akinek a munkáiban maradéktalanul összeforrott volna s egymást erősítette volna a közösség ügyének vállalása és a festői előadás eszköztáranak varázslatossága. Derkovits egyike e keveseknek... (Ami pedig munkásságának jelképekben való bőségét illeti, hadd emlékeztessünk

Henri Matisse egy mondására, melyet Louis Aragon idéz — Matisse-nak szentelt — könyvében: „Egy művész nagysága avval mérhető, hogy hány új jelet képes alkotni...”)

Derkovits kései munkáin gyakran találkozunk fémszínekkel (az ezüst és arany porfesték alkalmazása egyik jellegzetessége piktúrájának) és tompa, fakó, derengő színharmóniákkal. Nyilván a színskála sejtelmessége, finom, szubtilis volta alapján sorolták egyes művészeti írók (pl. Pataky Dénes, „A magyar rajzművészet” című könyv jeles szerzője) az ún. „posztnagybányai” irányzathoz, stíluskörhöz Derkovits 1930 és 1934 közötti képeit. A posztnagybányai művészek piktúrájához azonban Derkovitsnak csak annyiban van köze, hogy a Bernáth-kör is és ő is vonzódott a gyengéd, érzékeny színhangzatokhoz. A posztnagybányai festők és Derkovits művészetszemlélete azonban merőben eltérő... A Gresham-asztaltársaság művészei a látvány káprázatának, a pillanatnyi hangulatoknak tolmácsolására törekedtek, egy passzív, kontemplatív szépség-kultusznak áldoztak, az impresszionizmus — az utolsó illuzionista művészeti korszak — felújításának voltak a hívei, — ellentétben Derkovitscsal, akinek művészeti elméletében és gyakorlatában a gondolaté, a kristályos logikáé, a jelenségek esszenciáját, leglelkét megragadó világképé volt a vezérszólam.

Derkovits Gyula 1934-ben halt meg, negyvenéves korában; heveny tüdőgyulladás közben fellépő szívbénulás ölte meg. Életében kevés öröm jutott osztályrészül: Vikli szeretete, Kernstok biztató szava, egyik képének Petrovics Elek főigazgató által a Szépművészeti Múzeum részére történt megvásárlása, a Képzőművészek Új Társasága (KÚT) megtisztelő tisztségviselése, a Szinyei Merse Társaság 1933-ban neki juttatott tájképdíja, néhány megértő újságcikk, — így Elek Artúr, Bálint Aladár, Rabinovszky, Fónagy Béla, Lesznai Anna írásai... Evvel nagyjából el is soroltuk azt a kevés jót, amelyet a sors — fukar kezekkel — kimért neki. Temetése — amelyet az állami és kulturális szervek, intézmények egyike sem volt hajlandó magára vállalni — a legegyszerűbb, legszegényesebb körülmények között ment végbe a rákoskeresztúri temetőben... A ravatalozóban a római katolikus lelkész beszentelte a holttestet, de a sírhoz már nem ment ki, ott egy temetői altiszt mondotta el a Miatyánkot, miközben a koporsót lebecsajtották a földbe.

Még 1934-ben — néhány hónappal halála után — megjelent róla az első monográfia, Oltványi-Ártinger Imre szeretettel és hozzáértéssel megírt munkája („Ars Hungarica”-könyvsorozat). A „Nyugat”-ban Kassák Lajos, a polgári radikális „Századunk”-ban Lesznai Anna, a „Napkelet”-ben Genthon István vett búcsút — egy-egy szép tanulmányban — az elhunyt mestertől, akiről 1944-ben újabb monográfia látott napvilágot (Kopp Jenő: „Derkovits”, „L’Art Hongrois”-könyvsorozat).

De a derkovitsi életmű körüli meg nem értés, tájékozatlanság, elfogultság jégpáncélja csak lassan kezdett felengedni... A „Pesti Napló” című liberális irányzatú, kitűnő munkatársi gárdát foglalkoztató napilap 1936. március 19-i számában például Nadas Sándor egészen torz képet rajzolt a két éve halott Derkovitsról: „Furcsa, vad ember volt, mindenkit lenézett... Mindenkit gyűlölt, mindenkit megmart... Nem hitt semmiben...” Ahány állítás, annyi vaskos tévedés...

Derkovits művészetének igazi recepciója a felszabadulás után történt meg. 1946-ban az Európai Iskola (az avatgarde művészek tömörülése), 1948-ban a Fővárosi Képtár, 1954-ben a Szépművészeti Múzeum, 1965-ben a Magyar Nemzeti Galéria, 1964-ben, majd 1974-ben a szombathelyi Savaria Múzeum rendezte meg a mester emlékkiállítását. Az új Magyarország kormánya 1948. március 15-én Kossuth-díjjal koszorúzta meg életművét, munkáit az 1960-as Velencei Biennálén és más külföldi nagyvárosokban (Moszkva, Amsterdam, Róma, Bukarest stb.) is bemutatták. A Derkovits-kutatók az elmúlt harminc esztendőben nagy léptekkel haladtak előre; a Derkovits-irodalom olyan értékes publikációkkal gyarapodott, mint Derkovits Gyuláné „Mi ketten” című emlékirata, Fülep Lajos, Székely Zoltán, Borecky László, Németh Lajos, Szabó Júlia, Perneczky Géza, Háy Károly László és Brestyánszky Iлона tanulmányai és Körner Éva több kiadást megért, alapvető fontosságú monográfiája (első kiadása: 1968).

Derkovits Gyuláról, a magyar festészet klasszikusáról, művészettörténetünk főszereplőinek — Csontvárynak, Mednyánszkyknak, Nemes Lampérth Józsefnek, Ferenczy Noéminek, Egry Józsefnek, Vajda Lajosnak, Kondor Bélának — méltó

társáról bizonyára sok új vélemény, sok új gondolat fog elhangzani a következő évek, évtizedek és emberöltők folyamán, hiszen az irodalom- és művészettörténet legnagyobb alkotóinak tekintetével minden kor, minden generáció újra szembenéz, s új szépségeket, új értékeket, új jelentésrétegeket fedez fel műveikben.

Egyelőre azonban — úgy tűnik — Genthon István az, aki a legmélyebben látta meg s a legérvényesebben foglalta össze a derkovitsi művészet lényegét: „Derkovits — aki magával ragadó őszinteségű és kivételes kifejezőképességű festő volt — örök titkokra lelt a köznapi jelenetekben. Vászni úgy hatnak, mintha a szegényes enteriőrökön, egyszerű tájakon angyali üdvözetek és passió-jelenetek ködlenének át... Transzcendentális jellegű, áhítatos lelki tartalmú piktúra éledt meg ecsetje nyomán. Festészete — tekintet nélkül tárgyaira — a vallásos művészethez áll a legközelebb...” (Genthon I.: „Az új magyar festőművészet története”, 1935.)

EUGENIO MONTALE KÉT VERSE

A g é n i u s z

IL GENIO

*A g é n i u s z sajnós nem a szájával
beszél.*

*A g é n i u s z pár apró lábnyomot hagy,
mint a nyúl a havon.*

*A g é n i u s z természete: ha fölhagy
a járással, bénaság vesz erőt
minden szerkezeten.*

*Akkor a világ megmeregve várja, hogy
valami nyúl fusson át a valószínűtlen
havazáson.*

*Nem tudja gyors pörgésébe meredve
kibetűzni a nyomokat, miket
olvashatatlanokká
koptatott az idő.*

A m á s i k

L'ALTRO

*Észreveszik-e, nem tudom, de
a Másikkal való minden kereskedésünk
huzamos csalás volt. Leleplezése
inkább lesz kegyelemkérés, mint tiszteletadás.
Nem vagyunk felelősek érte, hogy nem vagyunk ő,
s látszatunk nem az ő bűne vagy érdeme.
Még csak félelem sincs. A flamingó ravaszul
fejét szárnyába dugja s azt hiszi, a vadász
nem látja.*

RÓNAY GYÖRGY fordításai

A Vigilia BESZÉLGETÉSE

DERKOVITS GYULÁNÉVAL

— KÉT EMLÉKEZTETŐVEL

A FESTŐ

Még nem szolgáltattunk neki teljes igazságot. Magunkban sem döntöttünk mellette végleg. Tíz évvel ezelőtt még leírhattuk, az életmű értékeiben kételkedve, hogy művészi eszközei, színei és harmóniái „éppen akkor emelték a festői rang legmagasabb régióiba, amikor tüdőbaja fiatalon elragadta”. Az 50-es években megfedelkezhattünk róla: megtagadhattuk a vitathatatlan igent, a példának kijáró félreérthetetlen hódolatot, de ezzel csak növeltük nemzeti lelkiismeretfurdalásunkat. Ma már azonban nagyon jól tudjuk, hogy Derkovits maga volt a teljesség. Életműve kerek, megbonthatatlan egész.

Egyetlen festőnkél sem él együtt ennyire szerves kötődéssel, egzisztenciális meghatározottsággal, szinte a génekig hatóan szocializmus és transzcendencia; emberség, meggyőződés, hit és élet. Metafizika és reális politikai állásfoglalás. Amikor osztálya sorsát, hitvallását festette meg, a szocializmus egyetemes igazságait fejezte ki: minden emberi jaj tiltakozását, minden emberi panasz orvoslását, minden szépnak éhét, minden jó szó szomját. Ezért válik korunkban is aktuális mondandójává *Kivégzése*, amíg a világ bármely pontján embereket semmisítenek meg hitük és személyes elkötelezettségük miatt, mert a drótsövény betonoszlopához állított, bekötött szemű ember minden szituációban az értelem és a lélek pusztítását fogja cáfolhatatlan bűnjelként idézni. A *Gond* azt a kilátástalannak tűnő szegénységet, szellemi nyomorúságot jeleníti meg, melynek az emberiség nagyobb fele ma is kiszolgáltatót. A *Dózsa-sorozat* valamennyi kirabolt, jogfosztott nép keresztútja, amely többet és jobbat követel zsarnokaitól, akik ezt megtagadják, s akik ellen felindulnak, hogy történelmi rendet tegyenek. A hatalom megtorlásait senki sem ábrázolta ilyen iszonyú felháborodással, önkínzó fájdalommal a magyar művészetben, mint Derkovits fametszetei. A *Végzés* az elhagyatottság, az árvaságra

jutás művészi röntgenlelete, egy emberpár kiüzetése nemcsak az egyetlen otthonból, hanem ebből az egyetlen világból is, melyben a háztetőn sétáló macskának külön sorsa van, mint gazdáinak.

Derkovits emberi és alkotói szilárdságát azonban nem kezdte ki a lélek-fosztó, támaszt nem nyújtó társadalom. Mindvégig megőrizte benső derűjét s annak a holnaputáni világnak örömét táplálta magában, amely majd feltétel nélkül boldogít mindenkit, aki dolgozik is érte és hinni tud benne töretlenül. Az *Erdőben* mezítelen, magányos férfialakja mintha a szolgaság házából szabadult volna, s most csodákat várón új eget kémlel. Az *Utolsó vacsora* Krisztusának kenyere nemcsak az éhséget szünteti meg, bora nemcsak a szomját oltja, hanem örökké éber reményre szólít föl: az értelem, a tett, a művészet üdvösséghez vezető áldozatára. A *Prédikáció* a hit szenvedélyével vigasztal. Profétája bizakodón tárja ki karját a világnak, hogy áldást osztva befogadja és arra bírja, hogy felemelkedjék az Üdvöt

hirdetőhöz. A *Hidépítők* nem a veritékes munka kéréletlenségét fogalmazza meg, hanem az emberi összefogás, az akarat és a céltudatosság holnapot ígöző szépségét. Az *Anyja* asszonya úgy öleli magához gyermekét, mint

az ember álmaiban a jövődőt. Mosolyával már évtizedekkel előbbre jár, a megpróbáltatásokon túl váró új élet ígéreteinél. A *Nemzedékek* pedig kifejezetten a jövődő férfiakra szól, akik tudják, mit és hogyan cselekszenek s miért, hiszen otthonuk a vágyott megvalósulás. Ember és közösség olvad össze hibátlan harmóniában, a társadalom hívása és az egyén kötelessége fonódik egymásba természetes közvetlenséggel a szeretet és a szellem, a megküzdött emberség és az éltető értelem segítségével.

Sok mindent bízott ránk Derkovits palettája.

A FESTŐ ŐZVEGYE

Fülep Lajos írja, hogy önarcképein nemcsak ő van jelen; „ott van még megpróbáltatásos életének siring hű társa, a vele mindenben azonos Viki, aki »bocslábúan« la beauté de l'humain-t sugározza, »az emberi lét nemessége fénylik« alakján, partneréről visszaverődve is”. Ezekon a képeken Derkovits magánélete úgy jelenik meg, mint Zola festőjéé *A Műben*, aki az alkotás lázában, betegségétől is hajszoltan alig tud másra vagy másokra gondolni. Szinte csak a munkán keresztül éli az életét, kevésbé a nyílt kapcsolatokban. Amikor dolgozik, megfedlekzik önmagáról, a környezetéről, még a szerelemről is. Ilyenkor a felesége is csupán modell, a kompozíció tartozéka, a külvilág ingerei az ecsetet működtető vibrátorok, a valóság csak a vásznon válik számára érzékelhetővé. Csak a festményein azonos igazán önmagával a művész is, az élet is. A festményeken viszont mindenki ott van, akit szeret, akivel nemcsak a végzet tényeit, hanem képzeletének nem vad álmait, sem nem tobzózó játékát, inkább egészre törő, mindent magába záró közösségvívőjét kívánja megosztani.

A kortárs, Dési Huber István így emlékezik rájuk: „Beszélték, annyira

nem volt semmije s a lakása oly sötét, szűk odú volt, hogy ha festeni akart, ki kellett mennie a folyosóra, ahol négy rajzszeffel a falra erősítette a papírost, és úgy dolgozott. De nemcsak őt vette a szárnyára a hír, az asszonyáról is sok szó esett. Hallottuk, hogy modell volt, és segítő szándékkal állt mellette. Mindez sokat foglalkoztatta a fan-táziánkat, és nem is tudom, melyik

fogott meg jobban: a férfi vagy a nő heroizmusa.” E nélkül a fenntartás nélküli odaadás nélkül, mellyel a nő átlényegülni képes egy szabadon választott, önmagát háttérül és témául adó szerepbe, hogy a férfi részévé legyen: az életéé éppúgy, mint a művészetéé, e nélkül az odaadás nélkül ma nem beszélhetnénk Derkovitsról úgy, ahogy beszélünk, ma nem jelentené nekünk azt, amit jelent. Ők ketten együtt alkotják Derkovits művészetét, ők ketten együtt határozzák meg értékét és maradandóságát.

A VALLOMÁS

Most egy szociális otthon lakója. Külön szobában, saját bútorai és személyes tárgyai közt él az emlékeinek, dacol az öregséggel, betegséggel és a múlt időt követelő feledéssel. A beszélgetésre is nehezen szánta rá magát, mert több olyan interjú látott már napvilágot, amely szándékaival nem egyezett, illetve félreértéseket szült. Ezért aztán hol készségesen kitárulkozott, vállalta a beszélgetés minden ódiáját, hol meg tiltakozott ellene, szégyenlősen önmagába gubúzva, a közlést pedig mindvégig latolgatta. A nyomdakész szövegről az volt a véleménye, hogy

„Jó, jó, de ez mégiscsak a vázlat. Még annyi elmondanivalóm lenne. Bele se férne a lapba.” Félelmei arról árulkodtak, hogy neki ma is nagyon fontos, ki mit tart róla, figyeli a hatást, amit jelenléte és szavai — mint eleven, lüktető felkiáltójelek — kiváltanak. Amiket az életéről, szenvedéseiről vall, talán megmagyarázzák, hogy miért.

— Édesanyám Dombay Anna, apám Kovács József. Egyszer az iskolában megkérdezte tőlem a tanítónő (emlékszem, mindig magas nyakú pulóverben járt), hogy miért hívnak engem Dombay Vikinek, mikor az édesapám Kovács József? Persze, a többiek nevettek. Fel kellett írnom a táblára háromszor: törvénytelen gyerekek vagyok! A bátyámat is sokat csúfolták emiatt a katonaságnál. Apánk viszont azt mondogatta nekünk: Kovácsból sok van, Dombayból pedig nincs. Jóval később azt is hallottam valakitől, hogy a Dombay családnak kutyabőre is volt, bár én ezt nem láttam soha.

Apám kocsisikérő volt, speditőr. A speditőr-kocsik nagyok, kis kerekkel és széles farú lovakkal. Apám gyalog ment a kocsí mögött, és útközben be-betért a kocsmákba, ahol mindig csak vonalat húztak a neve mellé. Anyám mosott a kocsmárosoknak is, le-letörölt a vonalakból. Apámat borissza és nagy természetű embernek ismertem. Ha italos volt, tört-zúzott, bár hozzánk és anyánkhoz nem nyúlt, de még a szekrényt is a padlóra fordította hatalmas erejével. Fogadásból is evett-ivott, néha két napig is a kocsmákat bújta. Szerette a kalandokat. Sokszor elküldött bennünket Pestről, hogy főleg szakácsnéknak udvaroljon. Ha nem voltunk otthon, legényéletet élt. Amikor modell lettem Kernstoknál, nem hitte el, hogy tisztességesen keresem meg a pénzemet. Sűrűn veszekedtünk emiatt. Ez is egyik oka volt annak, hogy elmenjek hazulról és Gyulához költöztem. Nálunk a családban kedélyes kegyetlenség uralkodott. Hathónapos koromban apám úgy belevágott az ágyba, hogy a deszkája leszakadt alattam. Azt hitték, meghaltam. Anyám talán örült is, hogy a hetedik gyerekére már nem lesz gondja. Másnap bejelentette a halálomat, de az orvos megvizsgált és azt mondta, még szívhangok vannak, még élek. Injekciót adott, és szólt anyámnak, hogy szoptasson meg. Amikor apám megtudta, büszkén mondogatta, látszik, hogy az ő gyereke vagyok. Büszke volt arra, hogy mindezt kibírtam. Én voltam a hetedik gyerek, és én élek már egyedül közülünk.

Anyám szülei az 1852—54-es fekete himlő járványban haltak meg. Anyám is megbetegedett akkor, talán tőle örököltem himlőhelyes arcomat. Őt, a legkisebbet gyám nagybátyja forgatta ki jussából. Testvéreit tanították, őt meg éppen csak megtúrták. Anyámtól hallottam, hogy talán azt szerették volna, ha meghal. Egyik nővére, Dombay Rozália apáca lett, két unokaöccse pedig pap, egyikőjük, a szerzetes Dombay Kajetán a falunkba is eljött prédikálni. Erzsébet királynő kedves papjának tartották. Szép hangú ember volt. A Dombayak egyébként is jó hangúak. Szüleim végül is azért nem házasodtak össze, mert apám nem volt katolikus. Nem tudtak megegyezni, melyik templomba menjenek. S közben sorban születtek a gyerekek.

Fiús gyerek voltam, jobban szerettem a fiúkkal játszani, mint a lányokkal. Durva, vad játékokat és stikliket szerettünk csinálni. A többiek mindig elfutottak, engem meg elkaptak. Hiába szaladtam, szaladtam végig az utcán, csattogtam a rossz lábammal. Később aztán nekem is adtak a lopásból. Nehezen tanultam meg járni; kisgyerek koromban béna volt a lábam. Szeretem ma is a macskákat, mert — ha ki is nevetnek érte — én a macskáktól tanultam meg két lábra állni. Úgy, hogy utánoztam őket. Figyeltem, hogyan kapaszkodnak fel a falra, hogy elérjenek egy bogarat. Már gyerekkoromban — ahogy mondani szokták — „részt vettem a mozgásban”.

A Szondi utcában, ahol laktunk, a kvártélyosok bíztak meg először „mozgalmi feladattal”. Megbíztak bennem, mert fiúnak vettek, aki nem pletykás. Minden héten egy kiló nápolyit kaptam jutalmul. Tüntetések előtt figyelnem kellett, hol csoportosulnak a rendőrök. A Ligetig kellett végigmennem. Egy nagy táska volt nálam, amibe a házak mentén az útról odahajított köveket szedtem. Ha megkérdezték a katonák: mit csinálsz? — azt kellett válaszolnom: — Anyám káposztát savanyít, ahhoz kell nehezéknem. A köveket persze azért szedtem, hogy a tüntetőknél legyen mivel védekezniük a rendőrök ellen. Hét-nyolc éves voltam akkor. Szabadon választhattam, hogy csokoládés vagy citromos nápolyit kérek. Persze, a csokoládést választottam. A tüntetés nem olyan békés vonulás volt, mint manapság. Gyakran követelt emberáldozatot, mert a kivezényelt rendőrök

ütötték-vágták a tüntetőket. Egyszer a pincéből lestük meg, hogyan vágják el bicskával az egyik rendorló lábán az inakat. Az állat összeroskadt. Hatalmas fenekevel a pinceablaknak esett, az betört és az ablak is elgörbült. A tüntetés nekünk, gyerekeknek jó „zrí” volt. A nagy zűrzavarban csenni tudtunk a szatocsboltok kirakatából.

Mint nagybacska lány tésztaüzemben dolgoztam az első világháború idején. Egy napon katonák jöttek, megtudtuk tőlük, hogy hamarosan megszállják az üzemet, nekünk pedig az Úteg utcai tüzérlaktanyába kell majd átköltöznünk. Ottanon — mivel rossz híre volt a laktanyának — azt tanácsolták, ne menjek oda, mert a katonák „behúzzák a lányokat”. Egy hét múlva jött három tiszt. Egy öreg csikosnadrágos, széles stráffel a nadrágján és két fiatalabb tisztecske. Az egyik Reiter László, aki később munkát adott Derkónak, a másik — mint később megtudtam — Kernstok Károly fia. Közölték a munkásokkal, hogy átveszik a tarnonyauzemet, és ezentúl a laktanyában fognak dolgozni. — Na, kislány, jön velünk a laktanyába? Vannak ott csinos katonák — mondta az öreg tiszt és vállamra tette a kezét. — Jön-e nekünk segíteni? Leráztam kezét a vállamról: Miért a laktanyában vannak? Miért nincsenek a fronton? Az öreg rámförmedt: — Mi az, maga bolsevik? — Nem, nem vagyok én bolsevik. Én Dombay Viki vagyok. A két fiatal tiszt röhögött. — Hát akkor szocialista. Szocialista, bolsevik, mit tudtam én kamaszfejjel, hogy mit jelent. — Jól van, kislány — mondta végül —, maga csak álljon félre, máshová kerül. Még a munkakönyvem sem kaptam vissza. Állás nélkül maradtam.

Anyám akkoriban a városligeti Beketow cirkusznak mosott, Jancsi bohócnak is, aki családos volt. Én vittem el a tiszta ruhát, és hoztam vissza a mosnivalót. Bizalmas barátságba kerültem egy műlovarnóval. Egy alkalommal megkérdezi tőlem: — Kislány, szerelmes vagy? Nem válaszoltam, elpityeredtem. — Elhagyott a palid? Micsoda? A fiúd? Nem hagyott el engem senki, sirtam el magam, elvették a munkakönyvem és most sehol se kapok munkát. Vigasztalt és azt ajánlotta, menjek el festőkhöz mintának. Szép kosztümökben, maskarákban festenek meg. Megtetszett nekem az ötlet. Hirdettek is a Főiskolán. Elmentünk anyámmal együtt. A portás fogadott, korán volt még. Kérdezte, mit akarok. Mintának jelentkezem. Üljön le, mert az urak csak fél 9-re jönnek. Urak, milyen urak? — gondoltam magamban. Többen érkeztek egyszerre: Szőnyi Pista, Réti és Aba Novák Vili katonaruhában, sarkantyúját pengetve. Aba Novák nagyon kekk ember volt, soha nem szerettem. Azt mondták, menjek a paraván mögé és vetkőzzek le. Nem vetkőzőm én le! Mi az, maga beteg? Nem vagyok beteg! Akkor meg miért nem vetkőzik le? Nekem azt mondta a műlovarnó, hogy itt kosztümökben, jelmezekben kell állnom. Nekünk nem arra van szükségünk, majd ha öregasszony lesz, állhat modellt ruhában. Szőnyi azt tanácsolta a többieknek, hogy vegyenek föl fejmodellnek. Nem kellettem. Kislány, adok magának egy címet — sajnált meg Szőnyi —, menjen el a Haris közbe, az intimebb hely. A növendékeknek pedig odaszólt: — A kisasszony nem tudta, mit kell csinálnia, és ki vetkőzne le akárhol meztelenre. Elmentem a Haris közbe, Kernstok szabadiskolájába, a Belvederébe. A növendékek nagyon örültek, hogy ilyen szép kislányt fognak festeni. Én azonban makacszkodtam. Látták rajtam, milyen zavarban vagyok, a lányok biztattak, hogy nem lehet semmi bajom, vigyáznak ők rám. Először a hátamon eresztettem le az ingemet. Szép hátad van, azt fogjuk most rajzolni. Később megérkezett Kernstok. Kérdezi tőlem: — Miért nem vetkőzik le? Odajött hozzám, megfogta az ingemet és le akarta rántani. Felemeltem a kezemet, pofon akartam vágni. No, no! — mondta — Vigyázzon! És kisvártatva hozzátette: Itt aktmodellre van szükség. Libbermann Lucy és Csinszka beszéltek rá, és én húzódozva, nagy nehezen levetkőztem. Naponta tíz órát álltam mozdulatlanul. Úgy áll ez a Viki, mondogatták a növendékek, mint a szobor. Nehéz volt, de sosem látták rajtam, hogy mozdulok, hogy elfáradok. Ebből éltünk később ketten Gyulával. Nemigen feküdtem, szinte mindig álló modell voltam. Itt találkoztam először művészekkel. Megszerettem őket, jó volt közöttük élni. Emlékszem Csinszkára. Gyula temetésére ő adott gyászruhát, fátyolt (ma is megvannak még). Itt találkoztam Fischer Annie-val. Emlékszem egy Dobrovits nevűre, Molnár Margitra, Móricz Idára, Novotny E. Róbertra. Sokan, tehetségesek, kezdték el a munkát, és ma már nem tudni róluk, eltűntek.

És itt találkoztam először Derkóval. Derkónak, mert így hívták, már jó neve volt a növendékek között. Furcsa figurának tűnt. Tudták róla, hogy súlyos tüdőbeteg. Egy kis edényt is hordott magánál, és lehetett látni, hogy köhögés után

előveszi a zsebéből. El is húzódtak tőle emiatt. Csendes, hallgatag fiú volt. Meglepett, hogy a hideg télben csak egy übercíherben járt, átmeneti kabátban. Megkérdeztem tőle, miért ilyen vértelen a keze? A hidegtől? — A háborúban megsebesült a bal karom könyökben — mondta. Csak a palettát tudta fogni vele. Tájszólásban beszélt, hogy *fenek menek, lenek menek, lu*. Nem így kell beszélni, figyelmeztettem. Felmegyek, lemegyek, ló. Nevetett, és továbbra is úgy mondta. Kérdeztem, honnan került ide? Felcsattant: — Mi az? Kikérdezel? Nem volt barátságos természetű, az embereket távol tartotta magától. — Miből él? — kérdeztem másszor. — Rokkantságit kapok, de abból alig-alig lehet megélni. Később egyre többet beszélgettünk. Sokszor egészen hazáig elkísért. Anyám mondta, vigyázz erre az emberre, betegnek látszik. Nehogy összeszedj tőle valamit!

Modellt álltam a Körmeny-Frim testvéreknek is, akiknek fakitermelésük volt Sopronban. Egyébként szombathelyi születésűek. Kérdeztek tőlem, mi van Derkovitscal? Mondtam, rosszul megy a sora, 19 után megvonták a rokkantságját. Ők elintézték a hadügyminisztériumban, hogy újra megkapja, meg is emelték az összeget és még visszamenőleg is fizettek neki. Persze Gyula nem ruhát vett rajta, hanem stafelájt és finom, drága festőanyagokat. Ha tehetette, mindenből sokat összevásárolt, hogy hosszabb ideig dolgozni tudjon. Dolgozott is mindig, még éjjel is felébredt az alvásból és skicceket készített magának.

Egy alkalommal, mivel Derkó már régen nem jött le a Belvederébe, Kernstok elküldött hozzá, nézzem meg, mi van a megrendelt munkával. Reiter László ugyanis több rajzot kért tőle. A Népszínház utca 18-ban lakott a harmadik emeleten, albérletben. Egy néni nyitott ajtót és betessékelt a szobába. Ne ácsorogjak a folyosón, mert Gyula még a fürdőszobában van. Derkó szobája halfarokszerűen elvékonyodó helyiség volt: egy ágy, egy asztal, két szék s talán egy szekrény az egész bútorzat. Az ágyon kiterítve rajzok, odalépek, látom, mind erotikus rajz. Meglepetten akarok kimenni, kezem már a kilincsen, de az övé is — belép. — Milyen rajzok ezek? Ez az a nagy megrendelés? — támadok neki. — Mondd, Derkó, te ezeket csináltad Reiternek? Sokáig nem szólt semmit. — Ezeket a klozett izéket. Amit most csinálók, az nem művészet, reterát. Ne beszéljünk erről — és az egészet letakarta pokróccal. Mondtam Gyulának, hogy segíték rajta. Nem tetszett neki, hogy én akarok segíteni. Úgy tudtam segíteni, hogy odaköltöztem hozzá. Nem voltunk mi olyan egymást faló szerelmesek. Megszeretett, talán szerelmes is lett, ha ugyan tudott ő egyáltalán szerelmes lenni. Én nagyon szerettem, jó volt vele élni. Átvettem tőle, ami jó benne, és ő is tanult tőlem, amit lehetett. Nem volt goromba. Nagykepűnek hitték, pedig inkább a gátlásosságával küszködött. Védekező-támadó volt egyszerre. Emlékszem, milyen romantikusan, bohémként viselkedett kezdetben: nagy művészkalapot hordott, fekete selyem, széles masnis csokornyakkendőt, kezében egy hosszú bambuszbotot. Ez nem tetszett nekem. Mondtam is: a balerina sem jár balerina ruhában az utcán. Te minek jársz úgy, hogy lássák, mit csinálsz? Később aztán elhagyta ezt. Attól még nem lesz művész a művész, ha csokornyakkendőt köt magának.

Egyszer a Váci utcában sétáltunk Derkóval. Meg-megálltunk a fényesen kivilágított kirakatok előtt. Gyula szerette nézegetni a szép anyagokat, selymeket. Az egyik kirakatot telerakták jó ételekkel. Mondom neki, ha betörnénk az üveget — mert csak álltunk és néztünk —, ha betörnénk az üveget, elérhetnénk, és végre jóllakhatnánk finomságokkal. De addigra el is vinnének a rendőrök, fellette ő, és nem lehetne a tiéd egy falat se. Figyeld inkább az arcod a kirakat üvegében! Ne csak a tükörrel állj szembe otthon, hogy fessd magad. Fessd azt is, amit magad körül látsz és nem érhetsz el. Nem szerettem, ha kitalált dolgokat festett. Festett például kanáriárust a tengerparton. Hát honnan tudod, milyen a tenger? Nem láttad még soha a tengert.

Szívesen olvastam, sokszor hangosan is Gyulának. Amikor egy nagy könyvből Dózsáról olvastam fel, mindketten feküdtünk már, Gyula néha félbeszakított és skicceket csinált. A párttól és személyesen Lukács Györgytől kapta a megbízást, hogy a Dózsa-sorozatot megmetssze. Megkapta a szükséges irodalmat, és a könyvtárból beszerezte. Elutaztunk Ceglédre is. Megadott méretben rendelték meg a fametszeteket, de Gyula azt mondta, ő nem vacakol ilyen kis mérettel, ha akarják, akkor lekicsinyítik. Bécsben terjesztették volna könyvesboltokban, pult alól. Mikor elkészült a vázlatokkal, megvásárolta a metszőkéseket és a körtefát. Otthon két hokedlit egymáshoz tett, szorítóval ráfogta a

fát és úgy metszette meg. Azelőtt soha nem csinált fametszetet. Mérges volt, mikor elkészült, mert gyakorlatlansága miatt az egyik lapra fordítva véste a betűket, a *Rákos* szót.

Egy ideig Bécsben is laktunk Gyulával. Ahol laktunk, illegális találkozóhely volt. Gyula Bécsben néhány orosz filmet is látott, a Patyomkin páncélost gyakran említette. A magyar filmeket nem szerette. Chaplint nagyon kedvelte. Amikor egy alkalommal visszaérkezett Pestre, megkérték, engedje meg, hadd aludhasson valaki a lakásban. Egy nagy darab ember szállt meg nálunk. Később kiderült, hogy ez a jó hangú, barátságos ember Dimitrov volt. Politikai könyvekhez csak akkor jutottam hozzá, amikor Gyulával összekerültem. Mondhatom, nem is férj-feleség voltunk, hanem inkább barátok, testvérek, pajtások. Egyszer meg is kérdezték Gyulát, ki az a kislány, akivel kézenfogva sétál? Hát én voltam persze, csak mivel kicsi voltam, nem karonfogva mentünk.

Gyula szerette a csöndes, zenés borozgatást. Olyan búsmagyar volt, szívesen énekelt bor mellett. Estéket elüldögéltek a savanyú Egy Józseffel, iszogatva. Legjobb barátja talán Borosnyói Jenő hegedűs volt. Borosnyói tudott szép erdélyi nótákat, Gyula boldogan hallgatta. Úgy hívta Jenőt: egykomám. Olyan barátai, akiket meghívtott volna magához, nem voltak. Becsülte Nagy Balogh-ot, de azt mondta róla: — Nem szeretem, ha valaki a sebeit mutogatja és túlságosan magába zárkózik.

Nem akartunk gyereket Gyula tüdőbaja miatt. Szüleim még érintkezni sem akartak velem, nem tudták megérteni, hogyan tudok vele élni. Fest ő nekem annyi gyereket, amennyit csak akarok — mondta nekem.

Egyszer, még ismeretségünk elején látom, hogy csattos, fedeles imakönyv van a kezében. Hát te ezt olvasod, ezt hiszed? Sem ő, sem én nem hittük az Istent. Az imakönyv az édesanyjáé volt. Nagyon tetszett nekem, hogy úgy őrzi az édesanyja emlékét. Gyula bibliás ember volt. Gyerekkorában vallásos. De mi már nem voltunk vallásosak. A Bibliára azt mondta, mindegy, miért írták, fontos olvasnivaló, mert értékes irodalom. Szerette a templomban az orgonát hallgatni, és figyelte az embereket, hogyan zsongítja el őket a templom hangulata. Ott a gondolkodó emberek is hatás alá kerülnek.

Halála után meg akartam hálálni Hoselitz gyáros jóindulatát a bécsi támogatásért. Levettem a rájáról a Fázó asszonyt, gondoltam, igazán méltó ajándék, ezt festette élete utolsó napján. Összegöngyölve vittem, mert a hatóság nem engedélyezte volna a kivitelét. Bécsben felkerestem Hoselitzet, nem volt otthon. A felesége fogadott, átadtam a képet, fogta és bedobta a szekrénybe a rongyok közé. Na, gondoltam, lehet, hogy át sem adja a férjének. Hoselitzről később sem kaptam semmi értesítést.

Ha visszagondolok, kiket szerettem azok közül, akikhez Gyulának is köze volt, azt hiszem, Szőnyit. Ő igazán művész volt, és emberséges. Én nem szerettem a szögletes, kubisztikus képeket, de azokat sem, akik ilyeneket csináltak. A kép ne pontosan olyan legyen, mint a valóság, de valóság legyen. Hogy Gyula szeretetre vágyó volt-e? Nem mondhatom. Egy dolgot szeretett kétségtelenül: a festést.

Képeinek egy része eltűnt. Rajzai szintén. Néhányat tőlem vittek el, de nem kaptam vissza őket. Ha Gyula élne, minden könnyebb volna. Öregaszony lettem, egyedül vagyok.

Neki sohasem volt pénze noteszra, ezért egy falinaptárból csinált magának. Abba jegyezte bele, mennyi pénz jött be a képeiért, ki tartozik. Még a halála napján is van egy bejegyzés hat pengőről.

Azóta is tartoznak neki.

HEGYI BÉLA

A SZENTEK TISZTELETÉNEK NÉPSZOKÁSAI XVII. SZÁZADI ÉNEKESKÖNYVEINKBEN

Tíz évvel Mohács után, 1536-ban megjelenik az első magyar nyelvű énekeskönyv, a protestáns Gálszécsi István munkája, előszavában a szerző polgárjogot követel a honi nyelvű népéneknek: *Ne láttassik tehát senkinek magyar nyelven való éneklis a zent egyházba zidalmazasnak lenni.* Az első énekeskönyvet követte a többi is; így aztán a katolikus reformáció sem maradhatott tétlen. Telegdi Miklós esztergomi nagyprepost megvásárolja a bécsi jezsuiták nyomdáját; Nagyszombatban, saját házában állítja fel, s kiadja háromkötetes munkáját, melyben nyolc magyar nyelvű éneket is közöl. Hajnal Mátyás jezsuita már tizennégy éneket ad közre, Kisdí Benedek nevéhez fűződve pedig végre megjelenik az első magyar katolikus énekeskönyv, a *Cantus Catholici*, 1651-ben. Természetes, hogy az egri püspök költségén és neki ajánlottan megjelent munkát nem ő maga szerkesztette és gondozta, ezt a munkát Szőlősy Benedek SJ végezte. A homályban maradó szerkesztő nevét csak három évszázad múlva sikerült a kutatásnak megállapítania; a következő énekeskönyv, a Szegedi Ferenc Lénárt „Méltóságos Egri Püspök Urunk ó Nagysága akarattából és bővkező adakozásából kibocsátott Magyar és Deák, Keresztyéni Catholicus Énekek Istennek nagyobb dicsőségére és Magyar-Ország Lelki Vigasztalására” (1674) ugyancsak *Cantus Catholici* címet viselő mű szerzői azonban már megnevezik magukat: Lubovienski Ferenc és Pilgram Gergely jézustársasági atyák személyében. Nem alaptalanul nevezik ezt a művet a vele foglalkozók a legmagyarabb gyűjteménynek.

A század további nyomtatott, valamint számtalan kéziratos könyvből még kettőt kell megemlítenünk, melyek dolgozatunk forrásául szolgáltak: az Erdély Pázmányának nevezett Kájoni János *Cantionale Catholicum*-át (1676), és Náray György egri kanonok *Lyra Coelestis*-ét (1695).

Az énekeskönyvek mellett azok szerzőit is meg kellett ismernünk, csak így válik érthetővé, hogy a korabeli *prudencia pastoralis* mit tekintett pasztorációs eszköznek.

Énekeskönyveink nagyjából a *proprium de tempore* beosztást követik, az úrnapi körmenet énekei után következnek a szentek énekei, ez azonban már nem a *proprium de sanctis* beosztás szerint, hanem az apostolok, vértanúk, szüzek, hitvallók közös énekei után *Az esztendőn való magános szentek* következnek, a naptári év sorrendjében. Nézzük meg, kik voltak azok a szentek, akikről eleink megemlékeztek, különösen tisztelve őket. Legbővebb ebből a szempontból a Szegedi püspöknek ajánlott *Cantus Catholici*, mely januárban Szent Pál megtéréséről, februárban Apollóniáról, Mátyásról, márciusban Gergelyről, Józsefről, áprilisban Albertről, Györgyről, Márkról, májusban Fülöp-Jakabról, júniusban páduai Szent Antalról, Keresztelő Szent Jánosról, Lászlóról, Péter-Pálról, júliusban Mária Magdolnárról, Jakabról, Annáról, Ignácról, augusztusban Lőrincről, Kláráról, István királyról, Bertalanról, szeptemberben Rozáliáról, Mátéről, Mihályról, Zsófiáról, októberben Ferencről, Simon-Tádéről, novemberben Mindenszentek mellett Imréről, Mártonról, Szaniszlóról, Erzsébetről, Cecíliáról, Katalinról, Andrásról, az év utolsó hónapjában pedig Ferenc, Borbála, Miklós mellett Szent Tamás apostoloról emlékezik meg. Karácsony oktavájának három vértanúját csak egyik karácsonyi énekének három egymást követő versszakában említi meg.

Kájoni és Náray nem valamennyi itt felsorolt szentet veszik be könyvükbe, de egy-egy újabb szentről szóló éneket közölnek: Bonaventúráról és Illestről, illetve Szent Ágnesről. Ennek a két könyvnek szerzői nem követik az előbbieket beosztását, az említett szentek a *de confessoribus*, illetve Szent Ágnes *A több dicsőült szentekről* fejezetben kell keresnünk.

Az énekek többnyire az illető életének történetét öntik formába, csodáit említik meg, orationak ható tanulsággal, vagy egyenesen kéréssel zárulnak, doxológiát már nem mindegyiknek végén találunk. Ezek közé szövik be az ismeretlen szerzők azokat a megállapításait, kéréseit is, melyekből magyar népünk

kultuszára következethetünk: milyen kéressel melyik szentjét kereste fel, kihez milyen — hogy egykorú szóval nevezzük — nyavalyájában fohászzkodott énekeiben. A szent életének példája és az oratio közt gyakori a párhuzam, például a rostélyon megégetett Szent Lőrincet kéri, könyörögjön értünk, hogy Jézus szeretetével égjünk: „tűzzel ha bánt az ellenség, segéljen minket is szent Istenség”. Vagy a bőre lenyúzásával vértanúhalált halt Szent Bertalan példája arra intsen, hogy bőrünket mi se sajnáljuk Krisztusért, *tűrvén testben*. Magyar szentjeink példájára és a tanulságra vagy könyörgésre is szép gondolatritmusos példákat találunk, például Szent Lászlónál:

*Szent László királyunk könyörgése által,
Megáldassék földünk régi állapottal,
Hogy Istent dicsérjük vígan minden móddal,
ez szent királlyal.*

Másik Árpád-házi szentünket, Erzsébetet arra kéri, hogy amint ő Jézus országába rejtette kincseit a szegényeknek, a mi kincseinket — lelkünket — is kösse Isten oltárához.

A Szeged melletti tápéiak által még napjainkban is számon tartott Szent Apollónia ünnepének tisztelete középkori kódexeinkben már megtalálható, őseink is Szent Apalín asszonyhoz fohászzkodtak, ha fogfájás kínozza őket. A fogai elvesztésével 249-ben Alexandriában mártírhalált halt szűzhöz századokkal később így énekeltek:

*Nyavalyások szószólója, foga fájók orvoslója,
Oh Apollónia szent szűz, kit Jézusért égetett tűz;
Nyerd meg nekünk szolgálódnak, hogy fogaink ne fájjanak,
Minthogy az édes Jézusért, fogaid verték, ontván vért.
Más nyavalyák se ártsanak, könyörögj értünk Jézusnak,
Hogy néked énekelhessünk, veled Istent dicsérhessük.*

Nyugaton fejfájás ellen is szokták Apollónia segítségét kérni, hazánkban nem, viszont egyelőre magyar specifikumnak látszik, hogy szülő nők is fohászkodtak hozzá, bár fenti énekünk szerzésének idején talán már nem, inkább csak a középkorban.

Nemcsak falusi, hanem városi lakosok is kivétel nélkül ismerik Mátyás apostol napjának időjárás szabályát, a népi szólás is Jégtörő Mátyásként tartja számon ünnepét. Megértéséhez tudnunk kell, hogy a szent apostol kivégzése fejszéssel való lefejezéssel történt, már ókori ábrázolásain is fejszéssel együtt jelenítették meg, kezében tartotta. Ezért lett védőszentje mindazoknak, akik fejszéssel, bárdal, szekerével dolgoznak, mint ácsok, faragók, mészárosok, kovácsok. Magyar népünk látva ábrázolását, mivel ünnepe úgyszólván tél végére esik, fejszéjéhez fűzte a jég megtörésének magyarázatát. A Szegedi-féle *Cantus Catholici* szerint így énekeltek róla:

*Jézust hirdetvén szerével, szent fejét vevék fejszéssel.
A te drága szent fejszéddel, ellenségünk hadát üzd el,
Szent fejszéd lelkünket mentse, romlott hazánkat építse.*

A május elsején ünnepelt Szent Fülöp és Jakab apostolok énekének Jézusért szenvedtek, egekbe ma mentek, két szent virág, egy zöld ág sorait felületes olvasásra költői fogásnak gondolhatnánk, jobban figyelemre véve azonban észre kell vennünk, hogy a virág és zöld ág szavak az e napon állítani szokott májusfára vonatkoznak. Hazánkban az erre vonatkozó legelső magyarazatot Temesvári Pelbárt, Mátyás korának nagy hitszónoka adja. Két legendát is idéz. Fülöpöt Hieropolisban meg akarták ölni, házat zöld ággal jelölték meg, hogy megismerjék, reggelre kelve azonban Isten angyala minden házat ugyanúgy megjelölt, így ellenségei nem találták meg az apostol szállását. Mások szerint mind Fülöp, mind Jakab apostol kivégzési eszköze fa volt: keresztifa, illetve ványoló rúd. Pelbárt maga azzal magyarázza a májusfát, hogy régi idők óta erdők és ligetek árnyas kellemességével üdítik az emberek ezen a napon magukat, a keresztényeknél pedig az örök haza kívánását kell felkeltenie, melyről az e napi evangélium is szól. A közel négy évszázados magyarázathoz még egy legenda párhuzamát hozzátelhetjük, mely szerint Szent Jakab fából készült, jeruzsálemi püspöki székét sokáig mutogatták, nem esett bele a szű. Amint látjuk, mindenütt fáról van szó,

nem volt nehéz tehát az ünnepen állított, pogány korból ránk maradt bajelhárító zöld ágnek keresztény színezetű magyarázatot találni, melyről áhitattal énekeltek a XVII. században élt őseink:

*Mi lelkünk is megzöldüljön, hogy a szentek mellé üljön
Jézus keresztfáját, szenteknek példáját szüntelenül kövessük,
Világot megvessük, Istent félvén. Amen. Amen.*

Páduai Szent Antal mint veszett jószágoknak találója volt már eleinknél is ismert — vagy ahogy Kájoninál olvassuk: *Az elveszett marhát felkereste, / A nyavalyát el is széllyesztette.*

Tudjuk, hogy az elveszett tárgyak megtalálójaként tisztelt szent úgy jutott ehhez a patronátusához, hogy egy értékes kéziratát ellopták kolostorából, de hosszas keresés és imádkozás után a tolvaj visszavitte, mert az ördög halállal fenyegette meg, ha nem viszi vissza. Emellett van patronátusának etimológiai magyarázata is: a középkori francia jogban azokat a tárgyakat, melyeknek nem volt gazdája, illetve nem sikerült tulajdonosát megállapítani, *espaves* szóval jelölték, Pádua régi neve pedig *Paves* volt franciául. Mivel pedig Szent Antalt halála után mindjárt tisztelni kezdték, érthető, hogy a hangzásbeli azonosság juttatta a gazdátlan-elveszett tárgyak megtalálójának címéhez.

Énekében egy értelmezhetetlen sort is találunk: *Kik betegen fúlnak, veled meggyógyulnak.* Nem sikerült sehol sem adatot találnunk, hogy asztmásoknak, vagy más fulladással járó betegeknek védszentje, illetve életében orvosa vagy halála után csodatevője lett volna.

Ha egy pillantást vetünk a naptárra, rögtön észrevesszük, hogy a *praecursor* *Christine*nek, Keresztelő Szent Jánosnak ünnepe — mégpedig kivételesen nem halálának, hanem születésének ünnepe — éppen hat hónappal előzi meg azét, akinek előfutára volt. Bizonyos, hogy a IV. század folyamán kialakult ünnep naptári rögzítésében nemcsak az evangéliumra (*Luk* 1,36) gondoltak, hanem a nyári napforduló pogány megünneplésének szokásait is mérsékelni akarták. Ezek egyikeként legszívósabbja az úgyszólván napjainkig élő szentiváni tűz, és annak átugrálása. Így válik érthetővé, hogy miért találunk énekeiben annyi utalást a tűzre, fényre, ugrásra, mint a *Szent János fénye, Szent János lángját, elérvén napját, vagy röpöse örömben*, és számtalan más kitételek bizonyítják. Összefüggő strófában is találkozunk ezekkel:

*Anyja méhében, Jézus nevében, ugrott Szent János éltében;
Mert tűz lángjával, fénylett és égett Szent János oktatásával.
Azért mindnyájan, örvendjünk vígan, Keresztelő János napján.*

Mária Magdolna népünk leányainál, asszonyainál nemcsak bűnbánó életéről híres, hanem megtérése előtti szépségápolásáról is. *Per analogiam* foglalkoznak ők is külsejük gondozásával ezen a napon, melyet szépségvarázsló napként tart számon a néprajz. Nemcsak Ausztria, Németország és Svájc asszonyai fohászkodtak hozzá hajuk szépségéért, hanem a mi leányaink is szívesen vágják e napon hajukat, hogy olyan hosszú és szép legyen, mint Mária Magdolnáé. Ehhez nemcsak az aznapi evangéliumban hallott jelenet (*Luk* 38,44) segítette őket, hanem az egykori énekek is, melyek a bűnbánó szent szépségápolását így írják le:

*Kendőző vizeit drágán készítette,
Melyekkel orcáját gyakran kente-fente;
Cifrázott hajait sodrotta-tekerte,
Kevély szemöldökét megfeketítte.*

Az ének latin forrását nem ismerjük, 6. strófájának népköltészetünkkel való nagy hasonlósága miatt is hazai földön keletkezettnek gondolhatjuk:

*Ó örvendetes nap, melyre ma felköltem,
Az óra is áldott, melyen idejöttem,
Krisztus intésére ugyan megéledtem,
Világi éltémért magam meggyűlöttem.*

Szent Judás Tádénak mintegy négy évtizede látszólag új kultusza kapott lábba. Hogy mennyire nem tekinthetjük újnak, bizonyítja énekeskönyveinkben való gyakori előfordulása; a róla, illetve Simon-Judásról szóló énekek életüket és mártírhalálukat mondják el. A téli idő beálltát jelző népi szólás: *Közeleg a Simon Judás, reszkethepsz már inges-gatyás* megfelelőjét is megtaláljuk Nyugaton, például *St. Simon-Jüd brigt dem Winter unter die Lüd.*

Szent Márton is Európa-szerzte ismeretes a népi meteorológiában, énekeskönyveink szerzőit is: *Mezítelent hogy megszántad, azzal a Jézust ruháztad.* említik meg. Nemcsak Ausztriában és Franciaországban, hanem nálunk is legismertebb ábrázolása életének az a jelenete, melyben kardjával kettévágja és megosztja köpenyét egy ruhátlan koldussal. Elég itt Donner szobrára vagy a szombathelyi székesegyház Maulberisch képére gondolnunk. Ez ragadta meg énekeskönyveink szerzőit is: *Mezítelent hogy megszántad, azzal a Jézust ruháztad.*

A legtöbb csodát Szent Miklósról találjuk anyagunkban. Érthető, hiszen csodái révén 71 foglalkozási ág művelői tisztelik patrónusukként. Nálunk is élt középkori kultuszáról azonban énekeskönyveink nem árulnak el semmit.

Láttuk, kik voltak azok a szentek, akiket a XVII. században különösen tisztelt népünk; lássuk most, hogyan ünnepelték napjukat. Faluhelyen még a két világháború közötti időben is gyakoriak voltak az ún. felünneppek. Ez annyit jelent, hogy — aki csak tehetett — reggel misét hallgatott, s utána nem mentek ki a határba dolgozni és nem fogtak be. Énekeskönyveink is utalnak erre az ünneplésre, például Szent Mártonnál:

*Magyarok ti ezézt az ő életét,
Kövessétek s szenteljétek ünnepét.* (Kájoni)

Vagy: *Gyermekek ma vigadjatok, nagy ünnepet tartsatok,
Szent Márton dicséretét szép éneklő szóval dadjátok.* (Náray)

Máshol a munkától való tartózkodásra céloz:

*A szent Bertalan apostolnak napját,
Szentelje a nép, s ne űzze munkáját:
Hogy a Krisztusnak viselje példáját,
Könnyű igáját.* (Kájoni)

Mondjuk Szent György Énekét, tartsuk meg az ünnepét. (Náray)

Az anyagunkban szereplő szentek sorának és az ünneplés módja mikéntjének végére érve, nyitva kell hagynunk a leglényegesebb kérdést: miért ezek a szentek fordulnak elő énekeskönyveinkben, és miért nem mások? Ha a 1092-ben tartott szabolcsi zsinattól, mely hazánkban először foglalkozott a megünneplendő napokkal, figyelemmel kísérjük a szentek ünnepeinek alakulását, bizonyos fokú ingadozást tapasztalhatunk. Egyes szentek a XI. századtól kezdve szerepelnek, másoknak a tisztelete visszaszorul, hogy helyet adjon eddig nem szerepelteknek. XVIII. századi énekeskönyveinkben, Bozói és Szentmihályi műveiben például ilyen új szentek szerepelnek: Flórián, Nepomuki János, Rókus, Vendel, Orsolya, Demeter és mások. Flórián és Nepomuki János tisztelete hazánkban a XVIII. század elején lett általános; érthető, hogy énekeket írnak tiszteletükre. De Rókusnak és Demeternek már a középkor első századaiban is virágzó kultuszuk volt hazánkban, miért hallgatnak hát róluk énekeskönyveink? Hogy a szerzetes szerkesztőket rendjük alapítója és szentjei fokozott mértékben ihlették meg, az természetes, de miért szerepelt például az egri egyházmegye egyik kiválósága, Szentmihályi Mihály anyyi éneket Assisi szentjéről, mint a rendjébe tartozó Kájoni? Ugyanakkor természetesnek kell vennünk, hogy Szent Donáttól és Olajbanfőtt Szent Jánostól, róluk szóló énekeiben — szülőterem vidéken és egyházmegyében élven — jégeső, fagy eltávolztatását kéri. Több szent, akiknek ünnepe népünknel még szinte napjainkban is jeles nap, például Szent Balázs, teljesen hiányzik nemcsak XVII—XVIII. századi, de még múlt századi gyűjteményekből is; viszont szerepelnek olyanok, akikhez hazánkban, eddigi ismereteink szerint, semmiféle tisztelet vagy szokás nem fűződött. A tárgyalt ünnepek közül több adófizető napként rögződött a jobbagyvilágban parasztságunk emlékezetébe, elsősorban György és Mihály, de Márton és Jakab is.

A magyar szentek viszonylagos gyér előfordulását azzal magyarázhatjuk, hogy mivel életük amúgy is ismert volt és szokás nem kapcsolódott ünnepükhöz, az énekeskönyvek szerkesztői nem tartották szükségesnek felvételüket, illetve több énekkal való szerepeltetésüket. Egyébként pedig egyháztörténeti kutatásunk nem áll még olyan fokon, hogy megállapíthatná, azért tisztelte-e a nép éppen ezeket a szenteket, mert az énekeskönyvek fölhívták rá a figyelmét, vagy azért írták meg a róluk szóló énekeket, mert a nép tisztelte őket.

A VALLÁSI NÉPRAJZ ÚJ ÚTJAI ÉS FELADATAI

Ortutay Gyula egy néprajzi kerekasztal megbeszélésen keserűen jegyezte meg, hogy a magyar irodalomtörténet mellőzi a folklórt. Ezt a panaszt megtoldhatjuk azzal, hogy az általános néprajz pedig mostohagyermekként kezeli a vallási néprajzot, mert a *Magyarság Néprajzában* mindössze három oldalt juttatott neki.¹ Pedig a vallási néprajz létjogosultságáról sajátos célja, önálló tárgya, módszere és történelmi múltja tanúskodik. Célja ugyanis a lelki élet valláserkölcsei felépítményének, állományának, a vallási szokásoknak kutatása; tárgya a nép vallási-erkölcsei szemlélete, képzetei és szokásai. És az általános néprajzzal azonos vagy rokon módszerei mellett a vallási hagyományoknak a néppel való együtt átélése, vagy ahogy Ortutay Gyula mondta *Kálmány Lajos* gyűjtési módszeréről: a *compassio*.² Mert más az, ha egy vallási jelenséget elbeszélésből ismerek, például a néppel a jégeső miatt. A vallási néprajz jelenségeit sem filmezéssel, sem magnetofonnal, sem a strukturalizmussal nem rögzíthetjük teljes hűséggel. A néplélek mély ismeretét nem megfigyelésből, hanem az együttes átélésből meríthetjük. A vallási néprajzzal nem egyes képzetekre, érzésekre, vágyakra, hanem egy olyan lélekismeretre akarunk szert tenni, amely hozzásegít az ember megismeréséhez környezetében és történelmi adottságaiban. Azt mondhatná erre valaki, hogy mindezt elérhetjük az egyéni és néplélektan segítségével is. A vallási néprajz kutatója azonban nem elégedhet meg csak tudományos fogalmakkal: ő az ember lelkének teljes ismeretét igényli. Az anatómus az embert csontokra, izmokra, véredényekre, idegekre, a pszichológus a lelki életet érzékletekre, érzésekre, akaratra és gondolkozásra bontja. A vallási néprajz lélekbúvárat azonban nem a lelkifolyamatok mikéjntje, hanem a nép gondolatai, törekvései, hite érdekli. Ehhez azonban az említett együtt átélésre van szükség.

Az elmondottakon kívül a vallási néprajzot a változatosság jellemzi. A valóságosság ugyanis történelmi- és életkorok szerint változik. Más a középkor, más az újkor, más a gyermek, más a felnőtt áhítata, s a valóságban nem elvont keresztények vannak, hanem keresztény munkás, keresztény paraszt van. A vallásosság éppolyan változatos, mint maga az élet.

A nép vallásosságának sajátosságaihoz tartozik a közösségi szemlélet és életvezetés is. Míg városban általában mindenki a külön vallási életét éli, addig falun a közösségi áhítat az uralkodó.

A vallási néprajz egyik legfontosabb ismertető jele az egyházzal való együttélése, jelenléte az egyházi élet-szinte minden megnyilvánulásában, ezért nevezte *Karl Reuschel* „alkalmazott néprajznak”.³ Ebből viszont azt a következtetést vonhatjuk le, hogy megmaradását az egyház hivatalos tekintélye is biztosítja.

A vallási néprajznak sajátos tipológiája és nyelvezete van: a ballada például nála legendásének, s érdekes megfigyelni azt is, hogy a nép éneken általában szenténeket ért, a világi dalt pedig nótának mondja.⁴

A vallási néprajz sok közös vonása mellett is különbözik az általános néprajztól, mert míg az a meglévő adatokat gyűjti és magyarázza, s az eltűnteket, mint kihalt életjelenségeket bebalzsamozza, addig a vallási néprajz adatait a lelkipásztorkodás szempontjából is értékeli és sajnálja, ha szép régi szokások kihalnak vagy értelmetlenül funkciójukat veszítve tengődnek.

Jóllehet a vallási néprajz kifejezést (religiöse Volkskunde) a század elején *Paul Drews* használta először⁵, e fiatalnak látszó tudománynak Magyarországon is nagyobb múltja van, mert ha jól meggondoljuk, tulajdonképpen már a magyar irodalom is vallási néprajzi termékkel a *Mária siralommal* kezdődik; magradványát ma is őrzi a csiki Mária Társulat, amelynek előímádkozója így vezeti be a pénteki fájdalmas olvasót:

*El nem beszélhetem a Jézus fájdalmát,
Nem magyarázhatom Mária siralmát,
Meg nem számlálhatom sok könnye hullását,
Meg nem sirathatom sok keserves kínját!*

s ezzel a kéréssel fejezi be könyörgésüket:

*Jól meg gondold ember a Jézus fájdalmát,
Jól eszedbe tartsad Mária siralmát,
Miként kesergette szerelmes magzatját,
Az oszlopnál való megostorozását!*

(Csíkszentdomokos)⁶

Hosszú és sokszor tekervényes az út, mely az ismeretek egyes ágainak tudománnyá alakulásához vezet. A vallási néprajznak Magyarországon mélyre nyúló gyökerei vannak, de sajnos, akik első művelői lehettek volna, el-elkalandoztak különböző történelmi és mitológiai területekre. *Ipolyi, Kandra, Kálmány* látva, hogy a néprajz mostohagyermek a tudománynak, minden erejükkel melléje álltak, a néprajzi romantika pedig teljesen magával rántotta őket. S hogy végül is a virtualiter már létező vallási néprajz önálló tudománnyá fejlődhetett, azt a fenn vázolt vitalitásának tulajdoníthatjuk. Bölcsőjét oly nagyságok ringatták, mint *Achilles Ratti* (XI. Pius), aki sok értékes néprajzi tanulmányával indította útjára az újszülöttet.⁷ Az egyház kultúrhatásának és lelki vonzásának tulajdoníthatjuk, hogy művelői között sok világi tudós is van, az osztrák *Hans Koren*, aki a salzburgi *Vallási Néprajzi Intézet* vezetőjeként több értékes munkát jelentetett meg, s mint az európai híró *Bálint Sándor*, akinek hetvenéves jubileumáról és munkájáról a múlt évben emlékezett meg a néprajztudomány.

A II. vatikáni zsinat óta a hívekhez fordulás krisztusi testamentumának reneszánszában a vallási néprajzra is több feladat hárul. Említsük meg ezek közül a hívek aktív liturgikus részvételének szorgalmazását a népének szentmise részeként való felhasználásával, az egyházközség hivatalos képviselőinek (egyháztanácsosok — Csíksban megyebírók, megyepolgárok — előimádkozók, énekesaszonyok) bevonását a diakóniába, az ökumenikus kapcsolatok fejlesztését.

A vallási néprajz az utóbbi időben sok kérdésben új utakra tért. Egyes jelenségekről (babonák), intézményekről (múzeumok) megváltoztatta felfogását. Ezért időszerűnek tartjuk ezeknek a problémáknak a megtárgyalását.

Elsőnek azt a kérdést vegyük szemügyre, melynek megoldásával a vallási néprajz új tért hódított: ez a babonáknak tartott hiedelmek helyes értékelése. Ismeretes, hogy a néphit tetézni szokta az objektív hit javait, de ezt a vallásosságot nem nevezhetjük babonának, még ha némely mágiát hord is magával. Mert mindaddig, amíg ezek a hiedelmek nem azonosítják a Teremtőt a teremtményekkel, a vallási élethez tartozhatnak, sőt az őskinyilatkoztatás fénye még ott is világít, ahol a határok Teremtő és teremtmény között elmosódnak. E kérdésben is szükséges a néplélekre mélyülés, amit a felvilágosodás és a racionalizmus elhanyagolt. Ma a babonán kívül varázslatokról és az egyháztól befolyásolt néphitről beszélünk, s a babonának tartott hiedelmek nagy részét a néphit kategóriába soroljuk.⁸

A vallási néprajz újabban a néprajzi múzeumról alkotott felfogását is megváltoztatta. Elítéli azt az eljárást, amely különböző címen („központi megőrzés”) megfosztja a vidéket népművészeti tárgyaitól, s azt vallja, hogy a művészi festményeket, szobrokat, terítőket, miseruhákat meg kell hagyni eredeti helyükön tájrajzi emlékek. Ezzel elősegíti a népművészet megismerését, megkedvelését, a napjainkban folyó intenzív néprajzi kutatást s nem kis mértékben közelebb viszi a híveket a liturgiához is, mert ha a nép emlékekben is látja ősei hitét, megerősödik saját hitében is. Ezért helyi múzeumok létesítése egyházközségi feladat is.

Nemcsak a vallási néprajz felfogásában, hanem módszerében is szükséges új utakra térni, a vallási hagyományok kutatójának is alkalmaznia kell a korszerű módszereket: filmeznie kell a népliturgia megnyilvánulásait (búcsúkat, körmeneteket); fényképeznie kell a hagyományok őrzőit (ima- és énekvezetőket), a szenthelyeket (templomokat, kápolnákat, kereszttutakat), kegytárgyakat (szobrokat, képeket); hangszalagra kell vennie a templomban elhangzó ősi népekeket, népi ájtatosságokat, szent elbeszéléseket; strukturális módszerrel kell elemeznie az egyes vallási jelenségeket. Ez utóbbinak nagy lehetősége van a vallási néprajzban, mert minden stílzálás ellenére a vallási hagyományok őrzői is tudatosan töreksenek a hagyománymodellék hűséges megőrzésére. A strukturális modellek közül a vallási néprajz kutatója különös hatékonysággal használhatja a kép-jelszerű

(ikonikus-szimbolikus) modelleket, melyek az egyes vallási tárgyak, szokások másodlagos jelentésén alapszanak⁹. (A dolgozatunk további részében említett csik-kászoni népviselet szemantikai jelentése is igazolja, hogy a népviselet nem csupán tárgyi, hanem ideológiai valóság / jel / is.)

Miután rámutattunk a vallási néprajz útjaira, a megvalósítandó feladatokra térünk. Problémáink e téren a szent cselekményekhez, szent időkhöz és szenthelyekhez kapcsolódnak. Amint látni fogjuk a továbbiakban e témakörben sok hiányt kell pótolnunk, részletkérdést megoldanunk. De olyan új idők sürgette szintetikus kérdések is megoldásra várnak, mint a vallási élet népi jellege, a társadalmi etika néprajzi vonatkozásai, a vallási néprajz európai helyzete.

Adolph Franz alapvető munkájában azt írja, hogy a középkorban a nép vallási ismeretei nem a keresztény tanításból, hanem a vallási gyakorlatból (szentmise, szentségek, szentelmények) merítették.¹⁰ E jelenség nemcsak a hívek sok azonos adottsága, hanem a II. vatikáni zsinat népi áhitatra vonatkozó határozatai miatt is időszerű.

A szentmiseáldozat vallási életünk központja, ezért a vele kapcsolatos hagyományok ismerete a vallási néprajz elsőrendű feladatai közé tartozik. *Bajorországban* a nagy mezei munkák idején a misére hívó harangszókor a hívek imát mondanak az őrangyalhoz, amelyben arra kéri, vegyen részt helyettük is az áldozatban s hozzá el nekik is Isten áldását.¹¹ Sok helyt szokásos a mise előtt és után a hozzátartozók sirjának meglátogatása is. E hagyományok magyar párhuzamainak a felkutatása hálás feladat lehet. Megerősítheti ezt a csíkszentdomokosi *Domus historia* 1910-es feljegyzése is, amely arról szól, hogy a hívek az idegenben végzett munkáról hazajövet keresetük elosztásakor szentmise mondatásra is gondolnak. Azt is megemlíti a napló, hogy szentmisét búcsúk alkalmával „az otthon maradtakért” és szárazság idején „esőért” közösen, „tizesenkint” is végeztek. Az elhunytakért mondott szentmisén és az azt követő „megtisztelésen” a község nagy része vesz.

Hiányokat kell pótolnunk a szentségekkel kapcsolatos népi szokások feldolgozásával is (meghatározott keresztelési napok, a keresztelés harangszóval való jelzése, a névadás története, a keresztelés utáni oltárkerülés és a megkeresztelt ciltárhoz érintése; a bérnáló püspök hagyományos fogadása, emlékezetes bérnáló-sok, a bérmaszülők kötelességei). Kívánatos a XVIII. században fellendült eucharisztia-kultusznak, a bűnbánat szentségével kapcsolatos szokásoknak (férfiak és nők külön gyónási napja); az utolsó kenet szentségéhez fűződő hagyományoknak, a papi hivatásokért végzett imáknak („oltáríma”); a lakodalmi rigmusok vallási elemeinek a lejegyzése.

Az áldások és szentelmények népies áhitatában az isteni hatalom bizalmas segítségül hívása sok esetben megközelíti az egyházi áldás és ima jellegét. Szükségesnek tartjuk ezért ezeknek a számbavételét is.

A vallási néprajz lényeges kérdése az áhítat. Gyümölcsöző feladatnak kínálkozik a népi vallásosság feltárása az imákban, énekekben, körmenetekben, búcsúokban, az áhítat tárgyi eszközeiben, és az áhítat-változásokban. Az áhítat középkori és reneszánsz irodalma elég szegényes. Újabbban lelkes kutatók sok ősi imát mentettek meg a végleges pusztulástól.¹² Középkori imáink egyik legszebbikének („*Fehér róza Mária*”) *Szlávik Andor* felsőmaráci plébános érdeme. Templomának eddig titokzatos jelképét („forgó kereszt”) megmagyarázó imát („*Kerülj kereszt, őrizz angyal*”) fedezett fel *Bárany László* magyarszecsődi plébános. Kalocsa környékéről *Besenczi Sándor* ordasi lakos, Tokajról *Falvai Károly* mérnök, Vas megyéből *Fettich Nándor*, Csíkból *Újváry Lajos* festőművész gyűjtött imákat.¹³ Legújabbban *Erdélyi Zsuzsanna*,¹⁴ *Pócs Éva* és *Dömötör Tekla* gazdagította ősi imáink korpuszát.

Amilyen gazdag a népdal irodalma, olyan szegény a vallási népének adattára. Ennek részben az a magyarázata, hogy a vallási népéneket nem különítették el a gyűjtők az általános népének adattárából. (E téren kivételt képez a karácsonyi ének, amelynek ünnepi hangulata, gazdag eszmei és esztétikai tartalma már eleve sajátos helyet biztosít a népénekek között.) Ezért a vallási népénekekkel kapcsolatos monografikus és szintetikus munkák megírása újabb feladatok elé állítja a vallási néprajz kutatóját, de vigasztalja őt az a tudat, hogy az adatközlők e téren nyíltabbak és könnyebben megközelíthetők. E munka sajátos módszerére jó példát ad *Schram Ferenc* a búcsús énekekről írt értékes tanulmányával.¹⁵

Hálás feladat a közösségi áhítat ősi formáinak, a búcsúknak és körmeneteknek szintetikus feldolgozása is. Az első magyar búcsúkat oly jeles helyek vonzották, mint *Róma, Köln, Aachen, Compostella, Loretto, Marizell*, közelebb pedig *Báta, Kassa, Várad, Darno, Kerz*. E helyek látogatását *Bornemisza Péter* az 1540 körüli évekre teszi.¹⁶ A búcsújárásokhoz az idők folyamán sok népi szertartás (a búcsús tarisznya, búcsús bot megáldása) fűződött. Tárgykörünkhöz bőségesen találunk dokumentációs anyagot.¹⁷

A körmenetek történetének megírásában európai párhuzamokat használhatunk, mert minden egyetemes vonásuk mellett érdekes egyéni sajátosságokat is hordoznak. A húsvéti lovaskörmenetet például az euskircheni *Gymnichben* (Rheinland) Úrnapján is tartják.¹⁸

A középkor elején kezdődött Jézus Szent Szíve tiszteletének megírásával a vallási néprajz sajnos adós maradt, jóllehet más helyt egész irodalma van.¹⁹ Ám ha nekifognánk a kutatásnak, mi is gazdag hagyományokra lehetünk e téren. A csíki házakat például sok helyen ékesíti Jézus Szívét ábrázoló kép ezzel a felírással: „Jézus Szent Szíve könyörögj érettünk!” *Csikszentdomokoson* pedig Jézus Szent Szívének ünnepe búcsús nap, amelyen a hívek körmenetben zászlókkal zarándokolnak a gyergyószentmiklósi Both-vára romjain épült Jézus Szíve kápolnához, hogy azon a helyen, ahol 1707-ben *II. Rákóczi Ferenc* szabadságharcának idején *Both András* királybíró feltartóztatta *Akton* német vezér seregét, az Úr Jézus Szent Szívét imádják.²⁰

A Boldogságos Szűz Mária tisztelete az Árpádok korában votív templomok, kápolnák építésével kezdődik. Egy jeles történetíró megállapítása szerint okleveleinkből a Boldogságos Szűz legszebben megírt dicsőítését állíthatjuk össze, mert se szeri se száma a tiszteletére tett alapítványoknak, intézményeknek. Az Úrangyala imádságát 1307-ben, a szent olvasót a török harcok idején kezdik imádkozni. A középkori népszerű „Szűz Mária hét örömeről” nevezett olvasó ősi eszméjét a csíki székelyek búcsús éneke őrzi: „Zúg az erdő, zúg a levele Mária örömére.”

Tiszteletének történetét már sokan megírták, de hiányzik jelképeinek (12 csillog, királynő, palma, szivárvány, kalász) szemantikai értelmezése, a népi műhelyek és művészek Máriát dicséző munkáinak (szobrok, képek, feliratok, érmek), az ereklyéihez kötött hagyományoknak a leírása.

A népi áhítat nagy részét a szentek tisztelete képezi. Róluk alkotott eszményt a nép nem történelmileg mérlegeli, hanem a népi hős legendás alakja szerint. A szentekben a keresztény élet nevelőit és példaképeit látja. Bár erről a kérdésről sokan írtak, a vallási néprajz további feladata az olyan szent életű személyek népi kultuszának a feldolgozása, mint amilyen *Nagy Lajos király* volt, akit a középkori egyház is különös tiszteletben részesített — külön is megemlékezve róla a misekönyvben, breviáriumban — vagy amilyen *Hunyadi János*, akit erős hite a keresztény világ hőségé avatott. Nem ártana *Bálint Sándor* kezdeményezése nyomán²¹ feldolgozni az állattartás népi szentjeinek: a méhek védőszentjének, *Szent Orbánnak*, a kis jószágok patrónusának, *Szent Bálintnak* és *Szent Luciának*, a nagy jószágok pártfogóinak, *Szent Antalnak*, *Szent Vendelnek*, *Szent Miklósnak*, a pásztorok védőszentjeinek. *Szent Eleknek*, *Szent Egyednek*, *Szent Mihálynak*, *Szent Dömötörnek* és *Szent Mártonnak* a népi kultuszát sem.

A vallási néprajz feladatai közé tartozik az áhítatváltozások vizsgálata is. Sajnos, e kérdés tudományunk mostohán kezelt része, mert ha néha foglalkoznak is vallási szövegek analízisével, ezt inkább irodalomkritikai szempontból végzik, s a vallási elemzések nagyobb részt a periférián mozognak. Ezért e téren nagy mulasztásokat kell pótolnunk, s leginkább az áhítatváltozás motívumait kell szemügyre vennünk.

Ez alkalommal ízelítőnek említsük meg a patrocínium-változás néhány motívumát. Ezek között első helyen a korszellem változásának a hatása áll. Példának a XVII—XVIII. század katolikus restaurációját vegyük, amelynek egyik következménye európai viszonylatban *Husz János* tiszteletének háttérbe szorítása és *Nepomuki Szent János* kultuszának bevezetése. Ebben természetesen nagy szerepe volt a katolikus reformáció élcsapatának, a jezsuita rendnek is. Kultuszváltozást eredményezett a karitászmozgalom is, amelynek hatására *Szent Anna* tisztelete *Szent Erzsébetnek* adta át az elsőséget, *Szent Miklós* ajándékosztása pedig karácsonyra tevődött. Az áhítatváltozás motívumai közt kell említenünk azt

a tényt is, hogy bizonyos idő elteltével a népiesebb szentek vonzzák magukhoz a hívek áhítatát. Ezért vonult háttérbe a havasi állattartó falvakban *Szent Miklós* és *Szent György* tisztelete *Judás Thaddeus* mögé, ezért váltotta fel néhol *Szent Ignác* kultuszát *Tisztelete Alajos*, *Szent Ferencét* a minorita *Páduai Szent Antal*, a redemptorista *Liguori Szent Alfonzot* a bécsi redemptorista *Hoffbauer Kelemen*. Áhítatváltozást eredményezhet a nyelvcsere is. Ez történt az elmagyarosodott dél-dunántúli horvátok régi *Borbála* kultuszával, amelyben először csak a nyelvet cserélték fel, majd az egész szokáskomplexumot is felváltották a magyarok Luca-kultuszával. E jelenséggel kapcsolatban azonban nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy itt közrejátszott a két szent népi kultuszának a hasonlósága is.²²

Az áhítatváltozásokban is a természet és a népi áhítat rokon vonásaira s a népi fantázia szüntelenül teremtő tevékenységére ismerhetünk, s arról is meggyőződhetünk, hogy a néphagyományban semmi sem vész el nyomtalanul, mert minden változás öntudatlanul is új kifejezési formákra talál. Erre a jelenségre is állhat az energia megmaradásának törvénye és *Goethe* mondása: „Sem idő, sem hatalom nem morzsolja szét azokat a formákat, melyek élettelenen képződtek.”²³

A nappalok és éjszakák változása, az év- és életfordulók általános néprajzi jelentőségük mellett vallási gondolatok és cselekvések forrásai is. Ezért tette az egyház a napévet a liturgikus év alapjává. A benne levő természeti jelenségekkel a megváltás titkát szemlélteti. Az egyházi év a nép élő naptára, mert számára az üdvösség nemcsak gondolati folyamat, hanem történelmi esemény is. Ezt nemcsak a ma élő hagyományok, hanem e hagyományok fejlődésének dokumentumai is igazolják. Ilyen érdekes adat a *Morigny* (Seine-et-Oise) apátság és világi papoktól adminisztrált filiája között 1213-ban kötött szerződés is, amely felsorolja a XI. századtól a XIII. századig keletkezett ünnepeket és a hívek ezzel kapcsolatos hagyományait.²⁴

Az egyházi év áthatja a nép gazdasági életét is, ezért a vallási néprajz feladatai közé soroljuk az egyházi év napjaihoz fűződő gazdasági teendők leírását is, mint például a szentgyörgynapi meszelést, a keresztjáróhéten végzett kendervetést, az öltözet ünnepi rendjét, amely szerint a nagy ünnepek első napján a nők réklit, másodnapján blúzt és lajbit s hozzá a nagy ünnepeken piros-fekete-zöldszederjeskék, a kisebb ünnepeken piros-fekete-zöld-kék csikozású rokolyát viselnek (Nagykászton).²⁵ Az egyházi évhez fűződő néphagyományokkal nemcsak az adatközlők törődtek, hanem az adatokat tudományosan feldolgozó írók is.²⁶ Mégis hiányoljuk e téren a monográfiákat, pedig a szakirodalom ehhez is értékes segítséget nyújthat.²⁷

Az egyházi év drámái a hitigazságok hatásos tanítói. Bár az ünnepekhez kapcsolódó dramaturgiával már többen foglalkoztak,²⁸ mégis szükségesnek tartunk egy vallási néprajzi szempontból megírt szintézist.

A szenthelyekkel (templom, harangláb, kápolna, keresztútia, kereszték, temető) kapcsolatban sok értékes anyagközlés, történeti leírás látott napvilágot, de a dokumentáció mellett szükségünk van a hozzájuk fűződő vallási hagyományok leírására és értelmezésére is. Példának álljon itt néhány hagyománytörődék az 1795-ben épült csíkszentdomokosi templomról. Ezek egyike arról szól, hogy mivel a hívek nem voltak megelégedve a „megyepolgárok” (egyháztanácsosok) határozatával, a templom nagyságára vonatkozólag kívánságuk biztosítására a templom helyét jelölő cövekeket egy éjjel tovább vitték s kiharcolták a régi Sándor kápolna beépítését is az új templomba. A csíkszentdomokosi nép számára templomának hagyományos funkciója is van, amennyiben a temetés után a templomot körüljárják s a gyászmiséket lehetőleg a Hétfájdalmú Szent Szűz oltáránál végzetik. Még a cinterem fáinak is jelentőségük van, amennyiben *Kedves Antal* múlt század közepén ültetett juharfájánál a szentmisére jövők — a faültető „imádkozó ember” testamentuma szerint — egy Miatyánkot mondanak a cinterem halottjaiért.

Eddig kevésbé érintett téma a templomot helyettesítő harangláb (Csíkban „csengettű”) kérdése. Ilyen haranglábakat láttam még 1945-ben *Csikdánfalván*, egyiket 1880-ban építette *Antal Ferenc Oltfalván* (Csikdánfalva része); a másikat a csikdánfalvi középtízi Mária Társulat 1885-ben építette *Csáki Mihállyal* a *Tósára* nevezetű patak mellé. Sokat emlegették itt az 1777-ben a „megye” (egyháztanács) által épített haranglábot is, mely a mai iskola helyén állott.

Sok értékes néprajzi anyag vár feldolgozásra a nép áhítatával szenthelyekké avatott történelmi képeknél és emlékművekkel kapcsolatban, mint amilyen a csíkszentléleki *Vereskép* s a közelében épült *Vérkápolna*. Mindkettőt a tatár betörések emlékére emelték.

De a kálváriák monográfiáinak a megírása is a vallási néprajz feladatai közé tartozik. Hogy mennyi áhitat fűződik hozzájuk, erre hadd hozzam fel újra *Csikszentdomokost*, amelynek kálváriája a község mellett húzódo *Garados* hegyen van. Ez a hegy nagyon hasonlít a jeruzsálemi *Golgotához*. Dolomit mészkőből van, fehérsége s kopaszsága már messziről magára vonja a figyelmet, s valóban Krisztus kálváriájára emlékeztet. Kézénfekvő volt tehát a Megváltó szenvedési helyét e hegyre tenni. A csikszentdomokosi kálváriát a község bármely pontjáról látni lehet. Ott áll Krisztusnak mind a 14 stációja, e stációk mindegyikének külön történelme van, s e történelem rajta áll a kereszteken is: a régi felírások mellett azt is leolvashatjuk innen, ki s mikor újította meg őket. Egykor a csikszentdomokosiak e hegyen túlra, csikszenttamási közös templomba jártak szentmisére, s útközben a keresztútját is elvégezték. (Az ősi szentegyházból csak egy csonka torony maradt s mellette a történetét őrző „Feneketlen tó”. Ma a község fogadott ünnepén, Szent Antal napján búcsús körmenetben végzik keresztútját a garadosi kálvárián.)

Szenthelyeknek számítanak a falu egyes nevezetes pontjai is, ahová keresztet állítanak. *Felcsikon* 1946-ban még 11 százévesnél régebbi, sőt a csikszenttamási *Középtízben* egy 1612-ben készített keresztet találtam. Ez utóbbit *Balla Albert* oltárnak készíttette az úrnapi kikerüléshez. *Alcsikon* nevezetesek még a csatószege kőkereszték és a csikszentkirályi Mária kőszobor, melyen ezt az áhitatos könyörgést olvashatjuk: „*O Mária édesanyánk, — Kérünk Téged légy patrónánk!*”

Gyergyóban, Kilyénfalva mezejének határkeresztje ezzel az imával szólítja Isten dicséretére az arra járókat: „*Aki e szép határt annyiszor megáldod, — Üristen, szent neved, legyen mindig áldott!*”

Sok néprajzi adatot szolgált a vallási néprajznak a temetők kultusza is. *Dél-Tirolban*, hogy megtudják az elhunyt másvilági sorsát temetőkor egy bodzakeresztet szúrnak a sírjára. Azt tartják ugyanis, hogy ha az a következő évben kizöldül, az elhunyt bejutott a mennyországba.²⁹ Az utóbbi időben értékes leírások láttak napvilágot a székely temetőkről is. *Kós Károly* szinte monografikusan ismertette a székely sírkereszték és fejfák néprajzi vonatkozásait. Tudományos leírását saját rajzai szemléltetik. A kereszték szemantikáját katolikus szempontból is értelmezi. Szerinte a fejfa a halott jelképe, ezért még katolikus temetőben is található olyan sírkeresztet, amelynek alakja egy ember kéffelé nyújtott kezét ábrázolja. A fejfák a halott nemére, életkorára, társadalmi és vagyoni helyzetére is utalnak. A tulipán például a fejfán nőt, a gomb férfit jelent. A fejfák nagysága és színezése az életkorra utal, a fiatalok fejfáját ugyanis kék színre, az idősekét feketére festik. A fejfákon kereszt, rozette és életfa-motívumok láthatók. Sok összehasonlító, elemző, a terminusokat egymással kapcsolatba állító vizsgálatra van szükség e téren is.³⁰

Az egyházi kérdésekkel kapcsolatos népi hagyományok feltárását sem mellőzheti a vallási néprajz. Ezek természetesen elsősorban a papok és hívek jogaira és kötelességeire vonatkoznak. Ide tartoznak az istentiszteletek végzésével és a rezidenciális kötelességgel kapcsolatos hagyományos előírások. Egyes hegyi falvakban, nehéz idő alkalmával, a hívek elvárják, hogy plébánosuk a templom ajtajában álljon a cibóriummal. Az ilyen előírásokból keletkezett a vallási néprajz egyik sajátos ága: a szakrális meteorológia.³¹ A plébános jogainak egy része is a népi szokásjoghhoz fűződik, mint a stólajog, a kepe.³² Az oblatiók történetének megírása is gazdagíthatná a vallási néprajzot. A vízkeresztű házzsentelésokr, Csíkban a hívek egyházi járandóságai összeírásakor különböző ajándékokat is ajánlottak az egyháznak. (Sokan pl. bárányt ajánlottak, amit aztán a nagyhéten el is vittek a plébániára.) A hívek jogaival kapcsolatos hagyományok nagyobb részt a megyepolgárok és megyebírók jogaira, a testamentumokra (misealapítványok) és a fenntartott templomi üléshelyekre vonatkoznak.

A vallási néprajznak a társadalmi etika területén is gazdag forrásanyaga és sok mondanivalója van. Különösen jelentős e kérdésben a nők néprajza. E téren olyan monográfia áll rendelkezésünkre, mely népi hagyományokkal illusztrálja az anyaság népi értékelését s a nők jelentőségét a történelem folyamán.³³

A népszokások a hivatás eszméjének hordozói. Bár a kereseti törekvés ma a hivatástudatot a háttérbe szorította, hatása a vallási néprajz legendáiban, a szentek életében és főleg különböző kultúrszokásokban még ma is érezhető. A hivatásnak végső soron vallási gyökere van. A keresztény ókor sok festménye megörökítette a hivatásos élet jeleneteit. A katakombák képei hajósokat, kádárokat, vin-

celléreket, kerékgyártókat, harcosokat ábrázolnak hivatásuk jelvényeivel.³⁴ A művészeti szempontból is nevezetes szent cipészek: *Crispinus* és *Crispianus* soissoni céholtára hasonló emlékeket őriz.³⁵ A hivatás megbecsülését megtaláljuk a munkaeтика egész területén. A vallási néphagyományok a kereszténység kezdetétől fogva a fizikai munka megbecsüléséről tanuskodnak. A szentek életéhez fűződő hagyományok igazolják, hogy ők az *opere manuum quotidiano*-t mindig szent tevékenységként végezték. A sátorkészítő *Szent Pál*, az orvos és festő *Lukács*, a szent kőfaragó *Florus és Laurus*, *Szent Kozma és Dömjén* orvosok oltáraikkal, a körmenetben ünnepelt *Szent Zeno* a halászok püspöke, a noyoni *Szent Egyed* ötvös („pecuniae indigentium patronus”) a néplegendákon és prédikációkon keresztül még ma is hatnak.

A vallási néprajz eminens feladata a sajátos népi jelleg feltárása az ünnepek hagyományában és a szentek kultuszában. Már többen kimutatták, hogy a nagy ünnepeknek román területeken népünnepély jellegük van; azzá teszi őket az utca, a piazza, a nap melege. Nagy ünnepekkor a házak előtti térség színpaddá és játszótérre válik, s az embereket jelképekben gazdag ritmus hatja át. *Olaszországban* a karácsony a vízkereszt (Befana) mögé kerül.³⁶ Ugyanílyan hangulatban ünneplik *Spanyolországban* is a Háromkirályokat, mint gyermekajándékozási napot.³⁷ Ezzel ellentétben a németek a karácsonyt és vízkeresztet bensőségesen, családiasan ünneplik. Egyes népeknél sajátosságosan nyilvánul meg a szentek kultusza. A Szent Szűz kultusza több helyt országos jellegű (*Lourdes*, *Czestochowa*, *Magyarország*), más helyt regionális: *Kevelaer* (Rheinland), *Telgte* (Westfalia), *Altötting* (Felső-Bajorország), *Bornhofen* (Nassau), *Pilar* (Aragon), *Gvadalupe* (Estramadura). Olyan helyek is vannak, ahol a Szent Szűz különböző tulajdonságát: anyaságát, szüzességét (Beuron) tisztelik.³⁸ A népi jelleggel kapcsolatos megfigyelések a népszokások alaki jellegének megítélésében rendkívül fontosak.

A hagyomány mozgékonyságának történelmi kutatásában elengedhetetlen az európai eredmények ismerete. Szükségesnek tartjuk ezért a hagyományok elterjedésének tanulmányozását a *Germania sacra*, *Italia sacra*, *Gallia christiana* vándorútjain. Ezt a karoling térséget ugyanis kevésbé érintették eddig, pedig sok kérdésben segítségünkre lehetett volna. De nem nélkülözhetjük a spanyol néprajz vizsgálatát sem, amely átélte a nyugati gót és keresztény műveltség össze- csapását, majd megbékélését és a kereszties hadjáratok termékenyítő befolyását. A katalán ifjúság *Barcelona* utcáin ma is dalolja a keresztiesek ősi énekét: *Montagnes regalades sun las des Canigo / Que tot l'esteu floreschent / Prima-ver' e tardo. / Los fletsches sarrehines / No m'espanten no no / Los llocs de la neixances / E los mois amors.*³⁹ Olyan kapcsolat ez a középkorral, amely más országban már ismeretlen.

A különböző áramlatok hatása alá került kereszténység színes hagyományai befolyásolták a magyar vallási szokásokat is. *Szent Anna*, *Compostelai Szent Jakab*, *Szent Sebestyén* tiszteletét (Sebestyén-énekek, pestis-patronátus) át- meg- átvizik az európai hatások. A szentek ereklyéinek kultusza,⁴⁰ a confraterok intézménye, a búcsúk szinte nem tárgyalhatók európai kilátók nélkül. És ha ezt a kitekintést a II. vatikáni zsinat ökumenikus törekvéseinek szellemében végezzük, a vallási néprajz korszerű munkásainak bizonyultunk.

A vallási néprajz újjászülésétének fenti vázlatában igyekeztünk tudományunk minden oldalát megvilágítani. Írásunk szinte minden bekezdése egy-egy olyan feladatra hívja fel a figyelmet, amelynek megoldása sürgős feladat. E munka aktualitását a néprajz iránti érdeklődés fokozódása magyarázza. Az anyaggyűjtés nem okozhat nehézséget, mert a vallási néprajznak gazdag forrása van. Ezt igazolja a svájci *Bächtold-Stäubli* (Bázel) is, aki a néphittel kapcsolatban egymillió cédulagyűjtését adta át a Német Néprajzi Társaságnak.

Munkánkban lelkesítsen a szülőföld szeretetének kozmikus érzése, a néphagyományokban megnyilvánuló mély érzelmi értékek (népünk lelkivilágának tartalma, hűsége, szívóssága), mely a néprajz munkásait nemzedékeken át, mint alakító erő és lelki sugalmazó irányította: vezessen a minden tudományos munka belső lelki ösztönzője, tárgyunk tartalmában és térben megnyilvánuló egyetemessége, de nem utolsósorban a meggondolás, hogy a vallási néprajz megtermékenyíti a vallástörténeti és lélektani kutatást, az egyház- és jogtörténetet, a liturgiát, a lelkipásztorkodást, a homiletikát és hagiográfiát is, s végül az a tudat, hogy beleállva ebbe a munkába, az új utakon járó vallási néprajz számára gazdag forrásokat nyithatunk.

Források: 1. Schwartz Elemér: Vallási néprajz. A Magyarság Néprajza. 3. kiad. IV. Bp. 1943. 424–426. — 2. Ortutay Gyula: Halhatatlan népköltészet. Bp. 1966. 169. — 3. Karl Reuschel: Deutsche Volkskunde. Leipzig und Berlin 1920. 21. — 4. Borsai Ilona: Népénekeink az élő szájhagyományban. Vig. XXXVII (1972) 318. — 5. Karl Reuschel i. m. i. h. — 6. Székely László: A csíki népszokások költészete. Kézirat. — 7. Bio-Bibliografia di Achille Ratti. Milano 1927. — 8. E. Fuhrmann: Religiöse Volkskunde. Lexikon für Theologie und Kirche Freiburg i. Br. 1938. 677. — 9. Voigt Vilmos: Modellálás a folklorisztikában. Ethn. LXXX (1969) 362. — 10. Adolph Franz: Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter. I. Freiburg i. Br. 1909. 42. — 11. Joseph Weigert: Religiöse Volkskunde. Freiburg i. Br. 1925. 47. — 12. Bálint Sándor: Népünk imádságai. Regnum. Egyháztörténeti Évkönyv. Bp. 1937. 19–47. — 13. Fettich Nándor: Vallási jellegű varázsszövegek a magyar néphitben. Ethn. LXXXII (1971) 44–45. — 14. Erdélyi Zsuzsanna: Archaikus és középkori elemek népi szövegekben. Ethn. LXXXII (1971) 343–363. — 15. Schram Ferenc: A népének egy csoportjának kialakulása Magyarországon. Ethn. LXXXV (1974) 373–383. — 16. Radó Polikárp: Bornemisza Péter énekeskönyve. Vig XXX (1965) 700. — 17. Schram Ferenc i. m. 382–383. — 18. Georg Schreiber: Nationale und Internationale Volkskunde. Düsseldorf 1930. 82. — 19. Karl Richstätter: Herz-Jesu-Verehrung des deutschen Mittelalters. Freiburg i. Br. 1924. — 20. Székely László: Szenthelyek, ünnepnapok. Kolozsvár 1936. 9. — 21. Bálint Sándor: Szent György kultuszának maradványai a hazai néphagyományban. Ethn. LXXXV (1974) 212–230. — 22. Eperjessy Ernő: Borbála napi hiedelmek, szokások és a nyelvcsere kérdése. Ethn. LXXIX (1968) 560–585. — 23. Georg Schreiber i. m. 84. — 24. E. Menault: Morigny (village monacal), son abbaye, sa chronique et son cartulaire. Paris 1867. — 25. Dr. Kós Károly—Szentimrei Judit—Dr. Nagy Jenő: Kászoni székely népművészet. Bk. 1972. 41, 160, 238–239. — 26. Bálint Sándor: Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza. Bp. 1938. — 27. Fritz Bünger: Geschichte der Neujahrsfeier in der Kirche. Göttingen 1911. — 28. Dömötör Tekla: Naptári ünnepek, népi színjátás. Bp. 1964. — 29. Richard Beiti: Deutsche Volkskunde. Berlin e. n. (1933) 194. — 30. Dr. Kós Károly: Népélet és néphagyomány. Bk. 1972. 227–237; Dr. Kós Károly—Szentimrei Judit—Dr. Nagy Jenő i. m. 37. — 31. Georg Schreiber i. m. 75. — 32. Székely László: A csíki képe. Kézirat. — 33. Georg Schreiber: Mutter und Kind in der Kultur der Kirche. Freiburg i. Br. 1918. — 34. C. M. Kaufmann: Handbuch der christlichen Archeologie. Paderborn 1905. 446. — 35. Josef Neubner: Die Heiligen Handwerker. Münster 1929. 66. — 36. Gustavo Sacerdote: Land und Leute in Italien. Berlin—Schöneberg 1925. 66 kk. — 37. Gertrud Richert: Land und Leute in Spanien. Berlin—Schöneberg. 1928. — 38. Stephan Beissel: Geschichte der Verehrung Marias in 16 und 17 Jahrhundert. Freiburg 1910. — 39. Georg Schreiber: Nationale et Internationale Volkskunde. Düsseldorf 1930. 52. — 40. Ipolyi Arnold: Magyar ereklyék. Arch. Közl. III (1863) 65–125.

RÓNAY GYÖRGY

BÁLINT SÁNDOR

Adoma is lehetne, pedig igaz történet; Fábíán Dániel beszéli el *József Attiláról* írt, 1974-ben — (kár, hogy fontos közlései ellenére is csak mintegy rang-rejtve, majdnem hozzáférhetetlenül) — megjelent könyvében. 1930 júniusának elején történt. Annak a *Ki a faluba* című röpiratnak a terjesztése ügyében, melyet Fábíán Dániel, a Bartha Miklós Társaság akkori ügyvezető elnöke és József Attila közösen írtak, a két szerző fölveszi a kapcsolatot a szegedi fiatalokkal. Buday Györggyel, Bálint Sándorral és két egyetemistával sokáig tanácskoznak egy kiskocsmában. Buday György tizkor hazamegy. Fábíánék vonata éjjel fél kettőkor indul vissza Hódmezővásárhelyre; Bálint kikíséri őket a pályaudvarra, és búcsúzáskor azt mondja nekik útravalóul: „Ha megcsináljátok a forradalmat, rám biztosan számíthatok”. Erre két detektív lép hozzájuk, igazoltatják és az őrszobára viszik Bálint Sándort: magyarázza meg lázító kijelentését. „Bálint Sándor — fűzi kommentárként a végül csak egyszerű figyelmeztetéssel, szerencsésen zárult esethez Fábíán Dániel — a szobatudós mintapéldánya volt. Nagy elméleti felkészültséggel, a gyakorlati életre való teljes alkalmatlansággal. Hosszú előadásba kezdett. Magyarázta Krisztus szerepét a történelemben, akit a legnagyobb lelki forradalmárnak tart. Kérdezték tőle, ismeri-e a marxizmust. Nyu-

godtan válaszolhatott nemmel. A szeretetről prédikált, mely megváltja az emberiséget. Végül meggyőzte a két detektívet ártatlanságáról." Majd, pár sorral később: egész útjukon — írja Fábíán Dániel — s még a következő napokon is mulatnak rajta, „mit produkál az élet. Forradalmi lázítással gyanúsították a föld legjámborabb emberét”.

Ha a magyar azt mondja valakire, hogy „ez a föld legjámborabb embere”, a minősítés többnyire nem számít dicséretnek; fölér egy elnéző, jóindulatú legyintéssel. A szövegekörnyezetből kivehetőleg — és a tudós iránti megbecsülés ellenére — itt is: az eset akaratlan főszereplője „a szobatudós mintapéldánya”, „teljességgel alkalmatlan a gyakorlati életre”, s még a detektíveknek is „a szeretetről prédikál”. Mit kezdhetnek a detektívek egy ilyen élehetetlen alakkal? Megintik, s elengedik.

A dolog azonban egyáltalán nem ilyen anekdotikus, tehát mosolygatóan egyszerű. Kivált ha azt a bizonyos „jámbor” jelzőt, melyet valóban szoktunk elnézően pejoratív értelemben használni, ezúttal sokkal világosabb és helytállóbb szinonimájára cseréljük, minden felsőfok nélkül, pusztá ténymegállapításként, s abban a nagyon pontos és határozott jelentésben, ahogyan az ősegyház idején értették. Nem „jámbor” (enyhén bárgyú mellékizzel), hanem kerekén, keményen, mozdíthatatlanul, külsőségeket kerülve, de ha arra kerül a sor, alkudozások nélküli nyíltsággal és bátorsággal: *Keresztény*. Dehogy „predikált” ő a detektíveknek! Egyszerűen, olyan természetesen, mint a maguk korának hasonló helyzetében az ősegyház „szentjei” tették, „megvallotta a Mestert”. Mert ő az az ember, akire „biztosan lehet számítani”. Ő az, aki nem ránt soha heveskedve kardot, de nem figyel soha a kakasszóra sem. Áll a helyén, ha csupán az iménti történet dátumát vesszük, maholnap fél évszázada. Külsőre nem sokat változott (ha például azokon a fényképeken nézzük, ahol fiatalon, családja körében látható); csak éppen a jelentősége, a szellemi súlya nőtt évről évre. Emberé, tudósé egyaránt.

Arról persze szó sem lehet, hogy valaha is „szobatudós”, ráadásul a típus „mintapéldánya” lett volna. Igazában többet volt úton, mint a szobájában; művei lefegyverzően gazdag anyagát legalább annyira gyűjtötte — kedvelt mai kifejezéssel — kint „a terepen”, mint könyvekből, régiekből meg újakból, és különféle jellegű közleményekből. Ismeri az országot mint a tenyerét; pontosan tudja, mi van; nem kevésbé pontosan, mi volt. Bármiről ír, „elsősorban mindig saját kutatásaira, tapasztalataira és eredményeire támaszkodik”, mint *A szegedi nép* (Gondolat, 1968) végszavában mondja. Tapasztalatokat szereznie, kutatnia, gyűjtenie sosem volt könnyű, nem rendelkezett hozzá különösebb fölszereléssel, személyzettel, apparátussal; jórészt maga vezette vagy szervezte, ami egy egész munkaközösség munkájának látszik abban, ami életművéből eddig könyvek, tanulmányok és szétszórtan közölt apró cikkek s adalékok formájában napvilágot látott, s aminek a bibliográfiája testes kis füzetet tesz ki. Maga a nagy mű azonban, sajnos, még kéziratban várja a jószerencsét. Pontosabban: a nagy mű nagyobbik része.

Egy kisebb része ugyanis, „a nagyünnepek hazai és közép-európai hagyományvilágából” *Karácsony, húsvét, pünkösd* címmel megjelent. Ez is, mint a szakrális néprajz területén majdnem minden, jóformán az utolsó pillanatban: mielőtt anyaga végleg elmerülne. „Jelen munka — olvassuk a mű előszavában — az esztendő szakrális hagyományvilágáról szóló, negyedfelezer gépelt oldalra tehető kéziratunknak kiemelt, de szervesen összetartozó része: az egyházi év legnagyobb ünnepeihez. Lényegében tehát a Jézus evangéliumi életétől ihletett ünneplő hagyománynak, családi devóciónak és közösségi, társadalmi kultusznak, továbbá a mindennapi élet liturgikus eredetű (paraliturikus) képzetkörének áttekintése. Mindenütt a néprajzi humanizmus szellemében iparkodtunk ezt a világot a maga felekezeti közeli (interconfessionalis), illetőleg népközi (interetnikus) változatosságában bemutatni, amennyire már és még lehetséges. A munka nagyon is megérett az aratásra. Pótolnia kell a szakkutatás egyenetlenségeit és hiányait. Meg kell örökíteni, amit a jozefinista papi szellemiség, továbbá századunk nagy gazdasági és világnézeti forrongása, végül napjainkban a II. vatikáni zsinat liturgikus újításai elmúlásra ítélték.”

A mű tehát kiérleltebb módszerrel, tágasabb szemlélettel beteljesíti a *Né-pünk ünnepei* (Szent István Társulat, 1938) közel négy évtizeddel ezelőtti úttö-

rését. Mert hiszen „az egyházi év néprajzának” megírása úttörés volt a javából, s maga a tudomány, a vallásos néprajz „még meglehetősen járatlan területe mind a néprajzi, mind pedig az egyházi tudománynak”. Hogy ma már valamivel kevésbé az: ezt elsősorban az úttörőnek köszönhetjük, s annak, hogy lankadatlanul tovább folytatta a pályája elején megkezdett munkát, amit — szokásos szerénységével — ma már csak „kísérletnek” nevez. Annyiban, de csak annyiban joggal, amennyiben az alapvetés is „kísérlet, elindulás” a többé-kevésbé kész épülethez képest (amely persze, akárcsak a gótikus katedrálisok, egészen soha nem készülhet el). Nem beszélve az anyagbeli gazdagodásról, ami majdnem négy évtized fáradhatatlan gyűjtő- és rendszerező munkájának köszönhető, az új mű többlete a *Népünk ünnepei*hez viszonyítva elsősorban „ökumenizmusa”, az a „felekezetközi” érdeklődés, mely a — meglehetősen szűkös — lehetőségek szerint (mert e téren az anyag nem túl bő) számbaveszi a többi hazai felekezet szakrális hagyományait is; továbbá az a „népközi” szemlélet, mely most már igyekszik — ismét csak a lehetőségek szerint — túltekinteni a *Népünk ünnepei*ben még programszerűen megvont határokon (hazai, katolikus, paraszti) és figyelemmel kíséri nemcsak a hazai nemzetiségét, sőt nemcsak a szomszédost, hanem a szélesebben európaiat is. Amiből persze igen sok, a néprajzon túlmutató — elsősorban a középkori európai kultúra változataiban is egységes jellegére utaló — következtetést lehet vonni. Többek között az irodalom, illetve az irodalmi élet történetére és összefüggéseire nézve is.

Kivált ha tudjuk, hogy Bálint Sándor ezeken a területeken nem kevésbé járta, mint a vallási néprajzén. Legújabb műve, a Klaniczay Tibor szerkesztette *Humanizmus és reformáció* sorozat ötödik köteteként, *Szeged reneszánsz kori műveltsége* címmel (Akadémiai Kiadó, 1975) nemcsak ékes bizonyossága ennek, hanem — az előző minden szabadkozása ellenére — példászerű földolgozása és bemutatása is egy város életének egy bizonyos történelmi korban. Valóban meglepően és meggyőzően bontakozik ki belőle „a végso tanulság: egy alföldi, törzsökös magyar város... hajdani műveltségének nem sejtett elevensége és gazdagsága”. Fölsejlik aztán az olvasóban egy további, ha nem is „tanulság”, de mindenesetre alapos gyanú is a könyv olvastán: hogy ez az „egy alföldi, törzsökös magyar város” nyilván nem egyedi tünemény, s — mutatis mutandis — ilyesféleképpen kell elképzelnünk, illetve dokumentálnunk többi középkori magyar városunk művelődését és műveltségét is. Mindenesetre magasabb szintűnek, mozgalmasabbnak és gazdagabbnak, mintsem korábbi köztudatunk vélte.

Bálint Sándor nem megy — legalábbis *expressis verbis* — ilyen messzire. Sőt még odáig sem — hacsak pár gyors, de lényeges utalásban nem —, hogy a szerzetes házak (domonkosok, mariánus, valamint obszerváns ferencesek és — legjelesebbül — premontrei apácák) művelődési-irodalmi jelentősége mellett bővebben foglalkozzék a város úgynevezett „literátus” rétegével és értékelje ennek fontosságát; főcélja, mint mondja, „a dokumentáció: Szeged literátus fiainak bemutatása, illetőleg fősorolása”. Ez a dokumentáció azonban minden kommentárnál többet mond. Bizonyítja azt, hogy Szegeden is volt ilyen réteg; s ha egyszer volt, akkor magával hozta, illetve hordozta Szegeden is azt a „deák műveltséget”, amely a középkor vége táján már az anyanyelvet is egyre inkább beemeli az írásbeliségbe.

Hogy a *Szeged reneszánsz kori műveltsége* milyen fontos és útmutató könyv, az remélhetőleg az iménti néhány jelzésből is kiviláglik. Hogy milyen úttörő vállalkozás volt a maga idején a *Népünk ünnepei* és milyen gazdag összefoglalás a *Karácsony, húsvét, pünkösd* (a két dátum, 1938 és 1973 közé eső művekről, köztük például a *Szegedi szótárról* nem is beszélve): a főtiek talán erre is föl tudták hívni az olvasó figyelmét. A tudománynak természetesen ez a legfontosabb: a mű és eredményei. A kortársnak azonban, akár barát, akár tanítvány, talán még ennél is fontosabb a személyiség, aki a mű mögött áll. Oly tapintatosan szerény emberséggel, hogy már-már eltűnni látszik a mű mögött. Amely mögül azonban mégis kisugárzik nyájas humanitása, bölcs és mély embersége, a szó teljes értelmében vett *igazsága*.

DOKUMENTUM

KRIZA JÁNOS ÉS A KORTÁRS ESZMEÁRAMLATOK

EGY SZIMPOZION KRÓNIKÁJA

Kriza János nevét elsősorban a Vadrózsák című székelv népballada és népese-gyűjtemény fémjelzi, amely 1843-ban jelent meg. Hogy irodalomtörténetileg mi volt a jelentősége ekkor már a népköltészetnek? Erdélyi János még ugyanabban az esztendőben azt írta az Akadémiának, hogy úgy tekinti „a népköltést, mint egy nevezetes adatot valamely nép szellemi állapotja, de különösen a képzelem és kebel misége ismeretéhez, továbbá mint egyik factorát a nemzeti költészetnek”.

Az elmúlt évben a nagy folklorista halálának centenáriuma emlékezve az MTA Néprajzi Kutató Csoportja és a Magyar Néprajzi Társaság háromnapos plenáris ülést tartott. A szimpozion azonkívül, hogy a neves gyűjtő és esztéta szellemi arcképét jelentősen gazdagította, a mai magyar néprajzi kutatás magas színvonalát is igazolta. Az összehasonlító folklor, a zenetudomány, az irodalomtörténet példáulan egészítették ki egymást s világították meg több oldalról a kort, amelyben Kriza János élt és alkotott. Egy rövid krónikában nehéz lenne teljességre törekedni s úgy összefoglalni a húsznál több előadás és a számos hozzászólás tanulságait, hogy teljes kép kerekedjék. Csupán a fontosabb mozzanatokra szorítkozhatunk, mondjuk így: az újdonságokra, amelyek leginkább jelzik: van még bőven tennivaló, s hogy a kutatások komoly meglepetéseket tartogathatnak a jövőre. Sokszor éreztük egy-egy téma vitatásánál: mélybe dobott kő ver hullámokat — látványosságok nélkül. S ami a legörvendetesebb: fiatal néprajzkutatók szép számmal „derékig állnak” ebben a hullámvásban. Az ő feladatukat fogalmazta meg *Filep Antal*, amikor Kriza egyik mondatához: „Jó remény fejében csináljuk az adósságot, nem tudom bizonyosan, képesek leszünk-e megfizetni is”, a következőt fűzte: „Pedig mi vagyunk örökre az ő adósai.” Ugyanezt fogalmazta meg *Szabó T. Attila* kolozvári professzor is. *Ortutay Gyulán*ak küldött levelében, a jubileum alkalmából: „Kívánom, hogy a most kezdődő második évszázad élő és ezután születő kutatói ne legyenek méltatlanok az elődök-höz, s ne főképpen az úttörő mesterhez”.

Filep Antal, rögtön az ülészak legelején felolvasott dolgozata pedagógia-történeti újdonságokkal lepett meg, s ha szabad ezúttal is ökömenéről beszél-ni: egyháztörténeti különlegességekkel. Nevezetesen az erdélyi unitáriusokról szolt, akiknek „kevessé és pontatlanul ismerik napjainkban is az európai művelődés-történetben betöltött jelentős szerepét”. A pedagógia-történeti részt nyugodtan nevezhetnénk *Mészáros István* könyve (*Népoktatásunk 1553—1777 között*, Pedagógiai Közlemények 14.) kiegészítőjének. *Filep* ugyancsak visszautalva a XVI. századra, kimutatta a folyamatot az unitárius egyház pedagógiai tevékenységében, és statisztikailag alátámasztva kijelentette, hogy Krizáék iskola-fenntartó működése ma is tiszteletet ébreszt, hiszen az „50 ezernyi kis közösség, amelyik lényegében nagyon szerény anyagi teherbíró képességű volt, egy főiskolát és 3—4 középiskolát tartott fenn. A korabeli viszonyaink közt ez óriási szám. Akár a protestáns, akár a katolikus iskolarendszerrel vetjük egybe, imponáló.” Hogy maga Kriza, mint unitárius püspök és tanár mit tett „az iskolai kedv fokozásáért”, *Filep* az alábbi adatokkal igazolta: „Krizá és egyik tanártársa alapította Keresztény Magvető rendszeresebben közzt az oktatás, nevelés értékeit hangoz-tató prédikációkat. Nagy terjedelmet szentelt a folyóirat a pedagógia, iskolaügy elvi, szervezési, tervezési problémáinak. E témakörben olyan kiváló munkatár-sai voltak, mint maga *Brassai Sámuel*...”

Kriza közéleti szereplésének méltatását *Kovács Lajos* kolozvári unitárius püspök (Krizá utódja és dédunokája) folytatta azzal, hogy a tulajdonában lévő forrásmunkákat idézve bebizonyította: a neves tudós etikai meggyőződésből cse-lekedett mindig, a néphez és a haladáshoz pártolva kezdettől fogva. Utalt *Jakab Elek* életrajzi munkájára, amelyben az áll, hogy a humanista Kriza a „mun-kásosztály emelését, a szabadságot igen fontosnak tartotta”. (Megjegyezzük: a korabeli angol unitárius gondolkodás ilyen témájú műveit szép számmal lefor-dította, s így — ugyancsak *Jakab* szavai — „oly eszmevilággal gazdagította a

magyar irodalmat, mely egészen új, eredeti...” Tudtunkkal eddig ez a hatás irodalmunkban kidolgozatlan.) Kovács Lajos a *Vadrózsák* gyűjtőjének jellemét elemezve elmondta, hogy hiányzott gondolkodásmódjából a szűkkeblű felekezeti-ség, a rideg formaiság. A „keresztény türelmet és minden ember testvériségét” tanította s igazolta életével. Nem ismerte a „nemzeti elfogultságnak, fölényességnek és egyoldalúságnak az árnyékát sem”. 1866-ban Arany Jánossal közölte véleményét egy, a román népköltészetből kiválogatott és magyarra fordított gyűjteményről: „En... a román népköltési gyűjteményt kiadandónak tartom, még azon esetben is, ha az ily népköltemények csak prózába lennének fordítva, mert így is szellemi nyereségnek, nemzeti irodalmunk gazdagodásának ítélném azt, hogy a gondviselés által nekünk egy hazába, egy nemzet-családi életre rendeltetett népnek egész gondolat- és érzés- és akaratvilágával módunk van megismerkedni...”

Szorosan ehhez a kérdéshez tartozott T. Erdélyi Ilona tanulmánya. (Az észak-európai balladaköltészet jelentkezése hazánkban), amelyben párhuzamot vont Erdélyi János, Kriza, illetve Bartók szintézisre törekvő módszere között, a nemzeti értékek megismerése — az önmegismerés érdekében: „Erdélyit — miként Bartókot is — amikor a magyarországi népszakadék és a magyar nép költészetének és zenéjének megfeleléseit... kereste, nem a kuriózum hajhászása vezette, hanem a nemzeti önismeret igénye, és azzal összefüggésben a horizont kitágítása. Ahhoz, hogy magunkat jobban értsük, szükséges más népek szellemi világának: dalainak, zenéjének megismerése. Különösen érvényes szomszédaink vonatkozásában: a Duna-völgy népeinek megismerése, akiket ugyanaz az éghajlat, nap nevelt és ugyanaz a százados sorsközösség formált, mint minket, tehát dalait, zenéjüket is. Erdélyi János a szabadságharc utáni nehéz években sem az ellentétek szítására buzdított, hanem — Bartókhhoz hasonlóan, őt anticipálva —, a Duna-völgy népeinek közös hagyományára, természeti, éghajlati adottságaira hivatkozva sürgette egymás és ezen keresztül önmagunk jobb megismerését, ami a megbékélés, az összefogás első lépcsőfoka lehetett volna.”

A kortárs eszmék kifejtésében úttörő jelentőségű volt Pócs Éva előadása. A cím: *Ipolyi és a Magyar Mythologia* először nem sejtetett semmit. Néhány mondat után azonban kiderült: a kutató nézőpontot változtatott, s ebből szemlélve az eddigi Ipolyi kritikák alapos korrekcióra szorulnak. Megéri ennél a témánál hosszabban elidőzni! Először is azt a kérdést említjük, ami sokunkban felvetődött, főleg azután, hogy megjelent Diószegi Vilmos szerkesztésében *Az ősi magyar hitvilág* című munka: lesz-e valaha is egy igazi magyar mitológia? Pócs Éva tárgyilagosan válaszolt a kérdésre: most már tudjuk, hogy nem. Szerinte ez eldőlt akkor, amikor Róheim Géza, Ipolyi munkájának második megjelenése után elhatározta, hogy „új Ipolyit fog írni”. Amit ifjan fejébe vett, felnőtt korában „megvalósított”, megírta *A magyar néphit és népszokások* című könyvet, végleg eldöntve a kérdést. Ami az új nézőpontot illeti, az alábbiakban részletesen ismertetjük a vonatkozó részt az előadásból: „Nyilvánvalóan nem lesz magyar mitológia, legalábbis a múlt századi mitológusaink által vizsgált értelemben nem, és valószínűleg nem rajzolható fel az ősvallás akár egy körülhatárolt korszakának megbízható képe sem, annak ellenére, hogy különösen a legutóbbi két évtized sok vallástörténeti emléket tárt fel... De már a jelenségek múltbeli összefüggései, vagy éppen rendszere a jelenből visszanyúlva nem rekonstruálható, középkornál régebbi források lényegében nem állnak rendelkezésünkre — tehát a századforduló óta éppen egyre távolabb kerülünk az egykor oly hön áhított magyar mitológia reményétől. Gazdagodtunk viszont a jelenben megismerhető jelenségek, és ezek összefüggéseinek feltárásában. A *szintézis a magyar népi hitvilág jelenségeinek elemző feltárása kell hogy legyen, megvilágítva a jelenségek összefüggésének szabályait, beágyazva Európa népi hitvilágába*, amely egy állandóan változó, rendkívül heterogén elemekből létrejött halmaz... Erre a kérdésre tulajdonképpen már Ipolyi is olyan értelemben felelt, ahogy később Róheim is, és ahogy mi ma felelhetünk. Hiszen mint Diószegi Vilmos... találoán kijelenti, Ipolyi könyve »szellemi kultúrának első elemző összefoglalása, amelynek modernebb változatával a magyar népraiz még napjainkban is adós«. Mindezek előrebocsátása azért volt fontos, hogy megértsük: „A megírni kívánt mitológia magában rejti — egyek mellett — a korábban hozzáférhető, valamint saját gyűjtésű és másokkal gyűjtetett néphit, népszokás, monda, szólás, stb. anyag gazdag tárházat, amelyet nem intézhetünk el

azzal az Ipolyival kapcsolatban általában emlegetett közhellyel, hogy adatanyaga jól használható, ha eltekintünk a téves összefüggésektől, amelyekbe ágyazódik. Mert ezek az összefüggések... nem is mindig egyértelműen tévesek... valóban tévesek ott, ahol anyag nem állt rendelkezésre, ahol befolyt a való őr talált." Például: „Nem található a magyarságnál emberáldozati nyoma... megteszi tehát Ipolyi a magyar néphit szerint hétéves korban elvitt, táltosságra kiszemelt gyermeket feláldozott gyermeknek.” Más a helyzet, amikor „az Ipolyi korában létező, általa ismert, gyűjtött jelenségek beleillenek az általa feltételezett mitológiába, tehát ahol adatait átértelmezés nélkül, eredeti jelentésükben és összefüggésükben hagyva mutatja be és keresi kapcsolataikat, helyesebben párhuzamaikat. *E párhuzamokkal kapcsolatban hangsúlyoznunk kell azt a tényt, amelyben Ipolyi alapvetően különbözik ősvallásunk többi kutatójától;* éppen azt, amiben már sokszor elmarasztalták. Csengerytől kezdve napjainkig más-más hangsúllyal —, hogy bár ismerte a finnugor nyelvrokonság tényét, sőt, figyelembe vett több mitológiai munkát, finnugor adatai kis helyet foglalnak el számtalan egyéb párhuzama mellett, ily módon összehasonlító módszere hibás, tehát nem vezethető helyes eredményre: a magyar mitológia finnugor vagy uraltáji mitológiaként való rekonstruálására.” Pócs Éva ezt a módszertani hiányosságot nagyon pozitívan értékelte, s ha alaposan átgondoljuk, amit ezután mondott, aligha fér kétség a kritikai módosítás szükségességéhez: „Ipolyi az egyetlen ősvalláskutatóink közül, aki a preconcepció egyik nyújtól mentes volt. Csupán azt tételezte fel, hogy volt magyar ősvallás. Attól a kérdéstől függetlenül, hogy ez rekonstruálható-e és hogyan, az bizonyos, hogy a finnugor nyelvrokonság... tényére alapozott összehasonlító módszer... sokkal inkább vezethető volna téves eredményekre, mint Ipolyi módszere. *Ipolyi nem keresett kapcsolatokat, genetikus kapcsolatokat sem finnugor sem más népek anyagával...* s ily módon nem kötődve valamilyen preconcepció által kiválasztott nyelvhez vagy néphez... az anyagát egy az egyben vizsgálja, s tényleges összefüggéseiben állítja élénk. Ilyen esetekben, a funkcionálisan helyesen értelmezett anyag párhuzamait keresve általában a párhuzamok is a valóságos összefüggéseket: funkcionálisan vagy akár genetikusan is rokon jelenségek képét mutatják, vagy ha nem is azt... egy-egy ötlettel, megsejtéssel helyes irányba mutatnak.” Itt felemlítette példának a boszorkányról szóló fejezetet, amely sok példát tartalmaz. Mint új szempontra még, az alábbira is felhívta a kutató a figyelmet: „Azt hiszem, sohasem figyeltünk kellőképpen: ahol (Ipolyinak) módja van rá, a hiedelmek funkcióját is árnyalva rajzolja meg”. Példa a *Mythológiából*: „A népünknl máig házanta gyakorlott rostaforogtatásról, — mely sokhelyt még minden más jelentés nélkül, csupán mint a cselédséget a lopástól visszatartóztató, sajátlag pedig a babonában megerősítő eszköz dívik...” Ezek után Pócs Éva programként jelölte meg: „Szinte önként kínálkozik Ipolyi adatainak funkcionális szempontú egybevetése a XX. században gyűjtött hiedelemnyaggal”.

Előadásának egészéből következik: a népi hitvilág további feltárása nélkülözhetetlen. Amit ő már meglévő anyagnak nevezett, sokban gazdagítható. Ha pedig tudjuk, hogy Bálint Sándor kéziratban lévő teljes magyar szakrális néprajza az új Ipolyi kutatást is meghatározhatja, művének minden sorát máris *gazdagodásnak* tekinthetjük.

A hallgatóság nélküli népköltészetéről *Andrásfalvy Bertalan* beszélt, jelezve egy új lehetőséget a folklór-elméletben. Erről a témáról a nemzetközi kutatás még nem sokat tudhat s bár Andrásfalvy komplex módszerrel — nyelvészet, lélektan stb. bevonásával — magyarázta érveit, nem volt meggyőző. Megérné a kérdés további fészegetése, mert esetleg sok minden kiderülne a gyermekvilág és a népköltészet kapcsolatáról, a nyelv lélektanáról is.

Erdélyi Zsuzsa előadását legújabb gyűjtése tanulságainak szentelte. Többek közt megállapította: az archaikus imádságok fontossága, hogy „távoli hangokat, messzi rétegeket hordozva, a nemzeti költészetéről is hírt adnak”. Szerinte a paraliturgikus szövegek jól beleillenek abba a múlt századi koncepcióba, amit Erdélyi János kimondott, és amit Kriza is vallott: „Van az irodalmon kívül más is, a néplélek tudomány”.

TÓTH SÁNDOR

VÉGE VAN

Írta EGRI CSABA

Búcsúk, búcsúzások. A végső búcsú éjszakái. A végső búcsú is éjszaka.

Sándor ezen gondolkozott. A befejezett, lezáró mozzdulatokon. Amikor a búcsú nem elkészítés. Nem vizionlátásra. Hanem véglegesség.

Az elköltözés... az elköltözése is befejezés. Sándor négy évig élt egy családnál. Idegenként ment hozzájuk, mégis úgy élt ott, mint hozzátartozó, testvér. A család egyik gyerekét tanította, s ezért hálából, amíg a lakása elkészül... Nem, ilyen nincs. (Csak dadogni tud róla.) Ez több mint hála. Mindenki idegen, és mégis... A reggeli felkelések, beszélgetések hangulata. Igen, a hangulat... a védettség. És miután elköltözött tőlük (Megunták? Összeveszték? Úgy ment el, mintha szökne. Az asztalon hagyott egy köszöntő levelet). És miután elköszönt tőlük (Kudarcs? Vereség? Így természetes? A maga életét kell élnie? Nincs örökös vakáció), többet nem tud örömmel visszamenni. Mert megsérült valami. Véget ért valami. Ahol testvér volt, ott már nem lehet kedves ismerős.

Sándor képtelen szabadulni a befejezettség gondolatától.

Ott kell meghalni a pusztában. Beválatlan ígéletben. Csalódottan.

Vagy meg lehet halni egy hegytetőn szorongató látomásban, megpillantva azt a földet, amely már másé, a holnapi nemzedéké.

Sándornak alakok, történetek jutnak az eszébe. Olvasta? Hallotta? Vele történt?

Kétségtelen, hogy átélte. Valóságos emlékforgatag.

Irén döcögő járással, bebugyolált lábát rejtegetve, mindig bokáig érő kabátban. Nyáron is úgy öltözik, legfeljebb könnyebb, de hosszú, hosszú kabátban-köpenyben.

— Éveken át vártam haza a bátyámat. A legkülönbözőbb híreket kaptam róla. Hogy tífuszos lett. Hogy lelőtték. Aztán, hogy látták egy teherautón. Olyan is akadt, aki azt mondta, betegen került el tőlük.

Én álmodozó voltam... majd a legkisebb öcsém is meghalt. És akkor értettem meg igazán, hogy a bátyámat is elvesztettem.

Tusnádiné mindig vidáman érkezik, kipanaszkodja magát, aztán elégedetten elmegy.

— Mióta meghalt a férjem... Nincs mellettem senki. Vége mindennek. Kenhetek én már magamra bármennyi rúzszt meg krémet, megöregedtem, egyedül maradtam... Nagyszerű ember volt a férjem. Művészlélek! A zenéről meg a fizikáról beszélt. Csuda dolgokat ismert, csak nem volt szerencséje. Nem tudott karriert csinálni. Pedig úgy beszélt a fizikáról meg a zenéről, olyan bonyolultan, olyan gyönyörűen, hogy mások nem is értették.

Mozdulatok, integetések, a búcsú lezáró gesztusai.

Iván a színpadon. Cvikkerrel és szalmakalappal. Párbajozni készül. Semleges dolgokról beszél a szerelmének. Igyekszik fesztelen, felszabadult lenni. Egész viselkedése palástolás, leplezés. Váratlanul kávéét kér. Micsoda kínos tapintat! De ahogy a kalapját tartja... egészen biztos, hogy meghalni megy.

Sándor könyvügnök volt. Mennyi, mennyi utat bejárt. Hány találkozás, elkészítés. És hány búcsú.

Állomások, kifutópályák, országutak!

Heiner külföldön született, hazajön, de már csak az apja sírjához érkezik. Az apja nem akart találkozni vele. Úgy halt meg, hogy soha nem látta a fiát. És a huszonnyolc éves fiú ott áll a sírnál. Idegen országban, idegen emberek között.

Irmus halála. Mindössze nyolcan voltak a temetésén. Néhány ismerős, egy-két távoli rokon. Csupa közönyös ember.

Irmus öt országon át menekült. Azt kérdezte egyszer Sándortól:

— A vándorok is hazaérnek? Mikor lesz a vándoroknak hazájuk?

Else azt mondja magáról, hogy meztelen életű. Ő már hazaért. Meglátta az alkonyati várost, ahová annyira vágyott, ahová anyjával együtt szeretett volna eljutni. Fekszik az én anyám a dermedt füst ege alatt — írta Else. Néhány év múlva ő is meghalt. Sírja egy dombon. Előkelő szállodák szomszédságában.

És a még mélyebb, régi éjszakákból felemelkedő búcsúk. Megmásíthatatlan szavak. Az elvégeztetett hangulata.

Gamálielt nem díszes ruhában temették el. Elvetette a hivalkodó temetést. Nem kellett neki drága kenetek sem. Vászonzlepelbe csavartatta magát. A vászonlepel neve: útiruha.

És amikor a király gyászolja az elveszettet, beborítja palotáját gyászfátyollal, mintha az eget borítaná be. Kioltja a fényeket, megmezteleníti lábát, ledönti trónusát, majd eltávolítja biborának szegélyét. Így gyászolja a király az elveszettet.

Aki az Ember Fiának nevezi magát, ő is, még ő is búcsúzik.

Már korábban is beszélt a szenvedéseiről: Szomorú az én lelkem mindhalálíig. Aztán a búcsújánál a tanítványainak valami ilyesmit mond: Utoljára vagyok így veletek.

De lehet másképp is. Mintha... mintha Simon ott ülne a fotelban, és Glasgowról beszélne, vagy a készülő könyvéről... mintha ott lennének Ilonával együtt: Emma a legújabb verseit olvassa, aztán Simon kávéfőz... mintha ott lennének, a hangulatlámpák és a rengeteg könyv között... Sándor újra elolvassa a gyászjelentést. Milyen jó lenne azt hinni, hogy tévedés.

Lehet derűsebben is.

— Most már egészen biztos, hogy meghalás következtében fogok eltávozni erről a földről — mondja Ottringer, miközben megigazítja kedvenc piros sálját.

Sándor, ha magára marad, egyre jobban átéli azt a pillanatot, amikor nincs tovább. Amikor vége van.

Olyan nehéz elmennie a Deák tér felé, ahol egykori tanára lakott.

Egyszer a barátaival együtt meglepetésszerűen akarta meglátogatni. Csak a kórház nevét tudta, az osztályt nem. Hiába keresték, nem találták. Aztán nem érték rá, csak terveztették, hogy a megszerzett jó címen felkeresik. Nem sokkal később értesültek a tanár haláláról.

Sándor nem mer elmenni a szülői házhoz sem. Mást küld maga helyett.

— És vannak-e dáliaik? Megvannak még a dáliaik a kertben?

— Nincs ott kert. Szörnyen kopár az egész udvar — mondja Krisztina.

És miért nem tudja felidézni a Bocskai utat, naplementekor? Vagy a Feneketlen tó felett az eget? Azt az elbírhatatlan vágyakozást. Képtelen rá. Pedig se nem kiégett, se nem csüggeteg.

Talán a bizakodásból veszített? Vagy a ritmusból? Taktustalanabb lett az élete? A lelkesedés dallama változott meg?

Olyan más. Másképp elmondhatatlan, mint eddig. Másképp kifejezhetetlen. Csak annyit tud mondani: annak az érzésnek — érzés egyáltalán? — ott van a helye, ahol a fájdalom és a megnyugvás összeér.

És még hány búcsúra kell Sándornak felkészülnie.

— Hogy lehetsz ilyen pesszimista harmincéves korodra? — kérdezi Judit.

— Miért vagy szomorú? Hiszen anyád még él!

Kiáltások, sikolyok, kallódó szavak az éjszakában. Hangok az évek messzeségéből.

— Félek, hogy hideg lesz. A hidegtől félek a legjobban. (Szürke kendő, pergamenszerű arc.)

— Halál ellen megbátorítónk. (Gályarabok, irgalmatlan örök, beláthatatlan út.)

— Tudom, hogy menthetetlenül beteg vagyok. (Keskeny előszoba, egy mankó a sarokban.)

Mi segít? Korlátlan ég. És mégis valami véges kell. Nem áttűnés, átúszás, hanem határozott lezárás.

Amit elfelejtettek az emberek, megőrzik azt a csillagok?

A tárgyak, mint tanúk. A tárgyak titkossága.

Egy ismerős kapu, egy kerti pad otffelejtett esernyővel, egy elnémult rádió, egy heverő összegyűrt párnákkal...

És egy erkély. Magasan, ahonnan látni lehet azt az utcát. A hegy felé emelkedik. A lámpasor mutatja az éjszakában. Sándort váratlanul éri... nem számított erre a látványra... esik az eső... az esőben is kinn marad az erkélyen...

— Ott laktam. Arra volt az én otthonom.

Malom a pokolban...

Vörösmartyt diákkoromban szorgalmasan tanultam. Sokkal szorgalmasabban, mint Petőfit, mert sokkal kisebb élvezettel. Petőfin egyszerűen átfutottam, mint egy hajnali mezőn, frissen, nagy erővel, hosszan bírva a szellemi talpak emelgetését, s a végére érve megálltam, sarkon fordultam, elbámultam: hogyan lehet ez? Megadta magát, világát s természetét kiteregette; hiszen ez a róna végtelen! Hát átfutottam? *Mit* futottam én át?

Vörösmartyban fölbuktam, gondolataiba, képeibe belebotlottam, s félreértve vagy egyáltalán nem értve, rendszeresen eltévedtem benne. Pedig nem volt se ligetes, se bozótos; valahogyan a sugárzó napja állt mindig alkonyati nívón, és ez az árnyékait különös életre keltette. Karsztos volt a talaja, s jártamban elem meredtek izzadó, sima dolomit falai. Hogy megmásszam, arra gondolni se mertem... Nem futásra, küzdelemre kényszerített. Petőfi volt nekem *a* költő, de nem a társam. Ő volt a törvény, de nem a tűzmeleg. Vörösmarty a misztérium tudója. Nem fejtették föl, nem tudták ér-

telemmel kikezdeni. De aki hozzá-nőtt, hozzá érlelődött, annak egészen megnyílt. Akkor végigvillant művén a teljes emberi sors. Nagydiák koromban, Nógrádban értem utol.

Egy nyári napon, kora reggel megindultam a keskeny, homokos gyalogösvényen, hegynek fölfelé. Pálmalevél nagyságú páfránylombok hajoltak az útra, ujjnyi vastag szárazakon. Jó mélyen bent jártam az erdőben s meg kellett állnom, akkora csend fogott körül. Itt-ott gyengén surlódtak az ágak, távol fakopács hasogatta egy fa kérgét. Szerencsére, ha az embernek nagy gyönyörúsége van, kiszorulnak belőle a gondolatok. Ilyenkor vesszük észre a dombon álló jegenye csúcán a méltóságos lengést, amitől még mozdulatlan marad a törzs. A szilvahéj hamvasságú bükköket, meg a napfény aranyával ki-pontozott gombát, ibolyát, avart. S belül magunkat: szoros kötéseink kioldódnak, s vitorláinkba kap a csönd, az egyedüllét öröme, meg a látvány.

Valahol ütemes kotyogást hallottam. Mintha lompos testtel közelednék valaki, s húzná maga után a

grabancát. De a kotyogásban szabályos szünetek álltak be, a zaj állandósult. Talán ruhát mángorolt valaki? De hol, hogyan? Nincs itt egy szemernyi víz sem. Megindultam a hang irányába. Korhadt korlát zárta el az utamat, meg egy figyelmeztetés: itt szakadék húzódik, tessék vigyázni. Odamerészkedtem egy kiugró, lapos, réteges sziklára s lenéztem. Alattam vagy húsz méteres szakadék. Főnt még keskeny sziklás, lefelé kiszélesedett, lent már sötétben csillogó csarnok, melyből minden irányban szűk utak ágaztak el. A mélyén erős sodrású, tán megáradt patak folyt, eltűnt egy kátránytetős, deszkából összetákoltt famalom alatt, majd ismét előtűnt. Forgott a malom, két nagy, vasalt szekérkerék közé erősített falapokat merítgetett a vízbe, hevesen csapkodva, ütemesen nyikorogva.

Ember sehol. Fölbukott a vízből egy rongybaba, mely beleakadt a kerék vascsavarjaiba, fölbukott az agyonázott bohóc, szétvetette a karját, odaütődött a vizes sziklához, nagyot freccsent s elmerült.

Forgott a malom. Az erdő szépsége egyszerre megkövesült. A napot mintha az égre szögezték volna; nem lesz többé alkonyat? És lent ez a kastély méretű, tágas sziklavájat, ki tudja milyen messzire nyúlik a föld alatt? Ember sehol, csak ez a kegyetlen, fémes, tiszta vízzuhogás. Mi történt?

Vázlat az őszre

Temetőben halkul úgy az ének,
ahogy bennem a nyár.
Fázom.
Dúdereg a föld is,
törékeny hajnalokról álmodik,

Vörösmarty malma nem forgott, nem várt békés szelekre, vize nem csobogott, hanem *zuhogott*. Nem patak ömlött bele, hanem áradásnyi víz, vér vagy gonoszság. Verssorában ezer malmot zuhogtatott, Bosch örületes, pontos és pokoli üzemszervezése szerint, egyetlen Malom-Mű-be kapcsolva.

De ez az *egy itt* onnét való. Hogy most senki sem nyüzsög körülötte? Nem forgat embert tűz fölött? Nem teljesít be Dante-i kínokat, nem halat Blake-i nyöszörgést? Ez a csend, ez a mérsékelt üzemelés *most* meggyőzőbb. Tudom, hogy a víz kotyogása tulajdonképpen a zuhogás hang-álcája. A bohóc sem véletlen, hanem a semmi megtévesztő jele.

Figyeltem a kövön egy éles árnyéket; mozdul-e, múlik-e a délelőtt, fönt valóban megállt a nap?... Nem, nincs a pokolban semmi rendkívüli, mert egy rend van, s minden ebben az egy rendben van; csak az történik, hogy a valóság váratlanul és örökre megreked és monotonul ismétlődik. Hogy maga a változás hal meg, és ami hiány, megmarad hiánynak. Aki nincs itt, soha nem is jön el.

Megállt lent a malom. Valaki visszhangosan füttyörészni kezdett. Vasak koccanását hallottam. A bükklevél árnyéka lassan a szikla pereméhez ért.

Vasak koccanása

bezárkóznak a fák,
karjukon haláltáncot
jár a végtelen.

Titokzatos szív borul fölénk.

Életünk **EGYETLEN** lépését
kíséri ez a csend.

FAZEKAS RITA

PÁLOS ROZITA VERSEI

N e h é z

emlékeim virágzó liliomok
színük
húsba égetett fehér

jelenidőm hamujába roskadva
kérdeszlek

Anyám
miért iparkodtál úgy a halállal
miért volt annyira terhed a gond
mit okoztál

árvaországod én
itt maradtam

szenvedésre kitalált szárnyaid
nem találok
se a jónyelű kiskapádat

Anyám
nehéz
e felravatalozott létezés
nehéz

Anyám tavaszban üldögél

trónuson ülsz: a kis-széken

öledben szalmakosárnyi
színarany pihe-pamacs
7 ruca fürdök a napban

fagyökér ujjakkal simogatod
a megszületettség meleg titkát

a lepkeszárny ütötte lég
violák egébe kóstolt
hogy boldoggá avasson téged

tündöklő lelkiismeretruháért
amit szemed meleg havában kimostál

ünneplős mindörökre

Mostanában

a holtak hófehér hiánya
az élők imába göngyölt hiánya
egyre növekszik

valami kozmikus seben keresztül
átfúrva a napszakokat
az évszakokat
felfedezni

az eloldott zúrzavar mélypontján
a csend és hallgatás
teremtő fúzióját

melynek fényében felragyog
a szeretettől ünnepi sereg
tűzben játszó hárfásaival

Reggeltől — estig

bárhova lépek
mint azok a régi képek
rámnéznek
mulasztásom kínzó képletei

a megoldás kövekké törve
reményem akár a pelyva
könnyörgésem akár a füst

menekülőben
az élet és halál súlyaitól
rettegek

a szegények nyomorától
a gazdagok nyomorától
a rabok nyomorától
a száműzöttek nyomorától

az öregek nyomorától
a betegek nyomorától
az elhagyottak nyomorától

a hitetlenek nyomorától
a hívők nyomorától
olts el engem ég
ha nem könyörülsz rajtam olyannyira
hogy ne féljek lábam elvesztésétől
kezem elvesztésétől
szemem elvesztésétől
időm elvesztésétől
az emberek elvesztésétől
a magam elvesztésétől

a műszakok tizenhat órái alatt

NAPLÓ

MAGYAR FERENC KÖSZÖNTÉSE

Csöndes ember: sosem szerette az ünnepélyes szavakat, az alakját megvilágító élesebb fényt; kerülte a dicséretet és utálja a hízelgést. Akármilyen szépen — a Mikszáth-i, Móra Ferenc-i elbeszélő hagyomány mézédességével — tudja ejteni a szót: mégsem a szavak, hanem mindig a tett embere volt. Igaz: sosem a látványos tetteké. Szeret elbújni az eredmény mögé, amit többnyire szívós, türelmes, néha keserves munkával hoz létre, hogy őt magát ne is, csupán az eredményt lássuk, mintha magától termett volna. Vagy mintha mások teremtették volna. Csak aki éles szemmel figyel, veszi észre egy-egy bajusz alatt bujkáló jóleső mosolyban a jó gazda örömét, hogy lám, ez is beérett, ez is sikerült. Ilyenkor a mosoly fölött a szem már máshová, tovább tekint, a következő föladatra. S a gondolat is féllábbal előbbre jár már: kimódolni egy következő fontos lépés lehetőségeit. „Lépjünk egyet” — mondja magában, kedvelt szavajáráásával. De sose lép és senkit sem lépét vaktában. Ki-kitapintja a talajt, a szilárdságát, a teherbírását, a biztosságát. Ha vet, sose sziklára; inkább három-négy szántást rászán, mint hogy csak egyetlen mag is elveszék. Tudja, hogy nincsenek végtelen tartalékaink; nagyon kell vigyáznunk arra, amink van, hogy legyen mit tovább adnunk azoknak, akik utánunk következnek. Azt is tudja, hogy ha csak egy zsáknnyival többet ad tovább, de kipróbált, tiszta, termő, jó magot, az már nagyon sok. Akkor is, ha súlya majd csak később mérődik le az időben. Mert hiszen ősrégi dolog, hogy a mutatóanyag herdalásokat több figyelem és taps szokta kísélni, mint a szemekint való gyűjtés kitartó, józan, derekas munkáját. A jövőnek azonban mégiscsak a derekas gyűjtők dolgoznak elébe. S ezek persze nem érnek rá ünnepelni.

Időnkint azért magunknak tartozunk vele, hogy ünnepeljük őket. Hogy megfogjuk a kezüket, ha többre nem, egy hosszú, erős, baráti kézszerítésre. Amiben köszönet is van, elismerés is van. Egy szemvillanásnyi hála, amennyi a szerelmes férfiembernek jár: amennyi még jólesik, még nem feszélyez. Leülni vele, csöndesen számba venni, ami „történt”. Úgy, mintha az ő munkája benne se volna; pedig tudjuk mindannyian, mennyi munkája van benne. Férfimunka, csöndes munka, kemény munka — jó mulatság. Dúdolni lehet rá, tűnődő baritonban, azokat a régről hozott, tiszta, paraszti magyar dallamokat. És szólni két dallam közt a gyerekkori rétekről, gólyahíres tavaszokról, csípős ősökről; aztán karácsonyokról, mikor leesik a hó, elhallgat a malom, befagy a patak, s beállit didergő vándor köszörűsök képében a Szent Család...

Magyar Ferenc hatvanéves. Némely esztendő, a történelem némely korszakaiban, legalább duplán számítanak. Az a hat évtized, amit ő megélt, e duplán számítottok közé tartozik. Volt, akit összetört; volt, akit kilúgozott; volt, akit megrontott vagy megörölt. Ő deresezőn is megmaradt annak a nagy terheket vállaló és elbíró férfiembernek, akivé már fiatalon edződött. Bölcsnek, aki a szívét is megőrizte; népbe gyökerezett egész embernek; vállalt ügye jó gazdájának, akinek az egyre nagyobb felelősség sosem egyre nagyobb hatalmat jelent, hanem mindig egyre körültekintőbb szolgálatot.

Sosem pazarolt mást, mint másokért az emberségét; de ez az egyetlen pazarlás, ami ezerszeresen megtérül.

A hatvanadik esztendejébe lépő Magyar Ferencnek erőt, egészséget és Istentől bőséges kegyelmet kíván jó munkája jó folytatásához testvéri barátsággal és szeretettel a

Vigilia

VERSESKÖNYVEK

Milyen is a költő sorsa? Hogyan tud újra meg újra fölülemelkedni életének kínzó válságain, miképp válaszolhat a megoldatlannak látszó kérdésekre, s végül mint küzdi ki magának azt a harmóniát, melyet már végérvényesen elveszíteni látszott? — Ezekkel a kérdésekkel olvastuk a szabadkai születésű *Dudás Kálmán* új verseskötetét.* Szabadkán született, s akárcsak harminc esztendővel korábban Kosztolányi, a nagy költőelődöt, őt is integrálni akarta első kötetei megjelenése idején a Nyugat köre. A *Déli szél* (1939) majd a *Vád helyett* (1941) megjelenésekor a „harmadik nemzedék” nevében Takáts Gyula köszöntötte a „fiatal költőt, aki eddig minden antológiából kimaradt, pedig tehetséges és nemzedékünkhöz tartozik”. (Ugyanezekben az esztendőben, ugyanilyen gesztussal nyújtotta kezét Weöres Sándor és Vas István egy vidéki városban élő, első kötetes, nagy tehetségű ifjú poéta, Kálnoky László felé.) Dudás Kálmán sorsa azonban sokkal kalandosabb volt, semhogy hibátlanul beszélhette volna e nemzedék idilli, a bukolikus színekben vigasztalást és menekvést kereső költői nyelvét. Hányatott, válságokkal szabdalt élete arra tanította, hogy minél sietősebben, szaggatottabban mondja ki azt, amit témájának, mondandójának érez. Ezért van aztán, hogy noha indulása valóban a Nyugat harmadik nemzedékéhez köti, költői útja egészen másfelé vezet, a kifejezés nyugtalanabb, szenvedélyesebb, vibrálóbb, nem mindig végérvényesen kielégtelt tartománya felé, ahol nincsenek alakváltozatok, a költői szubjektum a legfontosabb, ahol a maga legsajátabb gondolatai és reflexiói kíváncskoznak mindekelőtt a versbe. Voltaképp városi, budapesti költő lett, de tudata mélyén újra meg újra fölsejlik a régi szabadkai nyarak, emberek, események emléke, s ezért óhatatlanul számkivetettnek érzi magát a biztonság látszólag harmonikus pillanataiban is:

A város végre megköt benned és teljesen otthonos már idegedben, tudatod képernyőjén is egész.

S időnként mégis szinte védhetetlen — érheti kancsal számkivetetés, ha szólal, munka közben, vagy egészen váratlanul a körút meredek

hangzavarában szólal benned és van úgy, hogy hangverseny ígézetében és elnémulnak mind a hangszerek, ha szólal az a hang s oly messzire ragad hívása, hogy egyszerűen más lesz az elhagyottak felszíne, s jelenségek bonyolult szövődéke csillogni kezd . . .

(Fölismerés)

Nem, ez a költő nem szabadulhat emlékeitől. A múlt determinálja jelenét is: szívós szálakkal köti magához, s ő nem szakíthatja el ezeket, mert érjen az élet bármelyik oldalára is, utazzék bár Bécsben vagy más külföldi nagyvárosokban, mindig éreznie kell szorításukat. Az anyaföld, a szülőháza emléke fűzi magához, ennek halk, figyelmeztető intése mozdul tudata mélyén, s ez magyarázza azt is, hogy a legritkább esetben hagyatkozik rá a költészetnek azokra az öntudatlanul kelő, s a lírikust szinte észrevétlen magasba lendítő hullámaira, melyek hintáztatásában a poéta kikapcsolhatja tudatának állandóan koncentrációra intő jeladásait és rábízhatja magát az élet titokzatos áramára. Dudás Kálmán filozofikus megihletettségű költő, erősen szentenciózus, mert életének tapasztalatai arra szoktatták, hogy minél tömörebben, áttekinthetőbben igyekezzen megfogalmazni mondandóját. Ezért állítják meg verse olvasóit kis összefoglalások, már-már elvont értekezésekbe illő bölcs mondások, mint például a *Följegyzés* bevezetésében:

**Önzetlenség és bizalom
a folytonosság vállalása.
Dolgos kis életek jutalma.
Éltető nap a szeretet
Gyümölcsét érleli: az áldást.**

Van ebben persze egyfajta görcs is. Amikor a költői ihletést újra meg újra visszafogja a kifejezés tartományára való fokozott figyelem, amikor a föl-felé kívánczó röppályát lefelé, földközébe kényszeríti az aggódva körülkémlelő tekintet. Mintha sokszor fordítva ismétlődne meg Daidalosz és Ikarosz története: a költő is fölfele vágnék, de az élet nagyon is megtanította arra, hogy a nap közelében elolvad a szárnyat összetartó viasz, így inkább csak óvatosan röpül már, nehogy egy meggondolatlan szárnyacsapás következményeképp ismét lezuhanjon. Pedig hogy mennyire érde-

*Dudás Kálmán: *Percek pillaközén* (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975)

mes volna ismét a régi meredek ívben felröppennie, azt híven példázzák kötetének olyan versei, mint az *Aliakmon útravalója*, melynek tünékeny hangulata, idilli varázsa, felfénylő képei azt jelzik, hogy a hatodik évtizedének határán túllépő költő még korántsem merítette ki lehetőségeit. Erre utal az a könnyed elegancia is, ahogy a formákat kezeli, példát mutatva fiatalabb társainak, akik a vers belső lélegzetvételét, a ritmust és ékét, a rímet kényelemszeretettől oly szívesen elhagyják, modernnek mondva azt, ami tunyaság, érdemkért hangoztatva azt, ami voltaképp szürkeség.

Valóban a percek költője volna csak Dudás Kálmán, ahogy kötete címével szerényen hangoztatja? Igha. Igaz, szívesen hagyatkozik a percre, de olvasója biztosan érzi, hogy órákról, napokról is volna fontos, emberi mondani-
valója.

*

Alighanem még az irodalomtörténész is nehezen igazodik el az elsőkötetes írók között. Nem könnyű a dolga, hiszen az első kötet ritkán árulja el szerzőjének legigazibb tehetségét, inkább csak jeladás, szerény kopogtatás, s majd a későbbi dokumentumok győzik meg az olvasót lehetőségéről vagy annak ellenkezőjéről. Még az olyan nagy lírikusok is, mint József Attila vagy Radnóti Miklós sem jelentkeztek szenzációs kötettel pályájuk kezdetén. Manapság azonban óhatatlanul föl kell figyelünk arra, hogy a pályakezdő ifjú költőket is táborokba rendezik kritikusaik, s egy-kettőre olyan csetepaté támad körülöttük, hogy a nagy kavardásban alig-alig látni magát a művet, amelyet hovatovább el is nyel az érvek és ellenérvek zuhogó áradata. Bármelyik lapot, folyóiratot üssük is föl, a fiatal írókról szóló viták pergőtűze zúdul ránk. S akinek van ideje és türelme nyomon követni e nézeteltéréseket, melyek sokszor bizony nem a párbeszéd és az eszmecsere eleganciájával íródnak, hanem a hitviták szenvedélyes dühét idézik, nem tud szabadulni az érzéstől, hogy voltaképp nem is a fiatal írók ügyében folyik a torzalkodás, hisz' nekik nagyobb szükségük volna szerető tanácsokra és az alkotás elmélyült nyugalmára. Inkább maguk a kritikusok vitáznak egymással, ürügyeket keresve, hogy mihamarabb

megfizethessék egymásnak valóságos vagy képzeletbeli tartozásaikat.

Hogy is vennénk észre e harci lár-mában az igazán csöndes, alázatos, szemérmes költői alkotásokat, olyanokat, mint például *Pálos Rozitát*, kinek első kötete* valóban figyelmet érdemlő indulást sejtet. Csak találmra hadd idézzem egyik jellemző, alkatáról, mintáiról és szemléletmódjáról sokat eláruló kis versét, a *Kaint*:

lettem
kövekké tördelt hallgatás

házam
falak nélküli ház
magányom és időm
nemigazolt
mozdulatlan járó prés

csorog
fedezet nélküli halálom

Az első pillanatban érezni: ez igazi költészet. Az emberi egzisztencia kiszolgáltatottságának, rémült magára ismerésének olyan megfogalmazódása, melyre sok hasonló példát ismerünk a világirodalomból (a mi költészetünkben Pálos Rozitánál fejeződik ki a leghatásosabban; Pálos Rozita versének befejező mozzanata talán nem is véletlenül idézi föl bennünk az *Apokrif* csodálatos utolsó sorait: „És könny helyett az arcokon a ráncok, — csorog alá, csorog az üres árok”). Az ember tisztában van kiszolgáltatottságával, esendőségével, kicsiny voltával, s a megváltózatathatatlanságba belenyugodva veszi számba az élet tényeit és jelzéseit. Mégsem érezzük pesszimistának, mégsem hisszük azt, hogy a halk, csöndes hang a búcsú szavait mormolja. Hiszen érintetlenül őriz valami titokzatos gyermeki üzenetet, s arra készlet, hogy mi is azok felé a messzi távolok felé figyeljünk, ahonnet ő hozza üzenetét. *Álomban* a címe ugyan, de e költészetnek mégis nagyon valóságos, szinte kézzelfoghatóan megélt élményét sugározza ez a vers:

olyan fehér a csend
mint a nád belseje

itt állok —
gyerekes szélben

nem tudom kik
nem tudom kit
hová követnek

*Pálos Rozita: *Űton* (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975)

sziromszerű lények

sziromszerű földön
ami nincs a földön
honnan jöhetnek
látom már valamennyit
arcuk van és testük van
a kezdet igéjében ragyogó
orgonavirág arcuk van
és orgonavirág testük van

körülfognak megölelnék
belémhatolnak
lélegzetvételen túli
sorsukba emelnek
hol mulandóságom képlete szétszáll

Megint csak Pilinszky János jut eszünkbe: az a képe, ahogy a halandót lassan „felvezetik” a terített asztalhoz. De Pálos Rozita világa mégis egészen más. Immár egyéni birodalmat rajzolt maga köré, melyben a magány, az árvaság nem a költői képzelet szülötte, az a világ, melyet benépesít, melynek falára fölveszi a szeretet örök ígéit, nagyon is valóságos: közege és kiterjedése van. Valóságosak a falak, a függönyök, s valóságos maga az ember, az egyén is, aki szemérmesen e

behúzott függönyök mögé rejti érzelmeit. Pedig csodálatos távlatokról, messzi világok hívásáról és létezéséről beszél, mint például az *Avilai Szent Terézben*:

csend urnában tündököl a Hang
szava pünkösdi láng
benne lobog
vadonatúj halálom
vadonatúj életem
ha eltűnik?!

ostya fehérre épült
emlékezetében cselekszem
míg testem hőkupolái alól
felível és elvillan a
feltámadás

Kötete azért is öröm nekünk, mert eggyel több bizonyíték arra, hogy vannak jócskán költők (például Tóth Judit, Székely Magda, Vasadi Péter, s most éppen Pálos Rozita), akik körül nem csapnak ugyan magasra a szenvedély hullámai, életművük azonban szinte napról napra gazdagodik, mint évgyűrűvel a fa.

SÍKI GÉZA

EGY SZÍNÉSZNŐ GONDOLATAI ÉLETRŐL, HALÁLRÓL

Kézdi Kovács Zsolt új filmjének (Ha megjön József) van két jelenete, amelyben *Monori Lili* és *Ronyecz Mária* együtt látható. Tágas, kispolgárian nagypolgárivá rendezett lakásban vagyunk. Ronyecz itt az úrnő, Monori cseléd. Ronyecznak a rendező és a szöveg szándéka szerint az a feladata, hogy egy olyan ma lehetséges úrnőt játsszon el, aki független és szép, s aki fiatal kora ellenére olyan magas állást tölt be, amihez szolgálati kocsis és sofőr is tartozik. A hátlatlan kis feladat megoldására két rossz lehetőség is kínálkozik. Az egyik, ha színészi ösztöneit a helyzet adottságaihoz kapcsolja, ha azt éli át, azt teszi bensőségesé, amit a zöld bársonyból készült dél-előtti nadrágkosztümjének pompázatossága és a nagyléptékű, de sekélyesen közhelyes, újgazdag szagú lakberendezés sugall; ebben az esetben a figura fegyelmetlenül hisztérikus és temperálatlan közönséges lenne; a másik lehetőség, ha színészi ismereteire hagyatko-

zik, arra a gazdag hagyományanyagra, amit az úr és cseléd viszonyának elemzésében a háború előtti magyar irodalom sémaként kínál, s amely filmben is, ha később is, de *Mezei Mária* történelmileg és pszichológiailag egyformán tökéletes játékával, Fábri Édes *Annájában* végleges eredményeket hozott; ha erre hagyatkozna, akkor szárazan fülledt, erotikusan zsarnoki lenne a figura. De se így, se úgy. Ronyecz Mária nem így alakít.

E két vázlatosan megoldott filmjelenetben is kirajzolódik színészi karakterének leglényegesebb vonása: nem a szerep-helyzetekbe akarja magát beleoldani, ezt soha meg sem kísérli, hanem a szerepek belső feladványát akarja megoldani. Kioldani. Kirajzolni egy idegen élet teljes szerepívét, amibe, valahogy, az ő emberi szerepe is beleszorul.

Simán és gyorsan jön be balról. Monori már a szobában van. Szép, de van benne valami túlzott sietség. Mint ha ezt a néhány mondatot sem lenne ideje elmondani, s talán ezért beszél a kellenél halkabban. Rettenetesen

fegyelmezett. Mint akinek nagyon sok elfojtani valója akad. Mint akit vég-eredményben az sem érdekel, ki áll előtte, csak végezze el azt a munkát, amit el kell végeznie, mint ahogy ő is azért siet, mert el kell végeznie azt, ami végeredményben érdekli. De mi ez?

Második jelenetében a ruha zöldje reflexeket ad zöld szemén, de asszonyos puhasága és szépsége önmagába dermed. Hideg. Szuggesztív. Célszerű. Egy fokkal célszerűbb a kelleténél. Ilyen lehet, amikor valakiknek a főnökékként intézkedik. De most éppen azt intézkedi, hogy a cseléd ne szeresse a sofőrt, mert ez rontja a munkamorált. S az a természetes erőszakosság, amivel olyan dolgokba is beleavatkozik, amihez semmi köze, mintha válasz lenne már a kérdésre is, ez az ember a munka-szimbólum mögé rejti azt, ami érdekli: a minden dolgok fölényes birtoklásának vágját, a hatalom szeretetét. Ám a figura így még sematikus lenne. Bántóan sematikus. Ronyecz tekintete azonban egy pillanatra eltéved Monori arcának ernyedten közömbös vonásain. Mintha most venné észre először, hogy ez is egy ember. És a közömbösség grimaszait, mintha rögtön félre is értené. Mintha Monorinak nem is lenne olyan fontos az a sofőr. És itt, ebben a pillanatban nyitja ki azt a rést, amelyen valódi indítékaira ráláthatunk. Nem, neki most minden lényegtelen, lényegtelen a ruha, ami oly széppé teszi, lényegtelen a lakás, ami az övé, ezek csak díszletek és álca, lényegtelen a hatalom vágya is, mert most csak a sofőr birtoklása a fontos. De ez csak egy villanás. Tekintetét a céltudatosságához visszatéríti és ezzel rögtön feltételes módba is teszi, hogy vajon valóban erről van-e szó, hogy vajon neki is viszonya lenne a sofőrrel. Vagy viszonya volt? Az alakítást ezzel a feltételességgel fejezi be, a kérdést nyitva hagyja, de éppen ezáltal marad bennünk a részvét hűvös mélysége — ez a figura dimenziója.

Ronyecz Mária az utóbbi években a kritikától szinte kizárólag dicséret jelzőket kapott. Az *Árva Bethlen Kata* című monodrámban másfél óráig egyedül van a színpadon, s ezért az sem volt elkerülhető, hogy ezek a jelzők dicséret passzusokká, elismerő bekezdésekké ne dagadjanak. Az elismerésekben mégis bujkál valami zavar. Mintha nem szeretnék. Mintha nem tudnák hová tenni, amit csinál. Mint-

ha szeretnék szeretni. Mintha nem értenék. És ez a zavar nemcsak kritikusaik frásaiban, de a nézőtérben is megfigyelhető. Nem az előadások alatt, mert akkor uralja a nézőteret, hanem az előadások végén, amikor megköszöni a tapsokat. A zavar okát tehát nem föltétlenül a kritikai érzéketlenségben kell keresnünk, hanem abban a viszonyban is, amit ő teremtett önmaga és közönsége között.

Annak a karakterisztikus ténynek, hogy Ronyecz Mária soha nem a szerep-helyzetekbe akarja magát *beleoldani*, hanem a szerepek belső feladványát igyekszik *megoldani*, messzemenő következményei vannak. A legfeltűnőbb következmény az, hogy nem belülről közelíti a figurát, nem a beélések sorozatával vált ki érzelmet vagy gondolatot, hanem módszeresen elemez és elemzéseinek eredményeiből csak pillanatnyi részleteket, meghökkenítő metszeteket nyújt, elsődlegesen szellemi és nem érzéki-testi munkát végez tehát, s érzékeiből, testéből, csak éppen annyit ad, amennyi ahhoz szükséges, hogy a szituációk analitikus metszetei testi-érzéki szinten legyenek felfoghatók. E részleteket azonban úgy adagolja, olyan hangsúlyos ritmusban adja elő, hogy a figurateremtés *általá meghatározott* pillanatában azok *egy személyiség teljes képeként* adódnak össze. Ezek a drámai pillanatok viszont a teljes belső átélés, a néző és színész azonosulásának pillanatai is. A felépített figura igazságának pillanatai. Ami testi és szellemi, egyidejűleg.

Úgy tűnik, hogy Ronyecz Máriából hiányzik minden olyan nárcisztikus és önmotogató vonás, amit a színészi munka alapjának hiszünk. Amikor nevetni kell, akkor nem nevet, hanem olyan érzelmi légkört indukál, hogy a nevetést, amit ő kezdett el fönn a színpadon, én fejezzem be lenn a nézőtérben, s amikor sírni kell, én sírjak helyette. Szellemi játékával fizikailag is játszatja a nézőteret. De mert ezt teszi, saját játékán ő is éppen annyira kívül áll, mint amennyire a játékba vont néző is kívülről figyeli azokat az eseményeket, amelyek a színpadon történnek vele. Önmagában teremt szkizofréniát, tesz valamit, ám tevése közben is figyeli magát, de mert nézőjét is játszatja, a szkizofrénia is közös, s éppen mert játékának egy részét a nézőre testálja át, nyer magának időt arra, hogy kívülről figyelhesse önmagát. Egy színész ördögi körében vagyunk.

Nem a nézőnek játszik, hanem a nézővel kíván játszani, s ezért azokon az estéken, amikor a nézőtér valamilyen oknál fogva nem játszik vele, szokatlanul teátrálisnak vagy túlzottan hűvösnek tűnik. Ilyenkor idegen.

Az elemzés, az arányos összerakás és a többszörös megosztottság kivételes koncentrációt kíván. Az Árva Bethlen Kata előadása másfél órás koncentráció. S hogy ez a súlyos, de könnyedén előadott másfél óra milyen mélységekből táplálkozik, milyen emberi mélységek felszakítását követeli, s ilyen eszközökkel, ilyen igénybevétel esetén a tetszés kiváltásának egyébként teljesen természetes narcizmusa mennyire nem lehet irányadó, arra jó példának kínálkozik egy leleplező pillanat.

Ronyecz kissé féloldalasan fordul a közönség felé, de nem hozzánk, hanem Istenhez bszel. Minden megtörténtben megnyugodtan és ellenszegülve, megtisztultan és tiltakozva teszi fel Bethlen Kata utolsó kérdését. Ha minden megtörténhet, vajon az is lehetséges-e, hogy az ember lelkét még életében kicserélik? Aztán a fények kiallszanak. Sötét. A kérdés a sötét csendben lebeg. Csak a közönség hirtelen felcsapódó tapsa szakítja el. És a fényeket felgyújtják. A taps megköszönése következik. Ami persze szintén az előadáshoz tartozik. De szeptember huszonötödikén túl korán gyújtották meg a fényeket. Ronyecz a szín közepén állt, felkészületlenül. Karjai lecsüngtek, feje lehajtva, szeme lehunyva, mint akinek iszonyatos álomból kell ébrednie, arcán kín, fáradtság és fájdalom, s a hirtelen fényhatásra valamilyen gyerekesen őszinte tiltakozás az ellen, hogy olyasmit kell csinálnia, amit nem szeret. Közönsége kedvtelését keresve a színésznőt kell játszani. Egy színésznőt, aki a tapsnak, a sikernek örül. És ez a pillanat leleplezés. Leleplezi, hogy narcizmustól és önmutogatástól mentes produkciójában az önkifejezés csak eszköz volt, eszköz volt az ellenőrzés is, a megosztottság is, eszköz volt az is, hogy játékába másokat belevont. Eszköz ahhoz, amit keres. És e keresés közben bármit jobban akart, mint egy ilyen végső tapshoz jutni. Nem ezt akarta. Ezért nem is tud igazán örülni neki. A létezéshez akart értelmet találni. Habár bizonyára jobban örül a tapsnak is, mint a röpkén sikeres boldogok.

De ez a belső tiltakozás akkor is megfigyelhető, ha nincsen technikai za-

var. Mindig semlegesen, de azért egy árnyalatnyi agresszív ridegséggel köszöni meg a tapsokat. Nem élvezi, de nem is a szerényt, vagy a fáradtat adja. Tárgyilagos. Se önmagának, se közönségének nem engedi meg, hogy a tapssal felszabaduljon a hatás nyomása alól. Nyugtazza a tetszést, és távozik. És ha visszajön, akkor is távozóban van. Nincs tovább, mondja nem minden kétségbeesés nélkül, visszaulva arra, amit az előadásban keresett.

De mit akar? Mit keres?

Ronyecz Mária a *Nemzeti Színházban* még két szerepben látható. A Lear királyban *Regant*, a Bánk bánban *Gert-rudist* adja.

Regan figuráját mosolyból és magányból építi. Mintegy előlegezve Learhez intézett szavainak első két sorát: „Egy ércből szerkesztve nénémmel én / Méltónak tartom hozzá magamat”. — Cornwall fejedelem karján, fenségesen mozdulatlan arccal jön színpadra a baloldali takarásból. Telten sugárzó. Szemét nem rejtí olyan mélyre, mint a Bánk bánban, de nem is emeli olyan csupasszá, mint az Árva Bethlen Katában. Arcán a szokottnál több a pirosító, ami kicsattanóan életerőssé teszi. A gyöngyház jellegű rúzzsal érzékvív festett száj körül egy ércből öntött lény mosolyának sejtelve játszik. Es amint feszesen helyet foglal Cornwall oldalán, s a közelség ellenére érzékelteti, hogy ehhez a csúnyán petyhüdt férfihoz semmi köze, mégis kinyitja a mosolyát, néma nevetésbe nyitja, ragadozó módján a fogát villantja a férfira. mintha annak létét, bár undorodik tőle, mégis egész testével kéne helyeselnie. A mosoly túlzóan erotikus és ezáltal több benne a nyers erő és a számító ész, mint a szerelmi szenvedély. Ez a nő már az első pillanatban valamin dolgozik. Az erotika csak arra kell neki, hogy igazi célját, a mosoly pedig arra, hogy az erotikától való undorát leplezze el. Szeretet játszik. Álarcot visel. De miközben a jelenet unalmasan terjeng Cordelia körül, s más feladat nem jut neki, mint ülni, Ronyecz részletezően naturalista és ezért a színrelévés stílusának ellentmondó, de hibátlan arcjátékkal mélységet nyit a figurában. Regan most csak ül, senki nem figyeli. őszinte lehet, álarcát az ölébe engedheti. Cordelia válaszától meghökken, de érti Cordeliát. A frank fejedelem hűségvallomása iriggyé teszi, de mert érti, még irigységében is szánja hűgát. És ami-

kor Cordelia búcsúzik, a mondatot — „*Ne oktass tiszteinkre*” — mégis olyan hidegen és keményen löki magából ki, mint aki tudja, céljai érdekében viszsza kell találni szerepéhez és rejtett érzelmeit meg kell semmisíteni. E titkos és nyilvános gesztusok közötti ellentmondás akkor mélyül el, amikor Goneril, az apa elleni harcban szövetséget keresve, átöleli. Ronyecz Regan-ja undorodik az öleléstől. De mintha nemcsak ez, hanem minden közösség, minden testi közelség undorítaná. „*Majd beszélünk róla*” — mondja, s az ölelésből gyorsan kibontakozik. Visszamenőleg kap tragikus hangsúlyt az a készségesen mosolygó feszesség is, ahogy férje oldalán a szerető nőt kellett megjátszania. És ezzel a visszautalással vezeteti a figurát a mosolyból a magányba.

Az alakításnak két csúcspontja van. Az egyik csúcsponton a mosoly, a másikon a magány kap értelmet. A második felvonás második színében, amikor a Lear hírvívőjeként szolgáló álruhás Kentet kalodára zárják és Cornwall így kiált: „*Hitemre / s életemre mondom, délig benne üljön*”, — Regan mosolya kéjesen szélesre tárul. Megtálla azt, amit keres. Legtitkosabb élvezetét. „*Délig? Nem, estig, éjjel is, mylord.*” Ez a nevetés már pokol. És a negyedik szín végén: Lear és Goneril a színpad baloldalán a kíséret számán egyezkedik. Regan a színpad közepén mozdulatlan arccal figyel. „*Mi szükség egy?*” — szól a vitába közepes hangerővel, ám a kérdés olyan ridegen csattan és olyan sokfelé mutat, hogy a játéknak le kell állnia. A játéknak most ez a némaság a centruma. Ha a mosoly a kegyetlenség leple volt, ez a kérdés a magány magyarázata. Ez a magány élvezetet csak a kegyetlenségben talál. És Ronyecz a magányt és a kegyetlenséget összekötő csúcspillanatok között helyezi el az okot. Mert játéka soha nem leleplező és nem magyarázkodó. Helyesebben, minden magyarázat és leleplezés mögött a tett okát, indokát keresi.

A Lear jöttére süketet és beteget tettető fejedelmi házaspár mégis előkerül. Most is úgy jönnek, mint az első jelenetben, csak méltóságuk és hatalmuk tudata emelkedett. És Ronyecz a színpad háttéréből közeledve kinyitja mosolyát. Energiája delelőre ért. Ez azonban, ahogy apjához közelít, most másféle mosoly. Nyitott szájú, ámuló csodálkozás. Lágy és elomló. A legérzékenyebb mosoly, ami Reganból

előcsalható. S ha arcát egy árnyalatnyi álca futtatja is, az a valódi lehetőség szeretet árad belőle, ami Learhez köthetné, ha nem lennének mindketten olyanok, amilyenek. A mosoly valamilyen apakomplexusra utal, de ez csak utalás, sejtetés. Feltételes módban marad. Ha kijelentéssé erősítené, akkor az előadás mesélő stílusa felbomlana, s ezért, jó érzékkel, csak annyira engedi megnyilvánulni, hogy azért hidat verhessen alakításának két nagy pillanata közé. Regan-ja tulajdonképpen mindent megért és mindenkit szerethetne is, de mert senkit nem szeret, ezért senkit nem akar érteni. Edmundot sem szereti. Nem kívánja. Edmund is csak olyan mosolyt kap mint Cornwall, s Gloster megvakítási jelenetében éppen úgy nevet, mint mikor Kentet kalodára ítélték. Pedig Regan is lehetne Cordelia. De az ember, saját eljátszandó szerepében testesíti meg életét. Ez a szerep azonban még ha igaz is, hiszen való, mégis hamis. Ez marad rejtve benne, ami lehetne. Ezt mondja Reganról Ronyecz. És a záróképben már csak a szemével játszik. A színpad közepén, a felezővonalától kissé balra, a penészverte rézhasábhöz tapad, s összecsuklása közben, amikor a halál megérezteteti vele az igazi magányt, amikor kegyetlensége önnön testébe ér, szánalmasan néz körül. Tekintete úgy érint tárgyat, embert, hogy nem látja őket, mégis rájuk függeszkedik. Még. S ebben az utolsó pillanatban, amikor már késő, de mielőtt még összecsuklana, van benne valami erős, hajlíthatatlan tisztaság. A tisztaság keménysége. Mintha győzött volna. Mintha örülne, hogy sikerült önnön bukását kikényszeríteni. Mintha túlnan életszerepe összes hazugságain, a halál pillanatában érintené meg azt az önmagában fellelhető tisztaságot, érintetlen lehetőségeit, amit az életével nem sikerült eljátszania, beszenyyeznie.

Gertrudisként a díszlet jobb oldali árkádsora alól lép először színre. De nem lép. Egővörös, csomókkal dürrükösített palástruhájában egy bal oldalról kapott fénysugarban beúszik, besuhan. Teste nincs. Tekintete nincs. Szemének környékét olyan árnyékokkal tölti meg és olyan nagy műszempillával terheli, hogy a szem puha, mély gödörben tűnik el. Nincsen személyisége. Teste, tekintete, tartása, azonosult azzal az erővel, amit megjelenít. Ez a mindenségig koncentrált senki: ő. Szenvtelen? Nem az. Nőies, csaknem

dús lehetne, ha nem csend és nem hideg venné körül. De a hideget és a csendet ő bocsátja ki. Ezért kell, hogy erős legyen a királyi ruha. A királynő életszerepét kell viselnie.

E csodát ígérő expozíció hatása csak úgy lenne fokozható, ha lehetősége lenne a figurát szétbontani, majd újra összerakni. Amikor rájön, hogy Melinda megőrült, mintha el is indulna ez a folyamat: tekintete félreebben, a királyi póz megreped, az álca alól elővillan egy érzelmeiben érintett ember közönséges szeme. Villan, kutat, átéli az örületet, a másik embert éli át, részvétet mutat, s ez a játék és a Melinda felé tett mozdulat visszautal, hitelesíti, emberivé melegíti életszerepét. Amit viselni kell. Ami azonban az emberi szenvedés látványával megzavarható. De amikor cselekedni kell, már a következő pillanatban, nem hiányolható. És ismét, szinte reflexszerűen ölti magára. És ettől kezdve úgy viseli, mint egy keresztet. A Bánk bánnal való jelenet is csak ezt a dimenziót mélyíti. Hatalmához és szerepéhez nem érzelmek fűzik, ez éppen olyan természetes, mint az, hogy karja és lába van, ez az övé, ez ő, iszonyatosan szegény ez a királynő, ezen a szerepen kívül nincs semmije, s ezért is kell olyan végletesen ragaszkodnia hozzá, ezért ravaszkodik, ezért fél és fokozza, bár tudja, hogy szerepe miatt meg kell halnia. Ez a kényszerű ragaszkodás adja tisztaságát. Ronyecz Gertrudisa nem szörnyeteg, nem furia. Vetsége annyi, mint minden emberé: szerepévé vállalta helyzetét.

Ronyecz Mária a filmpizódiban, a Lear királyban és a Bánk bánban is ugyanazon a gondolati terepen kutat. Az adott történelmi-társadalmi helyzetben mozgó embert nem körülményeinek szócsöveként és nem is önálló, független pszichológiai egységként fogja fel, hanem olyan ösztönös-tudatos lényként, aki sokkal szélesebb és egyeteme-sebb területet képes átfogni a létből az ösztöneivel, mint amennyit körülményeinek tudata engedhet neki. Körülményeit, konkrét helyzetét ezért egy váltalt életszerepben valósítja meg, s ezzel a gesztussal különíti el individuumát, de a tudatos szerep alól kilóg az ösztönvilág, az, ami tulajdonképpen az individuum.

Amit Ronyecz Mária az ember történelmi-társadalmi szerepének és egyéni-pszichológiai létének tragikus ellentmondásairól tud, az *Árva Bethlen Ka-*

tában mélyül el és jelentkezik a leg-tökéletesebben. *Kocsis István* darabja másfél órás magánbeszéd. Tárnya a hit. A hit pedig a lelki működésnek éppen az a terepe, ahol az ember, és ezt akár Jóbként, akár Avilai Szent Terézként élje át, a legvégletesebben képes megszabadulni attól a történelmi behatárolódottságtól, ami társadalmi szerepként reá osztatott. Az ember a hívő szerepében megkísérelheti elérni azt a területet, amit a társadalmi szerepkörök praktikizmusa elzár előle, saját természetének általános vonásaiban megélni tágabb környezetét, az istenit, a démonit. Ronyecz eszközei ebben a darabban is változatlanok, de szinte teljesen szabadon mozoghat, mert a darab tematikáját saját színészi érdeklődésével átfedheti. Egy olyan lényt játszik el, aki szűkösnek érezvén társadalmi szerepét, a hívő szerepében akarja megvalósítani magát, a hit bajnokának hiszi magát és ebbe bukik bele, de ez lesz történelmi szerepe is. Játéka így egyetlen ív, mégis csupa csúsztatás.

Mint mindig, itt is előkészítetlenül teremt helyzetet. Ragyogva lép a színre, s olyan ékszeresen csillogtatja a szemét, amit már túlzásnak érzünk, bár a túlzás az elfogadhatóság keretei között marad. És csak később, egy óra múlva, amikor az öregedő és összetört, de sorsával kibékülni nem akaró Bethlen Kata érzelmeinél tartunk, értjük meg, hogy az a régi ragyogás és csillogás éppen túlfokozottságával sejtette a pusztulást, ami a sorsa lesz, s ami kibékíti. S bármit csinál, ha sír, ha bődül, ha susog, ha néz, minden ezzel a kettősséggel jelentkezik. Minden gesztusát túlzás, vagy éppen a túlzott mértéktartás lehelete tompítja vagy futtatja be, ami azt jelenti, hogy minden emberi állapot egyidejűleg saját helyzetünk teljes belső átélése, tehát őszinteség, de ugyanakkor a jövő sejtelmes semmijétől való félelem miatt annak eltúlzása is, álca, hazugság és szerep. Bethlen Kata életének ívét tehát nem retorikus fokozásokkal fogja át, hanem ilyen szerep-részletekre bontja és az előretalások és visszautalások rendszere adja majd ki az időt. Az időt bontja fel tehát. Ami már filozófia. Ami színészi alakításban csak ritkán látható.

Istennel való vitájának egyik pillanatában hirtelen megáll a szín közepén. Ismét kicsit féloldalasan fordul felénk, elhallgat és a szeme átlátható-

vá nyílik, nem néz és nem lát sem mire, szeme a létezésnek olyan neutráisan érzelemmentes határát éri el, hogy többszáz néző nemcsak beláthat rajta keresztül valamibe, hanem be is mehet. Ennél szemérmertlenebb nem lehet színész és ennél szemérmertlenebb nem lehet közönség, s amikor a szemérmertlenség már eléri az undor hatá-

rát, amikor már hátrálnánk, ki, vissza ebből a borzalmassá váló golyóból, vissza a székbe, a színház puha melegébe, akkor szépen, nyugodtan, tárgyilagosan leengedi a pilláit. Szemet huny a létezés fölött. Megbocsát. De látni, beengedett.

NÁDAS PÉTER

SZERETI ÖN BACHOT?

Meglehetősen provokatív kérdés. Minden zenekedvelő felhorkan az első pillanatban: hogyan szeretném! Aztán elgondolkodik: valóban jól szeretem? Az igazit? A valódi mélységét, vagy csak azt belőle, amit az évszázadok divatja kiragadott? Ismerem-e egyáltalán? Vagy: amit ismerek az az igazi lényege-e? Aki vette magának a fáradságot és végighallgatta a Magyar Rádió 3. adásán nyolc este felcsendülő műsort, alighanem végiggondolta e kérdéseket. A *Pro Musica* nemzetközi rádióműsorverseny ezúttal kötött témával jelentkezett, de ezt minden rádió a maga kedve és ízlése szerint dolgozta föl, így a nyolc egymás utáni este rendkívül érdekes összehasonlításokra adott alkalmat, s a hallgatóban néha az a kérdés is felvetődött: vajon egy-egy műsor szerkesztője jól ismeri-e Bachot? Mindjárt mondjuk meg azt is, hogy a rádióknak az utóbbi időben az egyik legjobb, legérdekesebb műsorát hallgathatjuk nyolc alkalommal, amely sajnos a nagyközönség vonzásából kikerülve, a kevesek által hallgatott 3. adáson hangzott el. Pedig egészen bizonyos, hogy így is ezrek és ezrek tették fel maguknak is a kérdést, kissé átalakítva az adását: szeretem én Bachot? S aztán az egyes megközelítéseket hallgatva már így módosították: valóban Bach közelébe visz, amit hallok? Mindenestre voltak egészen kitűnő programok. Emlékezetes élményt hagyott bennünk a Helsinkai Rádió versenyműsora (szerkesztője: Jonko Blomberg és Ilkka Uetila), amely azt sugallta, hogy az élet minden pillanatában és minden helyzetében magunkkal vihetjük Bachot, és hogy akkor szeretjük őt igazán, ha a szívünkben őrizzük csodálatos zenéjét. Ez a műsor teljesen függetlenítette magát az életrajztól, a pályaképtől, s az egyes ember lelkében élő zeneköltőt idézte meg.

„Kinéztem az ablakon és egy olyan kis négyszögletes égboltot pillantottam meg, amely erre a muzsikára hasonlított — idézi egyik 1934-ben írt elbeszélése szereplőjének szavait *A vigasztaló zene* című könyvében Duhamel —. Egy fényben ragyogó, pufók felhő úszott át ezen a parányi égboltszeleten, a zene pedig pontosan a felhő alakját öltötte magára.” Nem tudom, eléggé világos-e, amit mondani akarok, de ugyanezt a gondolatot fejezte ki a Finn Rádió műsora. Ezt a mindnyájunk lelkében ott tündöklő égboltot idézte egy pillanatra, a rajta úszó pufók felhővel, melynek pontosan olyan alakja volt, mint egy bachi fűgának.

Volt bosszantó este is. A Kaliforniai Rádió versenyműsora (szerkesztő: Frederick J. Maroth és William Malloch) állandóan azt sugallta meglehetősen fölényes és kioktató hangon: lehet, hogy lelkedbe írva őrzöd Bach zenéjét, de nem az igazit, mert annak, íme, sem a tempója nem jó, sem az effektusai nem felelnek meg a valóságosnak. Ilyesformán a hallgatóban egyre nőtt a bosszúság, a műsor pedig jóvátehetetlenül elmerült a rosszul értelmezett és alkalmazott filológia árnyékában.

És volt hagyományos műsor is. Mindenekelőtt a Berliini Rádió versenyműsora (szerkesztője Gerhard Schwalbe). Az életrajz folyamatában, zenei illusztrációk sokaságával igyekezett válaszolni a kérdésre. Ez pedig feltétlenül jó út, hiszen ha felhangzik Bach zenéje, ahhoz tulajdonképpen nem sok prózai kommentárt kell hozzáfűzni, elég, ha az ember átadja magát sugallatának. S kinek-kinek persze mást sugall. A Moszkvai Rádió versenyműsorában (szerkesztője: Nelli Alekperova és Vagyim Zsukov) szereplő, monológjaival a téma aspektusait megvilágító férfinak a Volga zúgását juttatta eszébe. A Prágai Rádió (szerkesztő: Olga Jelinková és Marie Kulijevyová) viszont rögtön arra figyelmeztetett — és teljes joggal —,

mily nagy részt vállaltak az igazi Bach felmutatásából és megismertetéséből a csehszlovák muzsikások, akik között e kuitusznak olyan világszerte és nálunk is nagyabecsült mesterei vannak, mint Zuzanna Ruzicková, Rheinberger vagy az Ars Rediviva együttes, melynek előadásmódja, hangszerelése, tempói keltethetnek ugyan vitát, de nem teszük kétségessé, hogy ők valóban szeretik Bachot.

Nem tudom, minden zeneművész egyformán szereti-e. Egyes versenyműsorokban hallhattunk divatos együtteseket, zenekarokat, melyek nyugati lemezeken nálunk is ismertek. Mintha nem is Bachot játszottak volna. Zenei vezetőjük komor hangon elmagyarázta, hogy az általunk ismert képet korrigálni kell és megszólaltatta a kozmetikázott zenét. Önmagát szólaltatta meg és nem Bachot. A maga módorosságait igyekezett e zenével igazolni. Bach azonban keményen ellenállt. Mint ahogy minden önző kísérletnek ellenáll, s mindig készséggel enged, ha szeretettel és tisztelettel közelednek anyagához. Ezért van, hogy kitűnő jazz-feldolgozások sokaságában gyönyörködhattunk, de a nagynevű karmester (a Bremai Rádió műsorában, melyet Lutz Besch és Wolfgang Buchner szerkesztett) inkább elriasztott, mint vonzott.

Kitűnő volt a Hamburgi Rádió műsora (szerkesztők: Heinz Josef Herbert és Peter Höhne). Tulajdonképpen arra

a kérdésre válaszolt: hányféleképp lehet szeretni Bachot, és kiderült, hogy szinte megszámlálhatatlan módon, ha — jól szeretjük. Azok a fiatal muzsikások, akik elhatározták, hogy megtisztítják a tradíciót a rarakodott romantikus sallangoktól, bizonyára jól szeretik (elég csak olyan csodálatos példákra emlékeztetni, mint a két Richter művészete). S jól szeretik azok is, úgy látszik, akik materiaként használva populárisabb zenét formálnak belőle, melyet ezrek és ezrek fűtyülnek az utcán (nyilván nagy szerepet játszott a h-moll szvit hazai népszerűsítésében Hacki Tamás és együttese). S jól szerethetik azok is, akik az elektronika segítségével közelítik meg. Jól szerethetik, ha lelkükbe az ő neve és csodálatos zenéje íródott. Mihelyt azonban a divat hívásának engednek, menthetetlenül elvesztik a kontaktust vele és másodlagossá válnak.

Ez különben törvényszerű. Se szeri se száma azoknak a példákknak, miképp súlytalanodtak el különben tehetséges alkotók, amikor nem a művészet, hanem a divat szavának engedtek. S e sorozatban is az közelített jól Bachhoz, aki nem a maga kora ihletésének sokszor felszínes szavára hallgatott, hanem arra a tenyérynai égboltra, mely azért magába sűríti az egész végtelenséget.

(S. G.)

PASOLINI ÉS A MEGVÁLTÁS

Ha a tragikus körülmények között meghalt Piero Pasolini hátrahagyott életművének csak néhány jellegzetességét akarjuk fölmutatni, azt nem tehetjük meg anélkül, hogy ne reflektálnánk sajátos, maga gyártotta világ-nézetére, amelyben a hívő és a forradalmár eszmevilága keveredik. Ami különösen foglalkoztatta, az a Krisztus-jelenség. Pasolini úgy érezte, hogy a megváltás nem a halál, hanem a halál megértése. Úgy találta, hogy Krisztus mártírúma a megváltás absztrakciója. Archetípus. Olyan archetípus, mely öröklődik. Ahogy Oidipusz bolyong a külvárosokban (Pasolini: *Oidipusz király*, 1967), úgy szorong Jézus bennünk. Szétosztott élete genetikai kód mindannyiunk számára. A Megváltó halála a dialógus első mondata. A mi feladatunk a megváltót megváltani.

Beteljesíteni a kommunikációt. Megértetni magunkat Istennel. S bár ettől nem leszünk Istenné, de emberré lehetünk annyira, amennyire Ő ember lehetett. Ez a megváltás. Ezért vagyunk mindannyian önmagunk Krisztusai — hirdetik művei.

Aki a krisztusi utat járja, nem új megváltó, csupán kommunikációs partner. A megértésben közelebb jár Istenhez, mint mi. Számunkra az üzenet közvetítője. S mint minden médium, ő „maga az üzenet” (McLuhan). Ha hiszünk benne, nem a személyhez kerülünk közelebb, hanem a totalitáshoz. A totalitáshoz, mely felfogható, hiszen a világ fogalma egyszerű, csupán részleteiben áttekinthetetlen.

Aki önmagát közvetítőként éli meg, annak számára az alázat mentalitás és nem magatartásforma. Jézusban az alázat akciókban és demonstrációkban nyilvánult meg; új tartalomban és új

terminológiában. Alázata médium-voltának elfogadása; megmásíthatatlan tudása annak, hogy közlése a környezet (a világ) számára nélkülözhetetlen. Ez egyben a legnagyobb alázat: a hit a környezetben. A világban, melynek reakciója pontosan kiszámítható.

Jézus életével és magával a kereszthalállal Pasolini két filmjében (*A túró*, 1962; *Máté evangéliuma*, 1964) foglalkozott közvetlenül — mindkét műben elsődlegesen szociológiai szempontból. De maga a Jézus-attitűd és a Jézussal kapcsolatos gondolati szimbólumok és képi jelek szinte minden Pasolini-filmben fellelhetők, többé-kevésbé didaktikusan konkrét formában. A Jézus-történet Pasolini számára misztérium és valóság, elérhetetlen és megismételhető, információbázis és hivatkozási alap. Nem mítosz. Olyan esemény, amely nélkül tudásunk mit se érne. Olyan történet, amely minden helyzetben eligazítást ad. Pasolini kereszténysége tökéletesen autonóm. Körülbelül annyira, amennyire Jézus zsidósága autonóm volt. Intenzitásában csak Bergmanhoz hasonlítható. De amitől Bergman szenved, az Pasolini számára reveláció. Pasolini nem szenved Isten elvesztésétől, mert korát teljesen komplexitásában éli. Isten számára behelyettesíthető fogalom, fogalom, mely sohasem ürülhet ki; nem a világ ura, hanem a világ része. Pasolini is tudja ugyanazt, amit Bergman, de vele elmentében, örül a tudásának.

Pasolini ismeri a megváltó-kontaktust. Azt a kommunikációt, mely a messiási szerep és a Messiás-várás dialektikájában zajlik. Amennyit műveivel és gondolataival adni tud, ugyanannyit hajlandó kapni is. A választott nép megtagadja őt, de ő a szkepszis nyugalmaival válaszol. „Miképpen szegülhetnének ellene annak a filmművészetnek, amely a tömegkultúra közvetítője? Úgy, hogy arisztokratikus — azaz eladhatatlan — filmeket készítsünk... Hogyan emeljük föl a filmművészetet a költészet 'kényszerű arisztokratikus elzárkózásának' szintjére, s hogyan harcoljunk a tömegkultúra hamisan értelmezett demokráciája ellen? Erre — természetesen — nincsenek szabályok. De van néhány járható út: a tartalom... síkján megvalósulhat a fennköltebb mindennapiság és az égető aktualitás” (Cinema Nuovo, 1969 szeptember). Nála a megváltó mindig is forradalmár. A polgári világban a proletariátus (*A koldus*, 1961), a klerika-

lizmusban az ateista (*Medea*, 1969), a családban az idegen (*Teorema*, 1968). Az emberi történelem bűneit az elnyomott osztályok szenvedik; az alacsony kulturális szintre szorított, s ott cirksuzszal jóllakott tömeg, melyet legelőször kell felszabadítani ahhoz, hogy az egész emberiség felszabadulhasson, legnagyobb bűne: kizsákmányoló hajlama alól. A katasztrófálisan inaktuális hit, hogy az emberi matéria jósággal, okossággal, művészettel és szeretettel megváltoztatható, bizonyára Pasoliniben találta meg jó időre utolsó profétáját.

A *Máté evangéliumának* Krisztusa számára az emberiség megváltása nem küldetés vagy elhivatottság, hanem munkafeladat. Olyan cselekvés, melyet rajta kívül senki el nem végezhet. A kegyelem munka, amelyben megvalósítja önmagát. Maga éppúgy várja a megváltást a néptől, mint ahogyan a nép várja tőle. Kapcsolatukban az egymásra utaltság dominál. Ez a Krisztus úgy adja át magát, hogy közben tudja: önátadásával ő kap, őt jutalmazza. Stílusa éppoly forradalmi, mint ideológiája: az eszme folytonos kinyilatkoztatása a permanens, mindenre kiterjedő forradalom. A szeretet offenzívája.

Egy másik Jézus pusztul el *A túró* című filmben. A helyszín egy filmforgatás, a film Jézus haláláról szól. És a filmben is meghal egy Krisztus: a keresztrefeszített megzemélyesítő jelentéktelen statisztá, akit a rendező elkötelezettsége, korismerete és tiszta morálja nem menthet meg az éhhaláltól, mert figyelme nem terjed ki arra, ami közvetlenül előtte történik. A plebejus megdicsőülés az értelmiség erkölcsi halála: ítélet azok fölött, akik számára a kereszthalál pusztán a régmúlt idők rezonatív felidézésének, a „tökéletes mű” megalkotásának eszköze. Az ítélet módja: az intellektuális művész-magatartás tehetetlenségének és alkalmatlanságának bebizonyítása.

Pasolini történelmi filmjei sohasem elégszenek meg a kor — nála egyedülállóan pontos — rekonstruálásával; de pusztán analógiáknak sem tekinthetők. „Történelmi filmjeimben sohasem akarom olyan időt ábrázolni, ami már elmúlt” (Pasolini, 1970). Legnagyobb történelmi filmjei, az *Oidipusz király* (1967), vagy a *Medea* (1969) nem csupán a forgatás korából bevágott képekkel nyernek új jelentést, de légkörük egésze integrálja a jelent, éppúgy, ahogyan a jelenben játszódó filmek, a *Jómadarak és madárkák* (1966) vagy a

Teorema (1968) is túllépnek meghatározott idejükön a metaforák és az archetípus-szimbólumok örök és meghatározatlan világába. Pasolini vonzódása a mitológiához, „az emberiség mélytudatához”: válaszkérés a különböző korokban és helyszínekben az épp aktuális kérdésekre. Oidipusz bűne a freudianus gondolkodó számára a bűn archetípusa; érte az elnyomított, ösztönéletét fel-nem-ismerő proletariátus vezekel. Medea története „a technikai civilizációval kapcsolatba kerülő harmadik világ katasztrófáját” preinterpretálja. Az analógia legkonkrétabban és legszuggesztívebben a *Disznóólban* (1969) manifesztálódik, s vész el: a két párhuzamosan futó történet egyértelműen azonosává válik. „Ebben a filmben először meséltem el olyan dolgokat, amelyek átlélik az elviselhetőség határát” (Pasolini, 1970). Az egymás náci múltját zsarolásra felhasználó rivalizáló gyárosok és a disznókkal szeretkező ifjú történetét egy XVII. századbeli kannibál banda meséje egészíti ki. Itt már nincs megváltás és nincs felmentés sem. A *Disznóól* végletes pesszimizmusára talán csak egyetlen mű rimel: az utolsó, a *Salo avagy Szodoma 120 napja* (1974). A de Sade-történet a Mussolini-fasizmusba helyezve az emberkínzások és megaláztatások végtelen sora; Chile után és ki tudja mielőtt aligha létezhetne aktuálisabb. Ami szexuális, az a Salóban pusztán a megalázás eszköze — ez Pasolini válasza a szadomazochizmus feltámadt divatjára. A *Dekameron*, a *Canterbury mesék* és az *Az Ezeregyéjszaka virágai* után — mely

filmek hű tükrei a hetvenes évek első éveinek, ennek a rendkívül passzív és béna időszaknak — az utolsó Opus újra a fenyegető valóság, a *Disznóól* folytatása.

A Pasolini-életmű a század egyik legszerteágazóbb, legsokoldalúbb, legmélyebb és legfontosabb életműve. Alberto Moravia, akivel az *Argenti Nuovi* című elméleti és kritikai lapot szerkesztette, 1973-ban úgy nyilatkozott, hogy Pasolini előtt „noha rendkívül szkeptikus ember, minden lehetőség nyitva áll. Művésze az élete anynyira együtt van, hogy túl van minden hazugságon, minden kisszerűségen. Első nagy verseskötete, a *Gramsci hamvai* éppolyan jelentős, mint első nagy filmjei, kezdve a *Mamma Roma*-val, vagy mint népdalgyűjtése, regényei és elméleti kutatásai” (Dobai Péter, *Filmkultúra*, 73/2). „A forradalom semmi más, csak egy érzés” — írta egyik kötetében, s ez annyit tesz, hogy Pasolini bármit csinált, forradalmat alkotott. Nyelvészeti munkássága éppúgy a polgári szisztéma valódi struktúrájának kimutatását és felszámolását célozta, mint filmjei vagy regényei. Filmnyelvi vizsgálódásai egyben írásos nyelvi tanulmányainak tesztjeül is szolgáltak. Publicisztikai tevékenysége alapján — 1949-ben kezdett publikálni a *Quotidiano* című katolikus napilapban — az elmúlt 25 év olasz és európai szellemi élete egyik legjelentősebb formálójának tekinthető. Vallási tárgyú írásait (*La religione del mio tempo* címmel) 1961-ben gyűjtötte kötetbe.

M. G.

A BARTÓK ÖSSZKIADÁS ÚJ LEMEZEI

A Hungaroton Bartók összkiadása, mely méltán nyerte el a Francia Lemezakadémia nagydíját, ismét néhány nagyon érdekes újdonsággal gyarapodott. Csak sajnálni lehet, hogy a rendkívüli technikai nehézségek közepett a sorozat ennnyire lelassult, és kissé ki is esett a nagy lemezismertetők érdeklődési köréből, holott indulása idején az egyik legnagyobb szenzációnak számított. Hogy mennyire jogosan irányult feléje e megkülönböztetett érdeklődés, azt érthetővé teszi a három mostanában megjelent új lemez is, amely egyszerre enged bepillantást

a vokális, a kamara- és a zenekari művek szerzőjének műhelyébe.

A „Vokális művek” sorozatban az 1906-ban írt Magyar népdalok, az 1915-ös és 16-os Öt dal (op. 15 és 16.) és a Nyolc magyar népdal jelent meg Kovács Eszter és Fellegi Adám tolmácsolásában. Talán mondanunk sem kell, milyen élmény nyomon követni Bartókot, a dalszerzőt, aki ebben a műfajban is igyekezett hagyományteremtő eredetiséggel alkotni és kialakítani azt a műformát, ami jellegzetesen magyar s ugyanakkor ízig-veéig modern is. Csak az 1915-ben és 16-ban írt Öt dalban követi a dal-műfaj klasszikus hagyományait, de hogy ezekben is mennyire fontos számára a kifejezés egyé-

ni volta, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az op. 15-ös sorozat után — melyet inkább érzelmi kitérőnek kell tekintenünk — az op. 16-os ciklusban öt Ady-verset választott ki, tehát egyik legkedvesebb költőjének műveihez igyekezett megteremteni az adekvát zenei nyelvet. Jól tudjuk, mit jelentett, milyen felszabadító inspirációkat adott Bartók és Kodály számára Ady költészete és művészi modernsége. Már csak ezért is különösen izgalmas, ahogyan a század legnagyobb zenei újítója közeledik a század legnagyobb költőjéhez. Még akkor is, ha ez az öt vers, melyet Bartók a maga számára kiválasztott, talán nem Ady legnagyobb művei közül való. A kéznýtás, a találkozás pillanata az izgalmas. Ahogy a zeneköltő igyekszik asszimilálni a poétát, ahogy keresgéli hatalmas, teremtő fantáziájával azokat a megoldásokat, melyeket a leghitelesebbeknek, legtalálóbaknak, legméltóbaknak érez hozzá. Ennek az Öt dalnak hiteles, érett tolmácsolása a lemez igazi szenzációja (SLPX 11603).

A „Kamaraművek” sorozatban az 1. és 2. zongora-hegedű rapszódia, a Zongora-cselló rapszódia, a Kontrasztok és a Magyar népdalok hegedűre és zongorára című szerzemények jelentek meg egy lemezen. Ez a felvétel egykor még lemeztörténeti szenzáció lesz, hiszen a két hegedű-rapszódiát nem kisebb művész tolmácsolja, mint Székely Zoltán, a sajnos már feloszlott csodálatos Magyar Vonósnégyes primáriusa, aki a húszas években oly sokat tett hangszerével Bartók meg- és elismertetéséért. A 2. rapszódiát annak idején neki ajánlotta a szerző (az elsőt Szigeti Józsefnek). Mint mű kétségtelenül a Kontrasztok a legismertebb, melyet ugyancsak egy világhírű magyar hegedűművész, Szigeti József felkérésére és szorgalmazására írt Bartók 1938-ban, amikor lemezekről alkalm volt megismerni Benny Goodman szinte páratlan klarinétjátékát. Bizonyára sokan látták a televízió műsorát, melyben a klarinét nagy művésze visszamlékezett e mű születésére és elmondta, számára is mily nagy megtiszteltést jelentett, hogy Bartók volt a szerzője, s hogy sokszor bizony hatalmas utazásokba telttel, míg sikerült egy-egy próbáját vagy előadását összehozniok. Valóban kivételes virtuózok számára készült e mű, s csak örülhetünk, hogy a fiatal magyar trió, Szenthelyi Miklós, Berkes Kálmán és Kocsis Zoltán,

mely e lemezfelvételhez társult előadására, elsőrangú tolmácsolásban szólaltatja meg (SLPX 11357).

A „Zenekari művek” sorozatban Bartók két hattűdala, legtalányosabb alkotása, a Harmadik zongoraverseny és a Brácsaverseny jelent meg. Ez a két utolsó üzenet, mely annyi fejtörést okozott a Bartók-filológiának, és oly kinzó élességgel veti föl újra meg újra a kérdést, vajon utolsó üzenetül szánta-e őket — kivált a zongoraversenyt —, vagy egy csodálatos megújulásnak lettek volna-e első híradásai, olyan költői metamorfózisnak, mely e páratlan magasságokba jutott pályát még újabb színekkel tehette volna gazdagabbá? Természetesen csak találgatni lehet. Mint ahogy az a feltételezés sem jogosulatlan, hogy súlyos betegségben valami halovány reménységű, a gyógyulás felvillanó álma készítette a zeneköltőt, hogy e feleségének szánt műben visszatérjen a klasszikus ideálhoz, s egy finomabb, légisebb hangzás háttéréből kiemelje a zongora elomló szép-ségű, „religioso” vallomását.

Természetesen e „religioso” tételből is elhamarkodott dolog volna túlzott következtetéseket levonnunk arra vonatkozóan, hogy az utolsó nagy alkotásokban — Serly Tibor korántsem véletlenül adta a Brácsaverseny megfelelő tételének ugyane címet — Bartók világnézetének vagy világképének döntő változásáról volna szó, de tagadhatatlan, mint ahogy e tételcímek és a benünk foglalt vallomás is bizonyítja, hogy a világ egy olyan tartománya tárult föl előtte, melyre addig talán kevesebb figyelmet fordított. Profán dolog épp e tételekkel kapcsolatban szólni ilyesméről, de a hallgató nem tud szabadulni attól a benyomástól, hogy a zeneköltő e tételekben egy modern misztikus élményt fogalmazott meg, olyan élményt, melyre folyvást készülődött korábbi természet-zenéiben, de amelyet a maga teljes pompájában megragadni csak egy ilyen karakterű „religioso” részletben tudott.

Bizonyára sokan emlékeznek még arra az izgalmas beszélgetésre, mely a Harmadik zongoraversenyt bemutató Sándor György és Antal Imre között folyt a televízió képernyőjén. Az alkotás utolsó pillanatait is nyomon követő zongoraművész megjegyezte egyszer, hogy Bartók e művét is a ritmus kérelhetetlen érvényre juttatásával kell eljátszani. Nyilván arra az előadói felfogásra célzott itt — mely nálunk is né-

hány nagyszerű és maradandó tolmácsolást eredményezett —, mely túlságosan poétikusra színezi a Harmadik zongoraversenyt. De hadd jegyezzük meg: valahogy azért éreztetnie kell az előadónak, hogy más csillagzat alatt született például a Második és más alatt a Harmadik zongoraverseny. Hogy az előbbi nagy alkotás, az utóbbi azonban több ennél: vallomás és összefoglalás. A műveknek ezeket az elemeit domborítja ki az az előadás, mely e lemezt alighanem világszínvonalúvá avatja — a remek formában lévő, valóban a leg-

nagyobbak közé emelkedett Ferencsik János és a legfiatalabb nemzedék folytonosan tovább mélyülő és érlelődő tehetsége, Ránki Dezső jóvoltából. E mellett a valóban végérvényesnek nevezhető felvétel mellett kicsit halványabbnak érezzük Kórodi András zenei teljesítményét (Németh Géza kitűnően tolmácsolja a brácsaszólamot), igaz, a Brácsaversenyt azért mégsem nevezhetjük fenntartás nélkül végérvényes, befejezett alkotásnak (SLPX 11421).

R. L.

FARKAS FERENC 70 ÉVES KONCERTEKRŐL

Ha költő szavaival kellene szólnom a 70 éves mesterről, Weöres Sándorral kérdezném: „folyton újuló ígédnek hol szövődnek szálai?” Zeneszerzői portréját ugyanis a latin kultúrán, a folklóron és a humoron kívül a folytonos megújulás jellemzi. A vidám muzsikus típusa ő, aki örökölte a régi szerzők formagazdagságát, a romantikusok sokoldalúságát, de nem mond le az avantgarde-ről sem. Ha Szent András miséjében a 12 fókuszág még mint koloratúra szerepel, legújabb művének, a Rákóczi fejedelem jubileumára írt Aspiraciones Principis kantátának már zenei nyelve.

Akkor született, amikor Schönberg híres Vonósnégyesét írta, Ady készült betörni „új időknek új dalaival”, megszületett Kodály disszertációja a magyar népdal strófaszervezetéről, s Bartók a magyar népzene tanulmányozta. Farkas Ferenc a Zeneakadémián Wiener növendékeként kezdett ismerkedni a népzenevel, s Kodály Zoltán 150 erdélyi népdalának kefelevonatát már ő is terjesztette. A rossz tapasztalatok miatt azonban ekkor még nem mélyedt el a folklórnak, elriasztották az epigonok, akik a Kodály—Bartók feldolgozásokat gátlástalanul utánozták. 1929-ben Rómába kapott ösztöndíjat, az Accademia Santa Cecilia-ra, ahol Respighi vezetésével folytatott stúdiumokat. Alighanem ez az időszak határozta meg Farkas Ferenc művészetének latin jellegét. Helyesebb mégis így mondani: európai faktúráját, amelyben központi helyet kap a kristálytisza magyarság. Nehéz lenne minderről alapos képet adni egy rövid méltatás keretében. A ze-

netörténet bizonyára sort kerít rá, s lényegként éppen azt ragadja meg, amit a zeneszerző oeuvre-jében eddig alig-alig tapintottak: a sajátos, megkülönböztetett zenét. Igaza van Kroó Györgynek, amikor ezt írja: „Ha... a művész személyes hangját, attitűdjét keressük, leginkább a Cantus Pannonicus-ra bízhatjuk magunkat. Szimplifikálás és erőlködés nélküli egyszerűség, az a jól eső bensőséges és kulturált légkör fogadja itt a hallgatót, amelyet már az 1946-os Dsida-kórus, a Szent János kútja is árasztott magából.”

Farkas Ferenc Régi magyar táncai is ugyanazt jelentették számomra, mint Mozart német táncai: a felhőtlen örömet, a tisztaságot. A Kunszery Gyula szövegére írt Bűvös szekrényből, a kuruckort idéző Csinom Palkóból, a Furfangos diákokból is ez a gondtalan világ szól hozzánk. A Musica pentatonica-val kapcsolatban a zenekritika megállapítja, hogy „történelmi funkciója van” (1940—41-ben íródott). A Furfangos diákok is az a mű, amely a „maga műfajában telitalálat: olyan libretto, olyan környezet, amelyhez illik... a naiv történelmi-népi daljátékhang”. Említhetnénk a magyar költők verseire írt kórusait, dalait: Tóth Árpádnak Az öröm illan című versére komponált ciklusát, annak villódzó impreszióit, vagy a Vajda versnek (Emléksorok) földből-égből gyűrt hangfűrtjeit, Petőfi Alkonyának szünesztétikus hangulatát stb. Alighanem ez a hangulati érzékenység határozta meg zenéjének sokoldalúságát (Kroó György alkalmazkodóképességnek nevezi), amit egyes esztéták tévesen ítélnék meg. Vajon régi táncainak olaszországi „ihletése” elég lett volna-e, ha nem csörgödezik ereiben a régi magyar muzsika? Farkas

Ferenc feldolgozásai eddig páratlanul állnak zeneirodalmunkban.

Mióta Itáliából hazatért, szinte egyfolytában tanít és komponál. Helyesebben már csak tanított, mert 1975-ben nyugdíjba ment a Zeneakadémia zeneszerzési tanszékéről.

Külön kell szólnunk az egyházzenesz Farkas Ferencről. Műveit számbavéve kiderül: legjelentősebb egyházzeneszünk közé is tartozik. Az 1931-ben írt Ave Maria-tól a néhány évvel ezelőtt írt Szent Margit himnuszig műveiben gazdag tartalom és színvilág uralkodik. Rosarium címmel Mária-köszöntőket, Cantiones optimae gyűjtőnév alatt régi szakrális énekeket komponál, s dolgoz fel. Szent István officiuma, Szent Margit miséje, betlehemesei (Erdélyi, Báb-táncoltató, Kőröshegyi, amelynek nagyzenekari változata is elkészült), szinte már puritán, de annál mélységesebb 130. zsoltára (Móricz Zsigmond fordításában) csak egyes részei egyházzenei munkásságának.

Születése napján kívánjuk: ne fogjon lendülete, vidámsága — mindig megújulni kész fogékonysággal üljön le dolgozóasztalához.

*

Totális szerializmus — így nevezzük azt az irányzatot, amikor nem csupán a hangmagasság adott egy kompozícióban, hanem a ritmustól kezdve minden alkotóelem. A Copland emlékezéseiben így ír erről: „Nem szabad túllontul aggodni a művészet elméleti miatt — az a fontos, hogy a zenéjük magával ragadjon”. Jellemző mindez a lengyel Pendereckire is, aki a Korunk zenéje sorozat keretében az Állami Hangversenyzenekar élén saját műveit vezényelte a Zeneakadémián. 1961-ben kapta szárnyra a világhír, a „Hiroshima” bemutatásával. Azóta jelentős fejlődésváltozáson ment át, s ha csupán a koncerten felhangzott szerzeményeit tekintjük is, megállapíthatjuk: Penderecki nemes egyszerűsödés felé halad, amelynek végpontjai talán éppen a kis formák, a kamaraműfajok lesznek. Mind ez ideig nem mondott le persze a nagyzenekarról, s ebben a „hangzás-kísértésben” szól „magávalragadóan” korunk nyelvén. Nem túlfűtött extázisról van szó, hanem nagyon is konkrét tudatosságról, a zene belső terjedelméről. Elsőnek a Jákob ébredése című átomzsidó emléjtük, ezt a lebegő, lélektájról induló programzenét, amelyben csak külső jegy a szöveges műfajokra jellemző manírozás. Lecsendesült for-

tisszimók surrannak vissza, s az átértékelt alkotóelemek metafizikai távlatokat nyitnak. Erdemes összevetni a „Partita” kísérleti effektusaival, idegesítő zenebornájával, bár mindkettő a közelmúlt termése. Rész és egész szerves viszonylatáról ez esetben aligha beszélhetünk.

Izgalmasan új, szellemes a „Capriccio”, mely a szerzőt igazolta: „A zenében csak az eszközök változnak, a hangzó anyag, a formálás lehetőségei mindig hasonlóak”. „Az idő és csend dimenziói” című korai művének sem tagadhatjuk a szépségeit (jóllehet a Budapesti Kórus gyenge szereplése miatt kevésbé érzékeltük) surrogó hangfelületei, elektronikus effektusai, a látgy hangzásoképek inkább, csak sejtetik a későbbi szerzőt. A Hangversenyzenekar kitűnő teljesítményéért minden elismerést megérdemel, amelyhez hozzájárult a kivételes képességű lengyel hegedűművész, Krzysztof Jakowicz virtuóz játéka és Elzbieta Stefanska-Lukowicz csembalóművésze is.

Három évszázad versei, muzsikája — magyarokról. Ezt a címet viseli az izlées mősorterr, amely arról tudósít: a Petöfi Irodalmi Múzeum felújította régebbi hagyományait, s a Nemzeti Múzeumhoz hasonlóan impozáns koncertekkel szolgál a zenei csemegéket kedvelő közönségnek. Már az első program bizonyította: igen magas színvonalon játszik a Collegium Musicum Együttes, amelynek tagjai: Szilvassy Gyöngyvér, Kecskés András és Stadler Vilmos világvizonylatban is elsörangúan tolmácsolják a régi szerzőket. A közreműködő Faragó Laura, Jancsó Adrienne úgy ismertek a köztudatban, mint mesteriségük kiváló értői. Faragó Laura, lemondva a csak parasztdal-stilusról, újabban oratóriumokat is énekel, s ez mintha javára válna — hangjának, főként a hangszin-teljesedésben. Finoman árnyalt tónusok, erőteljesebb zenegések több műfaj interpretálására tették alkalmassá, s hangja is ennek megfelelően alakult. Élvezetes volt hallgatni előadásában Bakfark Bálint „Domine si tu es” dalát vagy Balassi Bálint „zenés verseit”. Sokat ígérően énekelt Kuncz László is, aki jelenleg egy ausztriai kórus tagja. Érzésben-hangulatban azonban még sokat kell fejlődnie.

A program számos újdonságot hozott Kecskés András jóvoltából, aki a sorozat összedállítója. Altala megfajított tabulatúrák Lucullentum Theatrum Musicum, Nuova et elegantissima in Cythara), lehántolt borítólapok, alig is-

mert XVI. századi szerzők (Fr. Vriera, P. Phalese) eddig rejtett dallamait hozta napfényre. Magyar táncok hangzottak el, históriás énekek, házassítóének és pádoana.

Jancsó Adrienne vers-illusztrációi (Anonim szerző: Oda Bakfark Bálint-ról, Farkas András: Jersze emlékezzünk stb.) egyenrangú „koncertdarabokká” váltak, megvalósítva vers és zene egységét korban, hangulatban egyaránt.

TÓTH SÁNDOR

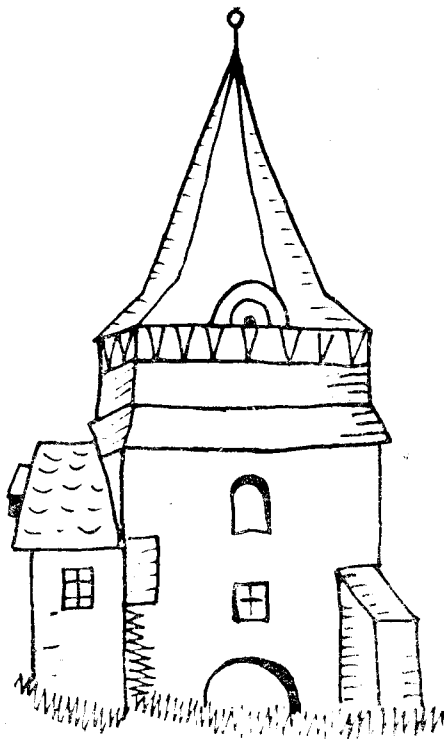
Tájékoztató

A Gondolat Könyvkiadó újdonságai közül elsőként említjük a magyar könyvkiadás régi adósságának, Arisztotelész etikájának megjelenését. A Steiger Kornél fordításában egy kötetben napvilágot látott Eudemoszi etika és a Nagy etika, mely mind a keresztény filozófiai gondolkodásra, mind a marxista kutatási módszerek, jelenségvizsgálatok problémafogására oly nagy hatást gyakorolt, a bölcsélet iránt érdeklődő olvasóknak szerez szellemi örömet. A kötet Heller Ágnes gazdag mondandójú, elmélyült Arisztotelész-tanulmányával zárul. — A Szentől szemben-sorozat két újabb kötete közül Udvargy Gyöngyvér és Vincze Lajos monográfiája a világhírű jugoszláv szobrász, Ivan Mestrovic életpályáját rajzolja meg. A kezdetben Rodint követő mester munkásságát hite és vallási felfogása fejlődésének tükrében vizsgálják, párhuzamosan mutatva be alkotás és transzcendencia rendkívül szoros kötődését, egységes vonulatát szinte az egész életművön. „A rossz ellen küzdeni — írja Mestrovic egyik tanulmányában — az Istenhez a legszebb ima, és a jóért küzdelem az ő dicsőségének éneke... azt kell felfedezni, amit nem ismernek és nem látnak mások... a valóságot kell felismerni, ami van, és nem azt, ami létezni látszik.” A sorozat másik kötetében Bikácsy Gergely Andrzej Wajda lengyel filmrendező művészetével ismerttet meg; híres filmjeinek elemző értékelése mellett megkeresi Wajda irodalmi rokonságát és más filmrendezőkkel való tartalmi, valamint stíluskapcsolatait. A szerző összefoglaló, mérlegelő esszéje a nemzetközi filmirodalomban is rangos teljesítménynek számít.

Ritka eset, hogy azonos kiadó két hasonló témájú könyvet adjon ki egyidőben, mint ahogy most a Gondolat tette Napóleonnal. David Stacton amerikai történész A Bonaparték c. kötete tulajdonképpen regényes leírás a Napóleon-család történetéről, a kiterjedt rokonság politikai és hatalmi kalandjairól, az összes korabeli pletykák és

szalon-csemegék felsorakoztatásával. Georges Lefebvre professzor Napóleonnal szülő könyve hatalmas tudományos munka a napóleoni korról, hiteles eseménytár a hadjáratokról, gazdasági és társadalmi mozgásokról, a tömegek sorsának alakulásáról, széles történelmi tabló Európáról és az uralkodó eszmearamlatokról.

Blaise Cendrars francia író A villámsújtotta ember c. önéletrajzi műve egy különös sorsú, szenvedéstől és szenvedélyektől gyötört ember élet- és istenszeretettől áthatott vallomása. Az elbeszélés-fűzér megrázó erővel idézi föl a szerző hányatott sorsát, elmentmondásos körülményeit és transzcendens élményeit. — A Magyar História-sorozat újabb köteteként látott napvilágot Fodor István Verecke híres útján... c. munkája. A magyar nép őstörténetével és a honfoglalással foglalkozó mű egyúttal feldolgozza a témával kapcsolatos viták és hipotézisek anyagát is, hangsúlyozva a szerző egyéni állásfoglalását. Nagy kár, hogy a magyarok hitvilágával kapcsolatban szűkszavú és a honfoglalás korának pannón kereszténységéről keveset mond, noha a legfrissebb kutatási eredmények jelentősen módosítják eddigi elképzeléseinket.

Borsowszky Jolán: A miskolci református harangláb

ZSINATUTÁNI ÉRTELMEZŐ KISSZÓTÁR

A-tól Z-ig

FORMATÖRTÉNETI ISKOLA (vagy módszer). A szentírástudomány irányzata, melyet ma minden komoly szentírástudós elfogad. A szent könyvek sugalmazottságát ez az irány nem úgy érti, mintha Isten a szövegeket az íróknak „diktálta” volna. Minden szentírási könyv magán viseli írójának korát, az emberek akkori felfogás- és beszédmódját, az író egyéni stílusát. De főleg tekintetbe kell venni mindig, hogy egy-egy szent könyvet milyen „műfajnak” szánta szerzőjük. A zsoltárok, himnuszok például egyértelműleg költemények, az ilyen műfajú művek minden érzelmi fűtöttségével, túlzásaival. Egyes tanító könyvek (például Jónás könyve) örök igazságot (itt például Isten megbocsátó jóságát) fűzik tipikusan a keleti mese varázslatos köntösébe. A prófétai könyvek jellegzetessége a sajátos jelképrendszer. A történeti könyvek sem történetiek a szó mai, oknyomozó értelmében, hanem a zsidó nép Istenhez fűződő kapcsolatainak történetét írják le. Az evangéliumok sem egyszerű Krisztus-életrajzok, hanem Krisztus személyének és tanításának bemutatása a foltámadás tényéből tekintve. A század eleji modernizmus óta a katolikus egyházban gyanakvás kísérte a formatörténettel kísérletező exegétákat, — míg csak XII. Pius pápa „Divino afflante” körlevele (1943) meg nem nyitotta a modern szentíráskutatás kapuit.

FUNDAMENTALIZMUS. Az ismertett formatörténeti módszerrel szemben az a szentírásmagyarázati irány, mely a biblia betűjének „fundamentumán” (=alapzatán) állva, azt Isten közvetlenül tollbamondott szavaként fogja fel. Emiatt eleve fölöslegesnek is tart minden magyarázatot, jegyzetet; hadd szóljon Isten szava közvetlenül az olvasó hívőhöz. Ennek az iránynak hódoltak a protestáns bibliakiadások a közelmúltig, a szekták pedig mindmáig. A fundamentalizmus képtelensége főleg ott tűnik ki, ahol Jézus a keleti ember tipikusan szélsőséges kifejezéseit használja: „Aki atviát vagy anyját nem gyűlöli, nem méltó hozzám...” (Lk 14.26); akit keze-lába-szeme bűnre csábit, vágja azokat le (Mt 5.29-30); „van-nak, akik önmagukat kasztrálták az Isten országáért” (Mt 19.12). A protestánsoknál főleg Rudolf Bultmann vette fel a harcot a fundamentalisták ellen

századunk első évtizedeiben, és elkezdte a szentírás ún. „mitoszosztását”. Bizonyos, hogy e téren viszont ő is túlzásokba esett.

FRUSZTRÁCIÓ (a latinban: frustra = hiába, hasztalanul; ebből a frustratio = kudarc). Ma főleg pszichológiai alapot jeleznek e szóval: amikor valaki egész életét, életpályáját, hivatását elhibáztottnak, értelmetlennek, üresnek érzi. Ha papokra használják, azokra gondolnak, akik a mérhető lelkipásztori eredmények fokozatos csökkenése miatt saját hivatásukat, munkájukat elhibáztottnak tartják. Eredménye néha a teljes csüggedés és letörttség, a keserű beletörődés (= rezignáció), vagy pedig a teljesen más jellegű tevékenységgel való ön-kárpótlás (=kompenzáció).

GENEZIS (a görögben: eredet). Ha nagy G-vel írjuk, akkor Mózes első könyvét értjük Genezisen: mert ez a könyv tartalmazza a teremtes-himnuszt. Ma gyakran használják a szót kis g-vel: ez esetben valaminek a keletkezését, létrejöttének módját jelöljük vele. (Például valamely zsinati okmány genezisést.)

GETTÓ. Régi értelmében azokat a fallal is körülvett városnegyedeket nevezték így, amelyekben a zsidó családok a keresztényektől elkülönülve laktak. A zsinatutáni nyelvhasználatban átvitt értelmet nyert: anyyi, mint a világtól elkülönülni, „elefántcsonttoronyba zárkózni”. A zsinat előtti egyházat ez a magatartás sok tekintetben jellemezte. A zsinat az „Egyház a mai világban” (Gaudium et Spes) konstitúcióval lebontani igyekezett ezt a szellemi válaszfalat. Ma sok panasz hangzik arról, hogy rohanó világunkban a szépen indult zsinati reformok megakadtak, az egyház a legégetőbb problémáktól elzárkózik, önkéntes „gettóba vonul”. Ez a megállapítás túlzó ugyan, de sajnos nem alaptalan. A felelősségüket átérző keresztényeken múlik, hogy engednek-e a kényelmes visszavonulás kísértésének, vagy pedig fölemelik szavukat „alkalmatlan időben is” (II. Tim 4,2).

GLOBÁLIS (a latinban: Globus = gömb; ebből az eredeti érteleméből lett a földgömb, földkerekség). Globális eszerint annyi, mint az egész világra kiterjedő, egyetemes. De használják a „mindent átfogó” értelemben is: így például „az ember globális szemlélete”.

Ez a kifejezés azt jelenti, hogy az embert nemcsak mint „élőlényt” tekintjük, hanem személyiségét is figyelembe vesszük, nemkülönben a földi léten túlmutató (= transzcendens) hivatását.

GNÓZIS (a görögben: ismeret, tudás). Egyházi nyelvhasználatban a legrégebb tévtanok egyikét nevezték így, mely a kereszténységet a keleti misztérium-vallásokhoz hasonlóan „ezoterikus” (azaz: bennfenteseknek fenntartott) tanításként kezelte és pogány elemekkel ötvözte (például dualizmussal, lélekvándorlással stb.). Időről időre, ha mindig új néven is, felbukkant az egyház történetében: ma például a teozófia tanaiban.

HARMADIK VILÁG. Így nevezik ma az óvilág (azaz Európa) és az Újvilág (azaz Észak-Amerika) civilizációján kívül eső területeket. A megjelölés azonban inkább társadalmi, mint földrajzi: mivel az iparilag magasan fejlett Ausztráliát és Japánt kizárjuk a „harmadik világ” fogalmából. Eszerint a „harmadik világ” azonos az iparilag fejletlen országokkal. Itt említjük meg, hogy újabban „negyedik világról” is beszélnek: így nevezik a „társadalom peremén élő”, túlnyomórészt analfabéta és kizsákmányolt munkaerőjű tömegeket, főleg a latin-amerikai országokban.

HEDONIZMUS (a görögben: hédoné = öröm, gyönyör). A mai szóhasználatban olyan életvitel, mely az „édes életet” tekinti öncélnak, és a magasabbrendű emberi hivatással nem törődik.

HELLENIZMUS (a görögben: Hellen = Görögország, hellénék = görögök). Hellenizmusnak egy kultúrtörténeti kort nevezünk, Nagy Sándortól (356—323) kb. időszámításunk határáig. E kornak görög kultúrája erősen rányomta bélyegét a késői zsidóságra és a kereszténységre.

HELYI EGYHÁZAK (részben már értelmeztük az „Egyház” címszónál). A helyi egyházak és maga az egyház úgy viszonylanak egymáshoz (Pál apostol hasonlatával), mint a test tagjai az egész szervezethez. A helyi egyházak és a római „centrum” közti kapcsolatok a századok során sokszor változtak. Főleg az első vatikáni zsinat óta a helyi egyházak ténylegesen a római központ „kihelyezett hivatalai” lettek, a püspökök pedig a pápa hivatalnokai. A második vatikáni zsinat a helyi egyházak értékét és a püspökök önállóságát elv-

ben ismét előtérbe helyezte. Róma és a helyi egyházak viszonyának konkrét újjárendezésével az 1969 évi Püspöki Szinódus foglalkozott, egyelőre kézzelfogható eredménnyel nélkül.

HERMENEUTIKA (a görögben: hermeneia = magyarázat). Egyházi értelemben: a bibliamagyarázat elvének tudománya. A „Formatörténeti módszer” és a „Fundamentalizmus” címszavaknál már hangsúlyoztuk: a Szentírás nem Isten „tollbamondott” szava. Teljes megértéséhez tehát (főleg pedig teológiai alkalmazásához!) ismerni kell az összes, tudományosan feltárható körülményt: kor, eredeti nyelv, műfaj, környező népek szokásai és kifejezései, ásatások eredményei stb. Ezeknek az adatoknak, valamint saját gondolatvilágunk összevetése és feltárása a hermeneutika. Ez a tudományág a zsinattól függetlenül ugyan, de mégis a legutóbbi években óriási eredményeket ért el. Mivel ezek a tudományos eredmények nem teológiai spekulációkon, hanem tárgyi tényeken alapulnak, katolikus és protestáns szentíráskutatók ma már közösen dolgoznak és közös szentírásfordításokat adnak ki. Közös munkájuk alapozta meg a katolikus egyház ökumenikus „ajtónyitását”. E munka katolikus főszereplője boldogult Bea bíboros volt, aki valamikor a pápai Szentírástudományi Intézetet vezette, később pedig János pápával együtt a keresztény Egység-titkárságot alapította és annak első elnöke volt. — A már ismertetett „Egzezés” címszó és a hermeneutika sok tekintetben egymást átfedő fogalmak. A különbség inkább csak az, hogy a hermeneutika az értelmezés tudományos kutatását jelenti, amelyben nem katolikus tudósok is részt vesznek, (esetleg ateista régészek, nyelvészek is!), — míg az egzezés ezeket az eredményeket már teológiailag is értelmezi, tehát a keresztény hitet föltételezi.

HIERARCHIA (a görögben: hierosz = szent, arché = uralom). 1.) Isteni rendelésen alapuló rangsorolás, más szóval: az egyháznak a pápa és püspökök kormányzásán alapuló szervezete. „A” hierarchia megjelölésén a püspököket, mint kormányzótestületet értjük. Természetesen nem alapul isteni rendelésen a hierarchiának a történelem során kialakult evilági, „főúri” hatalma. — 2.) Átvitt értelemben hierarchiának neveznek minden fölé- és alárendeltségi viszonyt; így beszélni szoktak például az „értékek hierarchiájáról”.

Revue mensuelle — Monatschrift Rédacteur en chef — Chefredakteur: György Rónay —
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 11,80 US dollars

SOMMAIRE

Dans son étude *Les Fondements de l'espérance*, le P. András Szennay, Archi-Abbé de Pannonhalma, esquisse la théologie de l'espérance. „Notre théologie, tout en s'attachant à aller à la découverte de ce qui s'appelle la dimension de l'espérance, tout en étant tournée vers la plénitude de la vie — souligne entre autres l'auteur — doit se garder de tomber dans le piège de la naïveté ou de l'optimisme plein d'irréalisme et ne peut nullement s'en faire le porte-parole. Notre théologie peut encore moins retomber dans le défaut du triomphalisme qui avec la mauvaise joie des *beati possidentes* de la fin des temps, abandonne le monde à son sort. Notre théologie est pleinement consciente de notre engagement dans les affaires de notre milieu social, du monde d'ici-bas et le proclame de toute sa conviction. En même temps, elle ne manque pas de faire confession de son espérance devant les hommes ses frères — et cela avec non moins de conviction. Elle a en haute estime toute aspiration humaine aux nobles visées, elle respecte tout effort déployé pour la cause de la justice et de la paix; bien plus, elle tient aussi à y contribuer pour sa part. Cette attitude ne l'empêche cependant pas de rendre témoignage au monde de son espérance née de la foi.” — Dans son article *Les Croyants dans la société socialiste*, l'abbé János Goják met à l'étude les recommandations formulées par le Magistère de l'Eglise à l'intention des chrétiens vivant sous le régime socialiste. Elles sont destinées à faire le point sur leur relation avec le contexte social donné, à discerner la place, le rôle, les tâches qui leur reviennent dans la société socialiste. „Le Saint-Père lui-même exhorte à observer les lois civiles — lisons-nous dans l'article. Il demande aux prêtres de se conformer aux dispositions mêmes qui, prévues par l'Etat, ne semblent pas favoriser les fonctions pastorales, témoignant par là d'un esprit de suite remarquable... Le Saint-Père exige des fidèles une présence au monde dans le sens plein de ce terme, ce qui veut dire qu'il sollicite une présence qui les implique profondément dans la société socialiste. Une présence qui engage leur responsabilité à prendre une part active à l'amélioration de ces dernières pour le plus grand bien de l'homme. Le Saint-Père n'ignore pas que dans les conditions où nous vivons, nous autres chrétiens connaissons davantage la tentation de nous replier sur nous-mêmes, de nous tenir à l'écart. En présence des difficultés ou des obstacles, nous tombons vite dans le découragement et l'inertie. Aussi le Saint-Père a-t-il mis en garde les pèlerins hongrois qui se sont rendus à Rome de ne pas succomber à cette tentation, en les encourageant de coopérer en toute loyauté avec tous ceux qui s'efforcent d'améliorer le monde.” — *Iván Dévényi* consacre un essai à une des personnalités les plus marquantes de la peinture et des arts graphiques hongrois, pendant la période de l'entre-deux-guerres, Gyula Derkovits, mort en 1934. — *Béla Hegyi* poursuit un entrién avec la veuve de l'artiste, Viktória Dombay, qui dit, entre autres, pour terminer: „Nombre de ses tableaux ont disparu. De même que ses dessins. ... Si Gyula vivait encore, tout irait mieux. Je suis devenue une vieille femme et je suis restée seule. Toujours à court d'argent, c'est d'un calendrier mural que Gyula s'était confectionné un carnet de poche. Il y avait noté les sommes reçues pour ses tableaux ainsi que les personnes qui lui devaient de l'argent. Le jour même de sa mort, il avait noté une dette de 6 pengös. On lui en est toujours redevable.” — Les dessins dus à Miklós Gancz, dessinateur et dédiés à la mémoire de Gyula Derkovits, accompagnent le texte de l'entretien, en guise d'illustration. — Le lecteur pourra lire la suite de *Mon Univers* par Teilhard de Chardin dans la traduction du P. Román Rezek (Sao Paulo). — Nous publions l'article de Ferenc Schram, décédé récemment, sous le titre: *Le culte populaire des saints dans nos livres de cantiques du XVIIe siècle*. — *László Székely* traite des voies et tâches nouvelles de l'ethnographie religieuse. — *Sándor Tóth* rend compte du symposium organisé par la Société d'Ethnographie Hongroise à l'occasion du centenaire

de la mort de János Kriza, éminent folkloriste dont l'oeuvre est toujours pleine d'enseignements pour nous. — *György Rónay* retrace le portrait du Professeur Sándor Bálint, spécialiste de renom de l'ethnographie religieuse en Europe. — Dans notre numéro, un écrit de *Péter Vasadi*, une nouvelle de *Csaba Egri*, les poèmes d'*Ida Úrr*, *Eugenio Montale* et *Rozita Pálos* représentent les belles-lettres.

I N H A L T

In seinem Artikel „Fundament unserer Hoffnung“ gibt *András Szennay*, Erzabt von Pannonhalma eine fundamentaltheologische Analyse der Dimension der Hoffnung. „Wie sehr auch wir — schreibt er unter anderen — die Dimension der Hoffnung entdecken möchten, wie sehr wir auch die Totalität des Lebens betrachten, unsere Theologie kann nie der menschlichen Naivität oder einem irrationalen Optimismus zum Opfer fallen oder zum Sprecher derselben werden. Noch weniger darf sie den triumphalistischen Fehler begehen, dass sie mit einer Art von Schadenfreude auf die Welt hinschaut und mit einer Geste der beati possidentes' die Welt sich selbst überlässt. Sie fühlt und verkündet mit Überzeugung ihre Verpflichtung der Umwelt gegenüber, sowie in Bezugnahme auf unser soziales Leben und unsere weltlichen Aufgaben, doch mit nicht weniger Überzeugung und Glaubenskraft weist sie den Glauben der Hoffnung, der Welt und den Menschen auf. Sie schätzt jedes humanistische Streben hoch, achtet die Arbeit die für die Gerechtigkeit, für den Frieden verwirklicht wurde; sie nimmt sogar in all dem teil, wenn sie auch gleichzeitig unaufhörlich ihrer vom Glauben inspirierten Hoffnung vor der Welt kund tut.“ — *János Goják* untersucht diejenigen Äusserungen des kirchlichen Lehramtes, die an die in einer sozialistischen Gesellschaft lebenden Christen gerichtet wurden und unser Verhältnis zu der gegebenen gesellschaftlichen Wirklichkeit klären möchten. Wo ist unser Platz, was ist unsere Rolle, und was ist unsere Aufgabe in der sozialistischen Gesellschaft. In seinem Artikel betitelt „Gläubigen in der sozialistischen Gesellschaft“ schreibt der Autor unter anderen: „Auch der Heilige Vater regt uns an, die Gesetze des Staates zu achten. Wie sehr er in dieser Hinsicht konsequent ist, das ist auch davon ersichtlich, dass er die Einhaltung der staatlichen Verordnungen auch dann erwartet, wenn sie aus pastoraler Hinsicht ungünstig erscheinen würden. Es scheint, dass der Heilige Vater die vollwertigen Präsenz der Gläubigen wünscht, das heisst eine verpflichtete Präsenz in der sozialistischen Gesellschaft. Eine Präsenz, die sich für die umgebende Wirklichkeit verantwortlich fühlt, und sich bemüht diese Gesellschaft zum Wohl des Menschen stets zu verbessern. Der Heilige Vater weiss auch, dass die Christen in unseren Verhältnissen vielleicht mehr dazu neigen sich zurückzuziehen und sich zu verschliessen. Sie entmutigen sich leicht den Schwierigkeiten und Hindernissen gegenüber. In einer Ansprache an die Teilnehmer einer ungarischer Pilgerfahrt ruft er die Gläubigen auf, dieser Versuchung nicht nachzugeben und er spornt sie an, ehrlich mit Allen zusammenzuarbeiten, die sich für eine Verbesserung dieser Welt bemühen.“ — *Iván Dévényi* schrieb ein Essay über eine der grössten Figuren der ungarischen Malerei und Grafik zwischen den zwei Weltkriegen, Gyula Derkovits, gestorben in Jahre 1934. — *Béla Hegyi* führt ein Vigilia-Gespräch mit der Witwe des Künstlers. Mit Frau Viktoria Derkovits-Dombay. Zum Schluss sagte sie unter anderen: „Ein Teil seiner Gemälde ist verschwunden. Auch seine Zeichnungen... Wenn Gyula lebte, wäre alles leichter. Ich bin eine alte Frau geworden. Gyula hatte nie Geld gehabt, nicht einmal für ein Notizbuch, aus einem Wandkalender verfertigte er sich eines. In dieses notierte er, wie viel Geld für seine Bilder einkam und wer noch schuldig ist. Noch von dem Tag seines Todes ist eine Eintragung von 6 Pengős. Nie hat er sie bekommen.“ Das Gespräch wird mit Zeichnungen des Grafikers *Miklós Ganz* illustriert. — Eine neue Folge der Memoiren von *Teilhard de Chardin*, betitelt „Mein Weltall“, in Übersetzung von Román Rezek. — Eine postume Schrift von *Ferenc Schram*: Volksbräuche zur Ehrung der Heiligen in kirchlichen Gesangbüchern im 17. Jahrhundert. — *László Székely*: Neue Wege und Aufgaben der religiösen Folklore. — *Sándor Tóth* referiert über ein Symposium das von der Ungarische Gesellschaft für Ethnographie, gelegentlich der 100-jährigen Jahreswende des Todes von János Kriza, einem Pionier der ungarischen Volkskunde, abgehalten wurde. — *György Rónay* zeichnet ein Portrait von Professor Sándor Bálint der ein namhafter Fachman der religiösen Ethnographie in Europa ist.

A Vigilia hírei

— A Concilium igazgató tanácsa 1975 májusában tartott közgyűlésén *Nyíri Tamást*, a budapesti Hittudományi Akadémia professzorát, a Vigilia szerkesztő bizottságának tagját a *Concilium* című Hollandiában kiadott, több nyelven megjelenő nemzetközi katolikus teológiai folyóirat szerkesztő bizottságának tagjává választotta.

— A *Népszabadság*, az MSZMP központi lapja 1975. november 13-i számában foglalkozott Erdő Péternek a Vigilia 1975 októberi számában megjelent *Egyházi Munkaügyi Döntőbizottság?* című cikkével. Rózsa László írása (Munkajog és pásztorlevél) ennek kapcsán többek között megállapítja: „A Munka Törvénykönyvére valóban minden állampolgár támaszkodhat, hivatkozhat, még akkor is, ha véletlenül sekrestyés vagy kántor az illető. S ha még a világi személyeken túl annak »szellemét« egyházi személyek is vonatkoztatják magukra, annál jobb. Hiszen való igaz, hogy népköztársaságunk semmiféle megkülönböztetést nem tesz állampolgárai között jogaikban... E jogok és fogalmak megjelenése az egyházi szövegek szomszédságában többet is takar, mint azonos szavak fogalmi használatát. Azt is jelzi, hogy a magyar egyházak — köztük a katolikus egyház is — a Magyar Népköztársaság törvényei, társadalmi rendje elismerésének szellemében tudnak, akarnak, kívánnak tevékenykedni. Azt tekintik helyesnek mind maguk, mind híveik számára, ami — kivéve természetesen az ideológiát — egybevághat az állam, a nép szocialista törekvéseivel. Erről nyilatkozni természetesen ők illetékesek. De ilyen megnyilatkozások is voltak és vannak, egyénileg és egyházvezetői szinten is...»

Bárhogyan is vezetett is e folyamat odáig — folytatja gondolatmenetét Rózsa László —, hogy a magyar katolikus egyház vezetői maguk is a népkarat megnyilvánulását látják a szocialista társadalmi rendben — megnyugvással veheti azt tudomásul mindenki, aki híve a szocialista népi-nemzeti egységnek. Az idők jelenének érzem azt is, hogy ilyesmiről nyíltan, egymás félreértése nélkül lehet beszélni. Hiszen amikor egy jobb társadalom építésében közös munkát és közös szavakat találunk még az egyházzal is: a kommunisták tudják, hogy ők kommunisták maradnak, semmit nem kell módosítaniuk a marxista-leninista ideológiát valló elveiken, világnézetükön, filozófiájukon. Az egyházi vezetők meg tudják: nem ideológiai, hanem az ország építésében való gyakorlati együttműködésről lehet szó... Az életben, a közjóért való munkálkodásban megvan a lehetősége az együttműködésnek.”

A Vigiliának Horváth Richárddal, a katolikus papi békemozgalom egyik alapító tagjával folytatott beszélgetését említve, a szerző cikkét a következőkkel zárja: „De abban is egyetérthetünk, hogy nem a múltat, hanem a jelent és a jövőt kell figyelni. A jelen pedig teljesen egyértelmű: állam és egyház, materialisták és hívők bőven találnak rá alkalmat, hogy erejüket, figyelmüket arra irányítsák, ami közös: népünk felemelkedésére és boldogulására a szocialista társadalmi igazság és méltányosság keretei között.”

— A Bolognában megjelenő *CSEO-documentazione* 1975 szeptemberi, 98. száma olasz fordításban, teljes szövegében leközölte *Hegyi Bélának Németh Lászlóval* (Vigilia, 1975 július) és a Magyar Papi Békemozgalom huszonöt éves évfordulója alkalmából *Horváth Richárd*dal, a mozgalom egyik alapító vezetőjével folytatott beszélgetését.

— Az *Evangélikus Élet* 1975. szeptember 21-i száma *Völgykeresők* címmel méltatta munkatársunknak, *Vasadi Péternek* a Szépirodalmi Könyvkiadónál megjelent első verseskötetét („Jelentés Babylonból”), majd több ezt követő számában közölte a kötet egy-egy versét.

— Lengyel Iaptársunk, a *Wież* 1975 augusztusi—szeptemberi (7—8.) száma ismertette *Rosdy Pálnak* a Vigilia 1975 márciusi számában *Önvizsgálat vagy öngazolás?* címmel, Serédi bíboros 1944 őszén született feljegyzéseiről írt tanulmányát és a lapban dokumentumként közzétett részleteket Serédi prímás végrendeletéből (*Non recuso laborem*). A *Wież* októberi (9.) száma pedig részleteket közöl *Hegyi Bélának Gál Ferenc* professzorral folytatott beszélgetéséből (Vigilia, 1975 május).

— *Bozóky Mária* grafikusművész a cellei R. Hälbach Galériában (Nyugat-Németország) állította ki 1975. november 6 és 20 között húsz darabból álló „Kölni sorozatát”, valamint a Rilke ihlette „Orfeusz-Szonett-Ablakok” c. kompozícióit és legújabb Kafka-illusztrációt.

— A Nyugat-Németországban megjelenő *Publik-Forum* 1975. december 19-i (26.) száma ismertette *Cserháti József* pécsi püspök *Az egyház dialógusa hazánkban* c. tanulmányának a marxista-keresztény párbeszédre vonatkozó megállapításait, melyet a *Vigilia* 1975. novemberi száma közölt.

— A *Journal of Ecumenical Studies*, az USA-ban kiadott ökumenikus negyedévi folyóirat 1975. tavaszi számában ismertette *Csépányi Ferencnek* lapunk 1974. novemberi számában közölt *A keresztények a modern társadalomban* c. cikkét.

*
HIBAIGAZÍTÁS. — Lapunk 1975. decemberi számának 833. oldalán sajnálatos tördelési hiba következtében *Belér Béla* tanár, történésznek a *Vigilia* „Miért vagyok—nem vagyok kereszt(tyén)tény?” körkérdésére adott válaszában a *nyomda hibájából* (a szerkesztőségi korrektúrában a mondat helyesen szerepelt) egy sor kimaradt, illetve megismétlődik. A mondat szövegében a következő: „Ha mint marxistát — ami inkább törekvés, mint állapot — arról kérdeznének, hogy izraelita, mohamedán vagy budhista vagyok-e, gondolkodás nélkül *nemmel* válaszolnék. Miért szakad belém a szó, ha a kereszténységgel kapcsolatban kérdezik ugyanezt?”

*
A Vigilia kiadóhivatala közli: Megjelent a *Vigilia* 1975. évi nyolcoldalas tartalomjegyzéke. 1,— forintos bélyeg beküldése ellenében a kiadóhivatal megküldi. Előfizetőink részére januári számunkhoz mellékeljük.

Gancz Miklós; A „Derkovits emléke” c. sorozatból
 (A sorozat többi darabja lapunk 25, 26 és 30. oldalán)

KRITIKA

Verseskönyvek (Siki Géza), **Farkas Ferenc 70 éves** (Tóth Sándor), **Fgy színészno gondolatai** (Nádas Péter), **A Bartók összkiadás új lemezei** (R. L.), **Pasolini és a megváltás** (M. G.), **Tájékozódás, Szereti ön Bachot?** (S. G.)